

प्रकाशक :

केशव त्रिगु बोठानके

मॅनेजिंटक बुक स्लॉल

गिरगार, मुबई ४

—*—

प्रथमावृत्ति :

श्रीकृष्णजन्माष्टमी

१५ ऑगस्ट १९६८

—*—

लेखनकाल

१३-१०-६६ ते २७-१०-६६

—*—

किंमत पाच रुपये

—*—

© सर्वाधिकार सुरक्षित

—*—

मुद्रक

विं. स. लाटकर

कम्पना मुद्रणालय

“ शिव-पार्वती ”

४६ १/४ सदाशिव पेठ

टिळक रस्ता, पुणे २

शब्दातीत स्नेहाने वांधलेले सुद्ध—
चित्रकार दीनानाथ दळाल
यास—

आनंदनिधान अशी कल्पवृत्ती
आनंदनिधान अशा कल्पवृत्ताराम —

कुंजवनाची वाट

मधुरकोमलकान्तपदावलिम्
शृणु तदा जयदेवसरस्वतिम्

निमाल्य हाच जगातील सर्वांत उच पर्वत होय रगा हीच जगातील शुचितम नदी होय शुक्र हीच आकाशातील सर्वांत अधिक तेजस्वी चादणी होय त्याचप्रमाणे जयदेव कवींचे गीतगोविंद हीच सस्कृतातील शृंगारपर भावकवितांताल सर्वांत मधुर कविता होय जगातील सर्व भाषात सस्कृत हीच सर्वांत अधिक श्रवणमधुर भाषा आहे हा दावा सिद्ध झाला तर गीत गोविंद हीच जगातील मधुरतम भावकविता ठरेल निदान सस्कृत आणि सस्कृतनिष्ठ भाषा यातील सर्वाधिक मधुर भावकविता हें गीतगोविंदाचें स्थान आजवर अबाधित आहे मविष्यांतसुद्धा या स्थानाला धक्का बसण्याचा समव कमीच आहे निमाल्यापक्षां अधिक उच पर्वत निमाण होण्याची जी शक्यता तीच गीतगोविंदापेक्षां अधिक मधुर काव्य निर्माण होण्याची शक्यता

काव्याची सर्वमान्य व्याख्या अद्याप ठरलेली नसली तरी रसाळ वाक्य ते काव्य ही व्याख्या रसिकमान्य आहे गीतगोविंद जी जगमान्यता पावलेलें आहे तिच्या कारणातील सर्वांत प्रमुख कारण त्याची असुलकट अशी रसवत्ता होय टपोर द्राक्षांत ओधनावा तसा गीतगोविंदांत रस ओधवलेला आहे शिवाय मधुर आणि रसवाही भाषा, ललितकोमल अशी शब्दयोजना अतिशय सुगम अशी गयता मनाला नाचविणारी तालबद्धता, रमणीय अक्षरांचा स्तब्ध आणि विषयाची सर्वांगीण अशी अंगभूत गेडी याचरि रसायन किमदे प्रमाणे गीतगोविंदांत साधलेलें आहे जयदेवानें जणू कविता लिहित्री नाहीं

ती त्याला स्फुरली जगू कृष्णाची मुरलीच जयदेवाच्या कंगुलीचें रूप घेऊन ही मातृी मन्त्री. तीहि केशुगीताप्रमाणें गीतरूप घेऊन आकारली. अनेकांनीं सौंदर्यमाधुरीचा गीतगोविंदाच्या ओळीओळींनून पुष्ट होत जाणारा अखिरत प्रवाह पाहिला कीं ईश्वर साक्षात्कार हें प्रतिभेचें रूप मनोमन पटल्यावांचून राहात नाहीं.

राधाकृष्णाचें प्रणयमीलन म्हणजे जिवाशिवाची एकत्र अशी दृढ श्रद्धा अमणाच्या मनिपथाचें उपासनागीत म्हणून गीतगोविंदाची मुळांत रचना झाली असें म्हटलें जातें पण या पंथीय प्रतिष्ठेच्या कक्षांनून गीतगोविंद विश्वमान्यनेंत होपावळें आहे तें शृंगारगीत म्हणूनच. मुळांत गीतगोविंदाच्या प्रस्तावनेंत गुरु जयदेवहि हरीचें स्मरण हा काव्यरचनेमागील उद्देश प्रस्तुत करीत असला तरी ते स्मरण तो कामविलासांतील कलेच्या अनुबोधनें करणार आहे हेंहि असादिग्धपणें सागत आहे. कामिनीचें विलास वर्णन करण्यांत आणि त्या वर्णनाचा समास्वाद घेण्यांत कोणतेहि अल्प नाहीं अशा त्या कविराजाची धारणा आहे. पुढ्याचा काव्यात रसिकाना शृंगारमाची अनुभूती मिळाली तर भक्तिगीताच्या सुलनेनें त्याच्या श्रुतिंत उणीव येते अथवा त्याची प्रतिष्ठा खालावते असें नाहीं. रतिभावना हीच अशुचि असा वेडा विचार मनात नसल्यास ती प्रतिष्ठा खालावणार नाहीं, आणि ती भावना अशुचि आहे हा विचार कुठल्याहि निरामय विचारात रुजणार नाहीं पुरूप अनताला स्वतःचेंच दर्शन अनेकांत घ्यावें असें वाटलें तेव्हां त्यानेंच रतिभावना निर्मिली सृजन हें ईश्वरी सामर्थ्याचेंच दर्शन आहे. रतिभावना ही सृजनाची गंगोत्री आहे. ती नसेल तर गंगेचा हा प्रवाहच थांबेल निसर्गाशुचि अशी ही भावना स्वार्थाच्या चिखळानें गट्टळली नसेल तोंवर ती अशुचि असूच शकणार नाहीं, आणि कोणत्याहि कलाकृतीच्या श्रेष्ठतेला कमीपणा आणणार नाहीं. रतिभावनेला आत्मप्रकटीकरणाचें, आत्मार्पणाचें साधन असें न मानता जे आत्मभोगाचें साधन मानतात, त्याच्या मनांत रतिभावनेच्या दर्शनाने सकोच उत्पन्न होतो रतिभोग आणि रतिदान यांत महदंतर आहे. क्विभिम काहीं असेल तर तें रतिभोगांत आहे. रतिदानांत सृष्टीचें सातत्य राखणारें सारें मागव्य आहे. दानमगल स्त्रीच्या ठायीं सृजनाचें अधिष्ठाण आहे तें उगाच नाहीं आत्मप्रकटीकरणाची आणि

आनन्दानाची प्रेरणा म्हणून जेव्हा रतिभावनेची अनुभूति होईल तेव्हा ती शुचिरूपाच अमेल आणि तिचे दर्शन मंगल टंगेल सीताराम, राधाश्याम, उमासुंदर, मायावदन, जीवशिव यांची रतिभावना ही आत्मार्पणाची आहे आणि म्हणून मंगल आहे. गीतगोविंदाने याच मंगल रतिभावनेचा कलाविलक्षण वर्णिलेला आहे.

संस्कृतीतील शृंगारवर सविक्रितेचा आगेप बेल्या जातो हा आगेप अमरातीय दृष्टिकोणाचा स्रोतक आहे. वस्तुतः ही सविक्रितता हे त्या शृंगारचे सामर्थ्य असते संस्कृत नायक कधीही नायिकेच्या वदनाचे शुबन घेणार नाही. तो नेहमी वदनकमलाचे शुबन घेणार. वदनाऐवजी वदन-कमलाचे शुबन घेतल्याने त्याचा सारा आस्वादच बदलतो वदन हे सुंदर असते, सुगंधी असते, कोमल असते, शीतल असते, मृदुल असते, नितळ असते, सुखस्पर्शी असते आणि मगधाप्रमाणे गोड आस्वादाचे असते हे अर्थ कमलाची उपमा देताना येतानाच, पण त्या सर्वांआधी येउन त्या सर्वांना पुढून उरतो तो अर्थ म्हणजे वदन हे पूजनीय आणि पवित्र असते. भागीय संस्कृतीत कमल हे सर्वश्रेष्ठ पवित्रतेचे आय प्रतीक आहे. त्यामुळे या शुबनात केवळ आस्वादाचीच छटा न राहता, पूजेची, आदराची, समर्पणाची छटा मिमळते आणि मग संस्कृत शुबन बनते

खो संस्कृत नायक आणि नायिका प्रणयाची कोणतीही मीडा केवळ त्याच्यातच एकट्याने करणार नाहीत. कमल, अमृत, चंद्र इत्यादी देवभात्री सामग्री तिथे उपस्थित असणारच गाणारे वीरिल, गुजणारे अमर, डोलणाऱ्या लता, फुललेले कुज यांच्या रूपाने निसर्गसत्ता या प्रणयावर नजर ठेवणार प्रणयवीडा ही आरमी आणि अती नव्या मृजनाचे साधन आहे याचे विस्तारण न व्हावे म्हणून नव्या किसलयाचीच सध्या तिथे असणार दुसऱ्याच्या मुखासाठी आनंदाने हेच ज्यांचे जीवन अशा फुलाचे आस्तारण तिच्यावर असणार जिच्या आहापुढे मानवी सत्ता असमर्थ अशी दैवी शक्ति मदनाच्या रूपाने आपले असोच असे बाण सोडून प्रणयाची प्रेरणा देत असणार. त्यामुळे ही प्रणयवीडा कधी नुमती लैंगिक अशी उरत नाही हे तर झालेच, पण ती लैंगिक आणि भौतिकहि न उरता अलैंगिक आणि आभिक होते कमल आणि चंद्र हे चानून बोधा झालेली अर्थसत्य प्रतीके

नव्हेत. अकाराणां जसं ऋगीच्या तपस्येर्चे सामर्थ्य असतं तसे या प्रतीकामागे युगायुगाच्या सस्कारांचे सामर्थ्य आहे. तीं प्रतीके जातील तर तो अर्थहि जाईल. सस्कृतांतोल शृंगार समजावून घेण्यासाठी ही प्रतीती अतरात विवली पाहिजे.

भारतीय सस्कार नसलेल्या दर्शितून या शृंगाराचा यथार्थ कळणार नाही. Edwin Arnold ने गीतगोविंदाचे भाषांतर केले तेव्हा त्यातील शेवटचा सर्ग गाळला का ? तर पाश्चात्य वाचकांना तो कळणार नाही म्हणून. वस्तुतः शेवटचा सर्ग तेंच गीतगोविंद आहे. त्यातील समर्पण कळणार नाही तर गीतगोविंदच कळणार नाही. या सर्गाशिवाय गीतगोविंद म्हणजे गमाशिवाय रामायण होय. गीतगोविंदातील आनंद उचावत उचावत जयदेवाने ब्रह्मानंदाच्या तोडीला नेलेला आहे तो शेवटच्या रंगांत. कुठल्याहि आनंदाची पणभोगी ही ब्रह्मानंदच असते. समर्पणात परिणत झालेल्या रतिमुखाचा आनंद हा केवळ — आनंदाशी तुल्य असे उपनिषदे मानतात ते उगाच नाही. भोपणाचा विसर पाडण्याचे सामर्थ्य या आनंदात असते लहानशा टेकडीवर उभे राहतांच मन प्रसन्न होते. पण गौरीशंकरावर उभे राहिले की, याच प्रसन्नतेची पराभोगी होउन साक्षात्कार होतो. प्रसन्नता महानतेत उदात्त होत होत तेव्हा ब्रह्मानंद बनते. हे सामर्थ्य नुसत्या नयनानंदातच अमते असं नाही. नाक, यान, त्वचा, रसना ही सर्गांच इद्रिये अशा आनंदाची प्रवीती देऊ शकतात. रसानंदाचा आस्वाद घेणारे सर्वश्रेष्ठ सज्जे इद्रिय जे मन ते तर अर्थानच या उंचीवर जाऊ शकते. अर्थात् हे मुख्यच गोपे नाही गौरीशंकर चढून जाण्याइतकेंच ते कठीण आहे. गीतगोविंदाच्या साहाय्यान इथवर जाणे शक्य होत हीच गीतगोविंदाची आणि जयदेवाची योगी.

ही थोरवी अमुकच एका कारणाने गीतगोविंदाला लाभली असे सांगणे कठीण आहे समर्पणात परिणत होणारा शृंगार हे त्याचे एक कारण आहेच. पण जणू हे इतकेंच पुरणार नाही म्हणून भाषेची अमुठित अशी ललित-माधुरी आणि सज्जगुग्म अशी गंयना यांचीहि अजोड जोड त्याला लाभलेली आहे एरुदा सुरू झालेला गंयचा प्रवाह प्रतिक्षणी द्वाचिर्नंद आणि शकतेत विस्तारावा तगा गीतगोविंदातील गंय लात्रियाचा प्रगाद आहे. त्याच्या

शब्दाशब्दानून रम आणि अर्थ याप्रमाणेंच ताल, सूर, नृत्य आणि सगीत ओथपलेट्टी आहेत. अस्मानांत क्षेपावणाऱ एखादा सूर ऐकला कीं किंचित आमस्रांत तगते पण तो सूर सपला कीं, तें खालींजि येतें पदिव्या सुगची मोहिनी विरावयाच्या आंतच त्याहून वर नेणारा दुसरा सूर यावा आणि ही पफा चदत चदत जावी तेंव्हा माझात्काराचा आनंद देणारी उची गाळी जाते गीतगोविंदाचें अमें झालेलें आहे. प्रयेः पुढचा शब्द मागच्याहून मधुर असा त्याच्या माधुर्याचा ओष ! गेयता तर अशा ओतप्रोत कीं काव्य न गातां नुमत वाचणें अशक्यच ! अर्थ न दळला तरी माधुर्याची तालबद्धता मनाची पड घेते, सूर त्या तालावर गीतरूपानें जिमेवर नाचू लागतात, आणि माधुर्याचा ताल व सुरांचें सगीत यांचा हात धरून उत्कर्मणा-कडे नाचत चाललेल्या रसराज शृंगार शैवरीं नामरूपांच्या उपाधीतून ओढून काढून चित्ताला कैवल्यानदाच्या साम्राज्यात घेऊन जातो

गीतगोविंदाची ही कैवल्यामाधुरी मगठींनून यथार्थपण जाणून घेतां येईल अशी अपेक्षा कुणीहि करू नये सस्कृत भाषेचीं म्हणून जीं मींदये आहेत तीं मराठींत येऊ शकणार नाहीत ती नाद, तो ताल, त सगीत मगठींत येणें शक्य नाही शृंगार रसाचा आविष्कार ज्या पातळीवर आणि या प्रतिष्ठेनें सस्कृत भाषा आणि तिचे वाचक यांना पेलतां येतो, त्याच पातळीवर त्याच प्रतिष्ठेन तो तोळण्याचे सामर्थ्य मराठी भाषा आणि तिचे वाचक यांना नाही घनजकनाचें सरसकट वर्णन सस्कृत वाचक निरसनोचपण वाचू शकतो परंतु एकमेकांना राडणाऱ्या नितवांचें मगठी वर्णन वाचतांना मराठी वाचकाला आमल्यासारखें होतं

जयदेवाची शब्दरचना अनिशय चपखल आहे ज्या शब्दांचें सस्कृतांत जी अर्थलग्न प्रकट होते ती तशीच मराठींत येऊ शकिल असें नाही ' हे मदना, तू मनाला त्रास का देतोस ? ' असे विचारतांना जयदेव मदनाला ' मनसिज ' म्हणतो त्यामुळे ज्या मनात जम घेतला त्यालाच त्रास देण ही वृत्तघटेची अर्थलग्न आपोआप प्रकट होते मराठींत ' मनसिज ' हें संबोधन बोजड होईल ' रे मनांत जम घेणाऱ्या ' हें भाषांतर अमुदर होईल आणि मनोज म्हटलें तर मदनाऐवजी सुणी मिनेनेट आठवल

' माझ्या झतींर तुझे स्तन ठेव ' असे म्हणतांना जयदेव ' स्तनवलश '

शब्द वापसतो कलश ऋ तीर्थजलाने भरलेले अमन्याने अर्थात् उदात्ता येतेच, पण भरलेले कलश उलटे केन्यावर त्यानून पाणी वाटून निहाचा अभि विज्ञेल अशी अर्थव्या प्रकृत होते. मराठीत मात्र कलशाची आठवण होतांच पारित्य आणि पूर्णता यांची आठवण होण्याऐवजी फक्त आकार पुढे येतो आणि अतिशय अर्थहानी होते ससृष्ट प्रभावरील ससृष्ट टीका या मूळ ग्रथाइतक्याच रसपूर्ण आणि अर्थपूर्ण असतात. मराठीला अशा टीका आशय आणि व्यवहार या दृष्टीने पेरु शक्य नार्हति.

तरीचि मला शक्य झाले ते प्रयत्न मी केलेले आहेत हे भाषांतर शब्दश आणि व्याकरणश नाहीं. कर्नरीचे कर्मणि कां व अस्तित्वाभ्याचें नास्तित्वाक्य फां असा गृहजव कुणी करू नये हे भाषांतर भावश आहे मूळ कव्यान प्रकट होणात मात्र भाषातरांत आणण्याचा शक्य तो प्रयत्न केलेला आहे

मी मूळ आकार इतून निर्णयसागर प्रत पुढे ठेवलेली आहे कुमनृपति या टीकाकाराला समत असलेली सहिता निर्णयसागराला समत होती असे दिमतें सपादकांनी पुढील सहिता विचारात घेतल्या असाव्या

- (१) शकरमिश्राची टीका असलेली रसमजरी प्रत.
- (२) वनमालीभट्टाची टीका असलेली सजीवनी प्रत
- (३) नारायणभट्टाची टीका असलेली पदद्योतनिका प्रत
- (४) टीकाकाराचें नाव नसलेली बालबोधिनी प्रत.
- (५) गोपालाची टीका असलेली दीपिका प्रत.
- (६) कुमनृपतीची टीका असलेली रमिक्रिया प्रत.
- (७) Christianus Lassen प्रत

या सातहि प्रतीतील पाठभेद निर्णयसागराने दिले आहेत त्यातील मला रुचले ते मी स्वीकारले आहेत.

डॉक्टर श्रीपंडे यांनी सुरगेरुगोविंद लिहितांना गीतगोविंदाच्या पुढील आवृत्त्या पाहिल्या अम दिसत

- (१) चेतोदरदेवकृत मराठी भाषातरासहित
- (२) वसंतविहारकृत मराठी भाषातरासहित
- (३) अनंततनयकृत मराठी भाषातरासहित.
- (४) मखारामकृत मराठी भाषातरासहित

(५) हर्मदराय फवजन गुजराती भाषांतरातहित.

या इतक्या बाग मुळांवरून मिद्ध झालेल्या सहितांतील दहाव्या अष्टपदीत एक पांच गीतिय आदळतात. अष्टपदी या शब्दावरून आणि इतर अष्टपद्यांच्या रचनेवरून या आठ हल्यात. पांगुलर प्रकाशनने इमजोन प्रकाशित केलेली जी George Keyt यांची आवृत्ति आहे तीहि पाचच गीतिकांचें भाषांतर देते. इतक्या तेष प्रतांचा पुरावा हा निर्णायकच. परंतु बनारसला प्रसिद्ध झालेली विश्वेश्वरप्रसाद द्विवेदी यांची प्रत नंतर तपासून पाहतां त्यांत दहाव्या अष्टपदीत आठ गीतिका सापडल्या त्यानंतर अनततनयांची एक प्रत सांपडली तींतहि या गीतिका याच जाग्यावर आहेत. अनततनयांची मला मिळालेली प्रत शकशिक्षाच्या प्रतीवरून आधालेली दिसते लॅण्डर शीखडे यांना मिळालेली अनततनयांची प्रत अथवा निर्णयसागराची शकशिक्ष प्रत, यांत त्या गीतिका अमाव्या की नमाव्या व अगत्यास त्यांचें वाय केलें तें शोधण्याचा जास्त प्रयत्न मीं केला नाही. मला स्वतःला त्या गीतिका दोन प्रतीत मिळाल्यानें मीं या आवृत्तिंत त्यांचा स्विकार केलेला आहे केळ बनमालीमठ्याच्या प्रतीतील पाठभेद म्हणून निर्णयसागरानें दिलेला “ साधूनां स्वतः पृ ” (पृष्ठ १३४) हा श्लोकहि मीं घेतलेला आहे वरील सर्व प्रतीपेक्षा प्रस्तुत प्रत त्यामुळे अधिक सर्वसमाहक झालेली आहे.

सर्वसमाहक हा शब्द मुदाम वापरलेला आहे. चिकित्मक दृष्टीन हा स्वीकार केलेला नाही. चौवीसहि अष्टपद्या निश्चितपणे जयदेवाच्या आहेत गीतगोविंदाबद्दल म्हणून मीं जे वारीं वर लिहिलें आहे त या अष्टपद्याबद्दल आहे. इतर श्लोकांना तें लागू आहे अनें म्हणता येणार नाही. हे श्लोक कदाचित् प्रक्षिप्त असण्याचा समभव आहे.

हे श्लोकहि राधाभाधनाच्या शुभाश्रित्यां असले तरी त्यांनीं अष्टपद्यांचें सौंदर्य वाढण्याऐवजीं त्यांच्या ओघात व्यत्यय येतो आर्घ्यांच्या अष्टपदीतील विषयाची द्विरुक्ति तर उभाप ठिकाणीं आहेच, पण वारीं ठिकाणीं अर्थ-हानिकर असा विरोधही आहे. अर्थसुगमता, रचनामाधुरी या गुणांचा गौरव अष्टपद्याप्रमाणें श्लोकात नाही. अष्टपद्याचा अर्थ गाता गाता कळतो प्रसर्गां माया येत नसली तरीहि माधुरी जाणवते, तडीनता येऊ शकते उलट या

श्रेयं अनेन ठिकाणीं अन्वयार्थीनां झगपट करात्री लागते.

एकच कवि वेगवेगळ्या धर्मीय एकाच विषयावर फर्मी-अधिक तोलाची रचना करू शकतो हे खरे. स्वतःच्या कर्तीचे चोखदळ सपाटन करण्याची आजच्यामारही चिन्तिया जयदेवदात्री नसावी हेहि खरे. तरीहि सारीच रचना जयदेवाची नसावी या शक्या उद्देशे करावयाचा तो तिला पुष्टी देणारा प्रवाद प्रचलित आहे म्हणूनच. जयदेवाचे गीतगोविंद लेखमान्य झाले ही गोष्ट त्याच्या आशयदाल्या राजाला रुचली नाही. त्यानेहि राधाकृष्ण-शृंगारावर एक काव्य रचले. पण जयदेव तो जयदेव आणि राजा तो राजा. त्याच काव्य प्रतिष्ठा पावना. अनरातील ओलाव्याशिवाय रचलेल्या त्या काव्यास मान्यता मिळना. शेवटी त्याने आपल्या काव्यातील असा जयदेवाच्या काव्यांत घुमडले. सस्तर कर्तीच्या बाबतीतील सारेच प्रवाद चिंतनीय अमतात असे नाही. तरीहि हा प्रवाद चिंतनीय ठरवा.

सर्ग, प्रबंध, अष्टपद्या व श्लोक यांच्या परस्परनिबद्ध अनुक्रमाबाबतही मला एकवाक्यता आढळून आली नाही. या प्रतीतील श्लोकांचा अनुक्रम मूळचाच असला तरी अक्रम मी दिलेला आहे.

जयदेव नावाचे तीन कवि मार्गांत होऊन गेले. एक प्रसन्नराघवकार, दुसरा चंद्रालोककार आणि तिसरा गीतगोविंदकार. यांत गीतगोविंदकार जयदेवच विख्यातवीर्ति झाला. गीतगोविंदाची गुणश्रेष्ठता सर्वमान्य आहे. देशी परदेशी विद्वानांनी त्यावर स्तुतिप्रमनाचा वर्षाव केलेला आहे. देशी परदेशी भाषात त्याची अनेक भाषांतरेहि झालेली आहेत. इतकी थोडी कविता लिहून इतकी विपुल वीर्ति मिळविण्याचे भाग्य जगांत खरोखर दुर्मिळ आहे. मगईतहि गीतगोविंदाची पांचतरी भाषांतरे आहेत प्रस्तुत आवृत्तीतील भाषांतराचे वैशिष्ट्य आणि आवश्यकता तीतील नुसते पहिल्या श्लोकाचे भाषांतर इतर आवृत्तीतील भाषांतराशी ताडून पाहिले तरी पटू शकेल.

गीतगोविंदकार जयदेव बाराव्या शतकांत बंगालचा राजा लक्ष्मणसिंह याच्या राजमंथेत होऊन गेला आपले मातापिता, मूळगांव, पत्नी आणि समकालीन कवि यांचा उद्देशे त्याने गीतगोविंदातच केलेला आहे. जयदेव हा मोठा कवि तसाच ईश्वरमत्त होता. मत्तचरित्रे वर्णन करणाऱ्या प्रथातून त्याचे त्रिस्तुत चरित्र आढळते. पण ते चमत्कारपूर्ण दत्तरथांनी भरलेले अणू

त्याला काडीचाहि ऐतिहासिक आधार नाही. गीतगोविंद हेंच त्याचें विश्वमनाय चरित्र आहे आणि तें सांगत आहे कीं, जयदेव हा जगांतील सर्वाधिक मधुर भावकाव्याचा निर्माता असा महाकवि आहे.

जयदेवाला त्याच्या मधुर कर्तृत्वाची जाणीव आहे व अभिमानहि आहे, ते साहित्यिक होय. स्तनमडलाचा डोल रूपयविता दिग्दिग्गार नाही तर काय कुब्जा भिननिणार ? प्रसाद, माधुर्य आणि ओज हे काव्याचे तीन गुण होत. मोठ्ठोच्या कविमहायानाहि ईश्वररूपेने यानला एखादाच गुण प्राप्त झाला तर व्हावयाचा. बालिद्रामाचा प्रसाद, मारवीचें ओज, बाणाची माधुरी यामुळेच त्याची काव्ये उत्कर्ष पावली आहेत. जयदेव हाच असा परमभाग्यवान कवि की त्याला प्रसाद आणि माधुर्य हे दोन गुण पत्नीवर्णने वर झालेले आहेत. त्यामुळे त्याच्या काव्याला जी मंदिर माधुरी प्राप्त झाली आहे ती वीणा वीणा ? ती ज्याची त्यानेच जागून घ्यावयास हवी. मोहळांतून धेन्नाधेनानें गळणाऱ्या मधुचें आकड पान केल्यावर जी तृप्ति वाटते ती वीणा वीणा ! चादण्या रात्री अगावर चकुलपुलाचा वर्षाव झाला म्हणजे येणाऱ्या अतुभूतीतील सौम्य वीणा शब्दबद्ध वीणा ? मध्यरात्रीच्या नीव एकांतांत सागराच्या ओहोटीची गर्भ देऊन जाणवणाऱ्या आर्तना वीणा वर्णन करूं शकेल ? नवोन्च्या पहिल्याच सर्वांगीण स्पर्शाने उत्पन्न होणाऱ्या पुलकांत फुललेला आमोद वीणा शब्दमाकार वीणा ? विजेच्या वेगानें सळमळणारा जातिवन रसशीत नाग अगावरून गेला तर उठणाऱ्या मीनीच्या रोमांचाचें चित्र वीणा मधु शकेल ? साक्षात्कारात होणाऱ्या केवला-नदाचा प्रथम वीणा इमच्याम आगून देईल ? जो हे करू शकेल त्यानेच गीतगोविंदाची गोडी यथार्थपणे वर्णिल्याचा प्रयत्न करावा. इतरांनी शब्दांशब्दांच्या अंतरांत शिरून मधुमसिद्धेमाण ती गोडी आपणच चाखावयास हवी.

अमो, राधा कृष्णाची वाट पाहान आहे. जयदेव म्हणतो की जेन्ना राधा कृष्णाजवळ जाते तेव्हा त्यांच्यामध्ये उभे सदावयाम लाजेराच लज वाटते. मी एत्रजेपेसाहि निर्लेज होऊन त्यांच्या मध्ये उभे राहणे बरे नव्हे. म्हणून मी आतां या कुजवनाच्या वाटेतून दूर होतो. फक्त जातो जातो एकर गोष्टीचा उदर करणे मज्जे बर्तव्य आहे. मजे गुन्तुव्य ज्येष्ठ रतिक स्नेही

श्री. गो. नी. दाण्डेकर यांनी हे भाषांतर मुद्रणामुळे वाचण्याचा अनुभव माझ्यावर केला. त्याचप्रमाणे ज्याचा पाठिंबा नसेल तर माझी समृद्धताशी चालणारी धडपड केवळ निराधार होईल, ती माझे परमसुद्ध प्राध्यापक डॉक्टर केशव पांडुरंग जोग यांनी माझ्या स्नेहापोटी या अर्थाने आमलास नजर टाकली. आज वर्षानुवर्षे डॉक्टर जोगाचा मला धीर आहे. त्यांना रुचणार नाही यासुळेच त्यांचा उद्देश माझ्या पूर्वीच्या अशात झालेला नव्हता. पण यापुढे त्यांचा निर्देश न करणे वृत्तपत्राचे ठरेल. अर्थात मी त्यांचे आभार मानणार नाही. त्यांच्या न विटणाऱ्या ऋणात मला जन्मभर मोठ्या आनंदाने राहायचाच आहे.

बी १७/४ पोस्टल कॉलनी
मुंबई २९

आनंद साधले
कृष्णजयंती, १५-८-६८

सर्ग पहिला : सामोद दामोदर (आनदी कृष्ण)

प्रबंध पहिला

मेघेमेंदुरमभ्यरं वनभुव. श्यामास्तमालद्रुमै-
नक्त भीरुरयं त्वमेव तदिमं राघे गृहं प्रापय ॥
इत्यं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यघ्नमुञ्जद्रुमं
राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहः केलय. ॥ १ ॥

मेघं मेदुरम् अम्यरम् वन-भुव श्यामा तमाल-द्रुमे
नक्तम् भीरु अय त्वम् एव तद् इमम् राघे गृहम् प्रापय ॥
इत्यम् नन्द-निदेशत चलितयो प्रति-अघ्न-मुञ्ज-द्रुमम्
राधा-माधवयो जयन्ति यमुना-कूले रह केलय ॥ १ ॥

गोफान नद एधेला म्हणाला,

“ एधे, अत वरगात प्रीतीच्या हुतुडीला मग्न आण्णारे मघ आकाशांत द्याय्त आहेत ही वनभूमी लतांचे कुज आणि बांबूच्या जात्र्या यांच्या वृक्षतेमुळे प्रणयसुमगा आहे शेवट्यी घाल्यी आणि सुगंधी मोहर यांनी प्रणयभावनेला सहकार देणाऱ्या निळ्या तमाल-शुभांच्या रायामुळे ही अता नीलधूमर वनत आद प्रणयसखा असा राघीचा एकन्त समन आहे हा जगत्पायक कृष्ण भद्रनाच्या शरतींनी व्याकुळ झाला आहे याच्या विश्वविजयी प्रण्यांत स्नानद आण्ण्याइतें रतिवर्लेल चानुय केवळ तुझ्याचपशीं आहे म्हणून तूच अता या प्रणयेचित धर्म आणि प्रायतुंगन स्थली कृष्णाल्य गृहस्थाश्रमींचे सुखमर मिळवून दे. ”

नद राजा होता शुकून होता कृष्णाचा पिता होता त्याच्या निदेशांत बंधना होनी, मालत्या होनी, अशंबाद होना त्या असेचें पान्न कान्यमायी राधा आणि कृष्ण युज्यनात गती पुञ्जनात यमुनेच्या प्रविष्ट जलप्रमन बाह्यदृष्टी बागत होना त्याच्या

मुंडें तें वन शीतळ आणि सुगंधित झालेलें होतें. त्या सुगंधित एकन्तात राधादृग्णांच्या प्रणयलीला रगच्या या लीला सदाविजयी आहेत.

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा
पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती ॥
श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेत-
मेतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

वाग्-देवता-चरित-चित्रित-चित्त-सद्मा
पद्मावती-चरण-चारण-चक्रवर्ती ॥
श्री-वासुदेव-रति-केलि-कथा-समेतम्
एतम् करोति जयदेव-कविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

शृंगारकलापसह राधा आणि वासुदेव दृग्ण यांच्या प्रणयलीलाचें वर्णन करणारा हा प्रबंध जयदेवकवि रचित आहे. प्रसाद, माधुर्य इत्यादी जे साहित्यलक्ष्मी सख्खतीचे गुण, त्यांनीं जयदेवाचें अत कर्ण ओतप्रोत भरलेलें आहे. चरणचपला अशी लक्ष्मी चक्रवर्ती सम्राज्य वश होतें जयदेवाची गृहलक्ष्मी पद्मावती आपल्या पायग्यानें जयदेवाचें धर धन्य वर्गित अगत्यानें जयदेवही चक्रवर्तीच आहे.

(जयदेवाला लक्ष्मी आणि सख्खती वश होत्याच. पण त्यांनीं जीवनप्रतिभा पद्मावती हीच त्याची गृहिणी होती त्यामुंडें तो कर्वाचा चक्रवर्ती होता !)

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकलासु कुतूहलम् ।
मधुरकोमलकान्तपदावलीं शृणु तदा जयदेवसरस्वतीम् ॥ ३ ॥

यदि हरि-स्मरणे सरसम् मनो यदि विरास-कलासु कुतूहलम् ।
मधुर-कोमल-कान्त-पद-आवलीम् शृणु तदा जयदेव-सरस्वतीम् ॥ ३ ॥

जर कुतूहल दृग्णाच्या दृग्णानांत गोरी वात अनेक, जय देविनींसा एतेविश्वना-
लील बलदां स्यं फलनाम मुनी उमुष आनाड हा मुनी जयदेववर्तीनी गीतगोविंद
ही वरिदा एवार्थ या वरिनिंउ इच्छनाम मजु आहे, बोलाउ आहे, एत आहे अणि
दिपान देवतां म तिने गणात्स्यं प्रनादविदम वरिं अहे अहेत.

वाच. पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धि गिरा
जानीते जयदेव एव शरणं श्लाघ्यो दुरूहद्रुते ॥
शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनेराचार्यगोवर्द्धन
स्पर्द्धी कोऽपि न विश्रुत श्रुतिधरो धोयी कविक्ष्मापति ॥ ४ ॥

वाच पल्लवयति उमापतिवर सदर्भ शुद्धिम् गिराम्
जानीते जयदेव एव शरणं श्लाघ्य दुरूह-द्रुते ॥
शृङ्गार-उत्तर-सत्-प्रमेय-रचने आचार्य-गोवर्द्धन ।
स्पर्द्धी क अपि न विश्रुत श्रुतिधर धोयी कवि क्ष्मा-पति ॥ ४ ॥

उमापतिधर कवि तुसनी माया पुलप्रितो शरण कवि केवळ शम्पट काव्य करण्या बाबत स्तुतिपात्र आहे शृंगाररसमयित काव्य करण्याचाच प्रश्न असेल तर गोवर्धनाचार्यांची बुणी स्पर्धा करू शकत नाही श्रुतिधर कवि मोठा विख्यात आहे धोयी कवि कविराज मानला जातो परंतु सर्वांगसुंदर अशी कविता एकत्र जयदेवच लिहू शकतो

(उमापतिधर, शरण गोवर्धन, श्रुतिधर, धोयी आणि जयदेव हे सहा कवि बंगालचा राजा लक्ष्मणसेन याच्या राजमंभेत होते यातील गोवर्धनाचार्यांची आर्यासप्तशती विशेष प्रसिद्ध आहे हल कवीच्या गाथासप्तशताचे अनुकरण करून त्याने हे शृंगारिक काव्य लिहिले आहे यात रस व प्रसाद कमी अपून पाठित्य अधिक् आहे या सगळ्यात आपण श्रेष्ठ असे जयदेव म्हणतो ते पाह्या सदकायाना न रचले तरी स्वप्रसिद्ध आणि रमिक-मान्य आहे)

अष्टपदी पहिली

राग-मालवगाड ताल-रूपक

जय जगदीश हरे ॥ ध्रु० ॥

हे जगदीशा, कृष्णा, तुझा प्रिय अगो ॥ पं० ॥

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम् ।

विहितवहिनचचरि त्रमखेदम् ॥

वेशाव धृतमीनशरीर ।

जय जगदीश हरे ॥ १ ॥

प्रलय-पयोधि-जले धृतमान् असि वेदम् ।

त्रिहित-त्रहित्र-चरित्रम् अखेदम् ॥

केशव धृत-मीन-शरीर । जय जगदीश हरे ॥ १ ॥

सागराच्या जलात प्रलय होतो तेव्हा तू माशाचें रूप घेतोस. जणू सजीव नांकाच अमात्री तसा पराक्रम सहज प्रकट वरतोस आणि वेदाना आधार देतोस. हे मत्स्यरूप जगदीश तुझा विजय अमो

(अज्ञानांच्या महान् सागरात विश्व धडपडत असना ईश्वरानेंच वेद प्रकट करून ज्ञानाला आत्म करून दिला दशावतारांतील मत्स्य-अवताराची ही प्रार्थना.)

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ।

धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥

केशव धृतकच्छपरूप ।

जय जगदीश हरे ॥ २ ॥

क्षिति. अति-विपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ।

धरणि-धरण-किण-चक्र-गरिष्ठे ॥

केशव धृत-कच्छप-रूप । जय जगदीश हरे ॥ २ ॥

हे केशवा, कासबाचें रूप तूच घेतलेलें आहेस या प्रचंड मंदर पर्वताला तू आपल्या अतिविशाल पाठीवर सांगलें आहेस. समुद्रमथनाच्या वेळीं फिरणाऱ्या या पर्वतामुळे तुझ्या पाठीवर पडलेला चक्राकार गोल घट्टा तुझ्या गौरवात भर पाडीत आहे हे वर्मरूप केशवा, तुझा विजय अमो

(समुद्रमथनांत देवदाग्यांनी मंदर पर्वताची रमी केली होती ती बुडू लागली तेव्हा परमेश्वरानें वरमात्राचें रूप घेऊन तिला आधार दिला. घुसळत्यांना गोल फिरणाऱ्या रमीमुळे परमेश्वराच्या पाठीवर गोल घट्टा पडलेला आहे)

वसति दशनशिरसरे धरणी तव लज्जा ।

शशिनि फलङ्ककलेय निमग्ना ॥

केशव धृतसूकररूप ।

जय जगदीश हरे ॥ ३ ॥

वसति दशन-शिखरे धरणी तव लग्ना ।
शशिनि कलङ्क-कला इव निमग्ना ॥
केशव धृत-सूकर-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ३ ॥

हे जगदीश, वराहचें रूप तूच धारण केलेलें आहेस. चंद्रावर कलङ्कची कला शोभाची तशी तुझ्या विशाल दांतांच्या शिखरावर ही पृथ्वी शोभत आहे. हे वराहरूप केशवा, तुझा विजय अगो.

(वरीक इमरी गीतिका आणि हां गीतिका यानी ईश्वराचे विराट् रूप वर्णिलें आहे. एवढी मोठी पृथ्वी अथवा एवढा मोठा मंदर पर्यंत या गोष्टी पद्मेश्वराच्या दांतांवरील मानीच्या कणाप्रमाणे अथवा धुळक वजनाच्या स्वीप्रमाणे आहेत.)

तव करकमलवरे नखमद्भुतगृह्णम् ।
दलितहिरण्यकशिपुतनुभृह्णम् ॥
केशव धृतनरहरिरूप ।
जय जगदीश हरे ॥ ४ ॥

तव कर-कमल-वरे नखम् अद्भुत-गृह्णम् ।
दलित-हिरण्यकशिपु-तनु-भृह्णम् ॥
केशव धृत-नरहरि-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ४ ॥

धातुर, तूच नगनिहाचें रूप धारण केले आहेस. तुझ्या करकमलावर अत्यंत सामर्थ्य-शक्त असे टांकदार नख आहे. हे नख हिरण्यकशिपूच्या उदराचें विद्रागण करित आहे. हे नगिहरूप केशवा, तुझा जय अगो.

(कमळ हे कोमल अगते. भुगा टणक अगते. इथें कमळाचे भुगाचे विद्रागण करतें ही ईश्वरी लीला.)

दृढयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन ।
पद्मनखनीरजनितजनपावन ॥
केशव धृतवामनरूप ।
जय जगदीश हरे ॥ ५ ॥

छलयसि विक्रमणे बालम् अद्भुत-वामन ।

पद-नख नीर-जनित-जन-पावन ॥

केशव धृत-वामन-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ५ ॥

केशवा, बहुवामनाचें रूप तूच धारण केल्लें आहेस अद्भुत पावकम करुन तू बळिराजाला ठक्वीत आहेस जगाला पावन करणारी ही गगानदी तुझ्या पात्रलाच्या नखापासून उत्पन्न होत आहे

(वामनाचें पाऊल बांदलें तेव्हां त्याच्या नखाच्या आघातानें ब्रम्हाड फुटले आणि त्यानून पाण्याचा प्रवाह उसळला जणू ब्रम्हादेवान त्याच्या अंगठ्यावर अर्घ्य दिलें तीच गंगा नदी होय)

क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं ।

स्नपयसि पयसि शमितभघतापम् ॥

केशव धृतभृगुपतिरूप ।

जय जगदीश हरे ॥ ६ ॥

क्षत्रिय-रुधिर-मये जगत् अपगत-पापम् ।

स्नपयसि पयसि शमित-भय तापम् ॥

केशव धृत भृगुपति-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ६ ॥

केशवा, या परशुरामाच्या रूपात मला तूच विसत आहेस मदाध दड्याच्याच्या रतान तू पृथ्वीला स्नान घालीत आरेम विश्वांतील सारें पाप नाहीमिं होत आहे सर्थांचे वध सपन आहेत परशुरामरूप केशवा, तुझा जय अगो

(रेशुंचे अपमान करणाऱ्या दडुकेशवाचा परशुरामान नि पात केला त्यांच्या रतानें कुडें मग्न रेशुकेला अर्घ्य दिलें तींच कुड आता कुम्भेश्वर म्हणून जोळ्याली जातान त्यात स्नान केल्यान पानकाचा नाश होतो)

वितरसि दिक्षु रणे दिनपतिकमनीयम् ।

दशमुखमालि त्रिलि रमणीयम् ॥

केशव धृतरघुपतिरूप ।

जय जगदीश हरे ॥ ७ ॥

वितरसि दिक्षु रणे दिक्पति-कमनीयम् ।

दश-मुख-मौलि-त्रलिम् रमणीयम् ॥

केशव धृत-रघुपति-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ७ ॥

केशवा, हा रामाचा अवतार तूच घेतला आहेस रावणाच्या भिक्कमर्लाचा सय्य कधी तू युद्धात दशदिशांना विव्भुत आहेस. इन्द्रासारखे मोठे दिक्पालसुद्धा या कर्णाने सनुष्ट होत आहेत. रामरूप केशवा, तुझा जय असो.

(दिशांचे अधिपति देव रावणाच्या बर्दात होणे. रामाने रावणाच्या दया शिराची आहुति द्या दिशात विपुलून त्या अधिपर्णांना आनंद दिला)

वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं ।

हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम् ॥

केशव धृतहलधररूप ।

जय जगदीश हरे ॥ ८ ॥

वहसि वपुषि विशदे वसनम् जलद-आभम् ।

हल-हति-भीति-मिलित-यमुना-आभम् ॥

केशव धृत-हलधर-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ८ ॥

कश्यामर्ह तूच. तुझ्या गौरवार्ण देवाक नू नीलवर्ण कश पन्धियान केलें आहेस जाू तू तुझ्या नांगरानें निला मास्रील म्हणून मिऊन निळी यमुना नदीच तुला मिथी मानून वसणी आहे. कश्यामरूप केशवा, तुझा जय असो

(कश्यामाला अवतार मानण्याची परतुनि नारी, फस्तु हे स्तोत्र कश्यामाल उदेशत अश्याचानें त्याचा सहचर आणि भाऊ कश्याम याला यांत अवतार मानलें आहे. कश्याम कश्याम सय विऊन गौरवार्ण श्रेष्ठ अमनी त्यानें यमुनेला श्रेष्ठवश्या बोध्याविलें. तेव्हां यमुनेनें त्याचा मरुची म्हणून धिक्कार केला त्यामुळे रागातून कश्यामनें अश्या नांगर यमुनेच्या गव्वात अडवविण्या आणि निग जोटून जवळ घेऊलें अशी कथा आहे.)

निन्दसि यनाघिघेरसह धुत्तिजानं ।

सद्यदृदयदर्शितपशुघातम् ॥

केशव धृततुल्लदारीर ।

जय जगदीश हरे ॥ ९ ॥

निन्दसि यज्ञ-विधेः अहह श्रुति-जातम् ।

सदय-हृदय-दर्शित-पशु-घातम् ॥

केशव धृत-बुद्ध-शरीर । जय जगदीश हरे ॥ ९ ॥

केशवा, गौतम बुद्धाच्या रूपातही मला तूच दिसत आहेस. यज्ञांन दिसणाऱ्या पशुघातामुळे तुझे हृदय द्रवले आहे आणि तू त्या हिंसक वेदमनांची निंदा करित आहेस. हे बुद्धरूप केशवा, तुझा जय असो.

(गौतमबुद्धानें वेदांची निंदा केली आहे. केवळ हिंसेला पाठिंबा देणारीं वेदवचनें आहेत त्यांचीच बुद्धानें केलेली निंदा जयदेवाला मान्य आहे.)

म्लेंच्छनिवहनिधने कल्यसि करवालम् ।

धूमकेतुमिव किमपि करालम् ॥

केशव धृतकल्किशरीर ।

जय जगदीश हरे ॥ १० ॥

म्लेंच्छ-निवह-निधने कल्यसि करवालम् ।

धूमकेतुम् इव किम् अपि करालम् ॥

केशव धृत-कल्कि-शरीर । जय जगदीश हरे ॥ १० ॥

कल्कीच्या रूपातही मला तूच दिसत आहेस. शत्रुसमूहाचा विचित्र करण्यासाठी धूमकेतू-रूपे दिसणारे आपले भयानक राड्ग तू परजीत आहेस. हे कल्कीरूप केशवा, तुझा जय असो

(धूमकेतूमध्ये धूम आणि तेज यांचें दर्शन होतें खड्गाची निळी झारू हा धूर होय. याची धार हें त्याचें तेज होय धूमकेतु हा मरुटाची सूचना देतो शत्रूचें खड्गाहि शत्रुवर फटपण्या आणतें)

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं ।

शृणु सुखदं शुभदं भवसारम् ॥

केशव धृतदशविधरूप ।

जय जगदीश हरे ॥ ११ ॥

श्रीजयदेव-कृत्रेः इदम् उदितम् उदारम् ।

शृणु सुखदम् शुभदम् भवसारम् ॥

केशव धृत-दशविध-रूप । जय जगदीश हरे ॥ ११ ॥

केशवा, हे दहा अवतार तुमचे आहेत. तुम्हा विजय असो. मला जयदेवाला स्तुरलेखी ही गीतगोविंद कविता तू ऐक. ही कविता उदात्तार्थ अर्थ उघडगारी आहे. माझा आशय फळवयाम देवा, तुला मुर्त्यांचे त्रास होणार नाही. मी शिवांत गोड शब्द योजलेले आहेत. ही ऐकून तुम्हा वानाळा आनंद होईल ही कविता तुम्हा मंगल रूपाचे दर्शन घडविणारी आहे. तूच निर्माण केलेल्या या सृष्टीचे सार जी प्रीति तिनं ओथरलेखी आहे. देवा, ही तुम्हा चरणीं समर्पित आहे. मी तुला मान्य असो.

पहिली अष्टपदी ममात

(अष्टपदांत आठ पदे हवीत. परंतु अन्तार दहा अमन्याने-प्रयत्नान्या सुनीमाटी एक एक पद आणि शेवटी प्रार्थना, म्हणून इथे अन्त पदे अथवा गीतिगा आहेत)

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्विभ्रते

दैत्यान् दारयते बालं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ॥

पांडस्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते

म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशावृत्तिरुते कृष्णाय नुभ्यं नमः ॥ ५ ॥

वेदान् उद्धरते जगत् निवहते भूगोलम् उद्विभ्रते

दैत्यान् दारयते बालिम् छलयते क्षत्रक्षयम् कुर्वते ।

पांडस्यम् जयते हलम् कलयते कारुण्यम् आतन्वते

म्लेच्छान् मूर्च्छयते दश-आवृत्ति-वृत्ते कृष्णाय नुभ्यन् नमः ॥ ५ ॥

पद्मा, तू पंदांचा उद्धार कराय तू मंत्र पंगाय आपार दिल्या तू पृथ्वीय जगत्या दानांचा वाहन केला. तू दैत्यांचा वध कराय तू बलीय पंगारिना. तू मदीयांचा नि एत कराय तू सन्याय जिंकिना. तू नाग पळवय. तू चणेचा मीसल कराय. तू म्लेच्छांचा मिनत कराय. हे दहा अवतार तुमचे होत. मी तुम्हा नमस्कार करतो.

दशपदी ममात

प्रबंध दुसरा

अष्टपदी दुसरी

राग-गुंजी ताल-प्रतिमठ

जय जय देव हरे ॥ ध्रु० ॥

हे देवा, हे श्रीहरी, तुझा जय असो, जय असो

श्रितकमलाकुचमण्डलधृतकुण्डल ए ।
कलितललितवनमाल जय जय देव हरे ॥ १ ॥

श्रित-कमला-कुच-मण्डलधृत-कुण्डल ए ।
कलित-ललित-वन-माल जय जय देव हरे ॥ १ ॥

हे कुण्डलधर देवा, लक्ष्मींच तुझाच प्रेम अमल्यानें तिनं तुला तिच्या हृदयांत स्थान दिलें आहे. त्यामुळें तुला तिच्या निशाल स्तनमंडलाचा आधार आहे. चरणांपर्यंत लोंबणारी वनपुष्पाची माला तुझ्या कर्तात आहे. तुझा विजय अगो.

दिनमणिमण्डलमण्डन भवखण्डन ए ।
मुनिजनमानसहंस जय जय देव हरे ॥ २ ॥

दिन-मणि-मण्डल-मण्डन भव-खण्डन ए ।
मुनि-जन-मानस-हंस जय जय देव हरे ॥ २ ॥

देवा, या सूर्यमंडलाची तू शोभा आहेस. तू रासात्तापानर उतार आहेस. मुनिजनाच्या मनात निजाम करणारा तू राजस आदेश. तुझा विजय असो

कालियविपधरगज्जन जनरञ्जन ए ।
यदुकुलनलिनदिनेश जय जय देव हरे ॥ ३ ॥

कालिय-विप-धर-गज्जन जन-रञ्जन ए
यदु-कुल-नलिन-दिन-ईश जय जय देव हरे ॥ ३ ॥

विधारी कालियाला दड करून तू लोकांना आनंद देतोस सूर्य कमलवनें पुलवितो, तसें
तू यदुव्रल आनंदित करतोस तुझा विजय अमो

मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए ।
सुरकुलकेलिनिदान जय जय देव हरे ॥ ४ ॥

मधु-मुर-नरक-विनाशन गरुड-आसन ए ।
सुर-कुल-केलि-निदान जय जय देव हरे ॥ ४ ॥

तू गरडावर बसून प्रयास करतोस मधु, सुर, नरक अशा राक्षसाचा तू नाश करतोस.
तुझ्या कृपेमुळेच देव त्याच्या लीला मोकळेपणाने करू शकतात तुझा जय अमो

अमलकमलदललोचन भवमोचन ए ।
त्रिभुवनभयननिधान जय जय देव हरे ॥ ५ ॥

अ-मक-कमल-दल-लोचन भय-मोचन ए ।
त्रि-भुवन-भयन-निधान जय जय देव हरे ॥ ५ ॥

हे मोक्षदायक देवा, तुझ नेत्र निष्कलक कमलाच्या पाकळीप्रमाण सुंदर आहेत तू हीं
त्रिभुवनें व्यापून राहिल्या आहेतस तुझा जय असो

जनकसुतारृतभूषण जितदूषण ए ।
समरशमितदशकण्ठ जय जय देव हरे ॥ ६ ॥

जनक-सुता कृत-भूषण जित-दूषण ए
समर शमित-दश-कण्ठ जय जय देव हरे ॥ ६ ॥

देवा, जनकाचा कन्या सीता त्रिनें प्रसाधन तू करीत आहेस तू युद्धांत दूषण
राक्षसाचा षण्मन करीत आहेस युद्धांत रावणाला तू जिखून आरेंस तुझा जय अमो

अभिनवजलधरसुन्दर धृतमन्दर ए ।
श्रीमुखचन्द्रचमोर जय जय देव हरे ॥ ७ ॥

अभिनव-जल-धर-सुन्दर धृत-मन्दर ए ।
श्री-मुख-चन्द्र-चमोर जय जय देव हरे ॥ ७ ॥

कृष्णा, आशयत तुम्ह्याच उगवलेल्या निळसर दगाप्रमाणे तू सुंदर आहेस. तू मंदर ताचा आधार आहेस. लक्ष्मीच्या चंद्राप्रमाणे सुंदर अशा मुखावर लोभावलेल्या तू चबोर हिंस. तुझा जय असो.

व चरणे प्रणता वयमिति भावय ए ।

रु कुशलं प्रणतेषु जय जय देव हरे ॥ ८ ॥

तव चरणे प्रणताः वयम् इति भावय ए ।

कुरु कुशलम् प्रणतेषु जय जय देव हरे ॥ ८ ॥

देवा, आम्ही तुज्या चरणांपुढे नत आहोत हे तू ओळख. तू आम्हां शरणागताने कल्याण कर.

श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम् ए ।

मङ्गलमुज्ज्वलगीतं जय जय देव हरे ॥ ९ ॥

श्रीजयदेव-कवेः इदम् कुरुते मुदम् ए ।

मङ्गलम् उज्ज्वल-गीतम् जय जय देव हरे ॥ ९ ॥

जयदेवकवेरिने श्रिलिले हे मंगल आणि उज्ज्वल असे गीतगोविंद कव्य तुला मान्य असो. तुला म्बो.

दुसरी जटपदी ममान

प्रापयोधरतटीपरिरम्भलङ्गकास्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य ॥

कानुरागमिष रोजदनङ्गखेदस्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥१०॥

पद्मा-पयोधर-तटी-परिरम्भ-लङ्ग-

कास्मीर-मुद्रितम् उरः मधुसूदनस्य ।

व्यक्त-अनुरागम् इव गेलत्-अनङ्ग-मेद-

स्वेद-अम्बु-पूरम् अनुपूरयतु प्रियम् वः ॥ १० ॥

कृष्ण कान्धरी शिवा वरीत आहे. त्या शनीनी घन रोजन त्याने कान्धरी भिन्न आहे. जणू त्याचा हृदयगीत प्रीतीने उजाव करे उज्ज्वल आहे. त्याचा ट

आर्तिगानांत रागमलेच्या कमलेच्या उच स्नानाच्या तय्यार व्यक्तिलेले कर्तुमुमुक्षुमृग्याच्या घामामुलें मिजून ओलें होत आहे व त्याचा ठमा मृग्याच्या उगवर उमयत आहे. जगूं ' हा मृग्य माझा आहे, यावर माझे स्वामित्व आहे, ' हें इतर छियांना पळ्ये म्हणूनच कमलेनें आपल्या अतुल सुंदर स्नानाची विशिष्ट मुद्राच मृग्याच्या उगवर उठवित्री आहे. त्या मुद्रेनें शोभिंवन दिसणारे हें वक्षस्थल आपलें कल्याण वगे

प्रबंध दुसरा समाप्त

प्रबंध तिसरा

वसन्ते वासन्तीकुसुमसुकुमारैरवयवै-
भ्रमन्तीं कान्तारे बहुविहितकृष्णानुसरणम् ।
अमन्दं कन्दर्पज्वरजनितचिन्ताकुलतया
चलद्वाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥ १ ॥

वसन्ते वासन्ती-कुसुम-सुकुमारैः अवयवै-
भ्रमन्तीम् कान्तारे बहु-विहित-कृष्ण-अनुसरणम् ॥
अमन्दम् कन्दर्प-ज्वर-जनित-चिन्ता-आकुलतया
चलत्-वाधाम् राधाम् सरसम् इदम् ऊचे सहचरी ॥ १ ॥

वसन ऋतु आहे वासतिन सुमनें फुल्लेली आहेत या सुमनींसाखेच सुकुमार अवयव अमलेली राधा वनात भ्रमण करीत आहे मृग्यामागून वनात असे गिगवयाचें तिचें व्रतच आहे. आताही तिची मृग्याविषयाची ओढ उपाटून आली आहे. मृग्य कुठें दिसेल अशा चिंतनें ती व्याकुळ झाली आहे. तेव्हा तिची सहचरी तिलग गोड वाणीनें म्हणत आहे.

अष्टपदी तिसरी

राग-वगत : ताळ-स्पर

विहरति हरिर्हि सरसवसन्ते ॥
नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरन्ते ॥ ३० ॥

विहरति हरिः इह सरस-वसन्ते

नृत्यति युवति-जनेन समम् सखि प्रिरहिजनस्य दुरन्ते ॥ ध्रु० ॥

हे सखे, सौंदर्यानें सरसलेख हा वसत ऋतु वृष्णाच्या त्रिहामुळे तुला दुःखदायक होत आहे राघे, कृष्ण इथेंच विशर करीत आहे. तर्गणांचा मेळा मोंकी वेळून तो या बुज्जनीत नाचत आहे

ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे ॥

मधुकरनिकरकरम्वितकोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे ॥ १ ॥

ललित-लवङ्ग-लता-परिशीलन-कोमल-मलय-समीरे ।

मधुकर-निकर-करम्वित-कोकिल-कूजित कुञ्ज-कुटीरे ॥ १ ॥

एवमाच्या मनोहर वेलींवरून वाहात आलेल्या गंधसेमल अशा मलयवायु इथें वाहात आहे. भुव्यांच्या समुदायाचा युवाय आणि वीरिलांचें कुहूगीत यांनीं या वनातील प्रत्येक रत्नासुज आणि वनगुहा कुजयुजत आहे.

उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे ॥

अलिमुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलवकुलकलापे ॥ २ ॥

उन्मद-मदन-मनोरथ पथिक-वधू-जन-जनित-विलापे ॥

अलि-मुल-सकुल-कुसुम-समूह-निराकुल-वकुल-कलापे ॥ २ ॥

यांचे पति प्रवागांत आहेत अशा फुलवृष्णा वाननेला या वनतामूळें अनार उषाळा जाला आहे पति जवळ नाहीं याची वेदना अगद्य होउन त्या मित्रप र्भरीत आहेत. मदनाच्या शारांचे ज्यू मर्तिच असे वृक्षरूप फुलनीं भागवक आहेत. त्या फुलांच्या केवाकेगंगार भुवांचे तमूह नाचत आहेत.

मृगमदमौरभरभसप्रशंबदनप्रदलमालतमाले ॥

युवजनहृदयविशरणमनसिजनरगचिकिंशुकजाले ॥ ३ ॥

मृग-मद-मौरम-रभम-वशाद-न-प्रद-माल-तमाले ॥

युव-जन-हृदय-विशरण मनसि-जन-रग-चिकिं-शुक-जाले ॥ ३ ॥

तमालवृक्षाना नवी कोवळी पालवी फुल्लेळी आहे. वस्तुरीच्या गंधाचा आभाम निर्मिणाता परिमळ त्या पालवीतून उसळत आहे पलाशवृक्ष बसले आहेत त्याची आकृशा-सारखी लाल फुले पाहून चामी जनाच्या हृदयाला जखमा करणाऱ्या मदनाच्या नखाची आठवण येत आहे

मदनमहीपतिकनकदण्डरचिकेशरघुसुमविकासे ॥
मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ॥ ४ ॥

मदन मही-पति-कनक-दण्ड-रचि-केशर-कुसुम विकासे ।
मिलित-शिलीमुख पाटलि-पटल-कृत-स्मर तूण-विलासे ॥ ४ ॥

नागकेशराचीं फुले फुल्लेलीं आहेत त्याचे लाव पिवळे देठ मदनराजाच्या हातातील सुवर्णदंडाप्रमाणे शोभत आहेत उडिणीच्या विसलेल्या फुलाच्या कोंशात कोवळीनेळे भुग दागीवागीनें सिरले आहेत त्यामुळे ता फुले वाणांनीं राच भरलेल्या मदनाच्या भाल्याप्रमाणे दिसत आहेत

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे ।
निरहिनिवृन्तनकुन्तमुखावृत्तिकेतकिदन्तुरिताशे ॥ ५ ॥

विगलित लज्जित जगत्-अवलोकन-तरुण करुण-कृत हासे ।
निरहि निवृन्तन कुन्त-मुख-आवृत्ति केतकि-दन्तुरित आशे ॥ ५ ॥

सरशीत वामोभरे फुल्लेले आहेत स्वतःच्या पराक्रमामुळे प्रेमविह्वल आणि व्याकुळ होऊन लाजलेल्या प्रेमिवांच्या जगताकडे पाहून ते हसत आहेत दिशादिशात केतकी उमळल्या आहेत त्याच्या पात्याचे दाते विहीजनांच्या हृदयाला चिरणाऱ्या करुणीप्रमाणे दिसत आहेत

माधविकापरिमलललिते नवमालतिजातिसुगन्धौ ॥
मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबन्धौ ॥ ६ ॥

माधविका-परिमळ-ललिते नव-मालति-जाति-सुगन्धा ॥
मुनि-मनसाम् अपि मोहन-कारिणि तरुण-अकारण बन्धा ॥ ६ ॥

माधवीलता, नवमलिका, जाई यांच्या पमिलनें दशदिशा गधवती झाल्या आहेत. प्रेमी जनांच्या वृत्तींना बहर आणण्यासाठीं नि स्पृहपणें वष्ट करणारा त्याचा मिन हा वसत सयमात शतशान्या मुनिजनानामुद्धा प्रण्याची भूल पडानी असा मदमरा झाला आहे.

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरम्भणमुकुलितपुलकितचूते ॥
वृन्दावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते ॥ ७ ॥

स्फुरत्-अतिमुक्त-लता-परिरम्भण-मुकुलित-पुलकित-चूते ॥
वृन्दावन-विपिने परिसर-परिगत-यमुना-जल-पूते ॥ ७ ॥

वाण्याला मिऊन धरधरणारी माधवीची वेल आपसुन्च आम्रतःच्या आश्रयाला जाऊन त्याच्या मिठींत शिरलेली आहे. त्यामुळें तो आम्रवृक्ष रोमांचित झाला अमून त्याच्या सर्वांगावर मजिन्यांचा कांटा फुलला आहे.

या वृदावनाच्या परिमरापर्यंत यमुनेचें जल येऊन मिडलें आहे. त्यामुळें हें वन पावन झालें आहे (आतां या वनांत वसतनहार आहे आणि वृष्ण तेथें प्रणयनिगार करीत आहे.)

श्रीजयदेवभणितमिदमुद्यतु हरिचरणस्मृतिसारम् ॥
सरसवसन्तसमयचनवर्णनमनुगतमदनविकारम् ॥ ८ ॥

श्रीजयदेव-भणितम् इदम् उदयतु हरि-चरण-स्मृति-सारम् ॥
सरस-वसन्त-समय-चन-वर्णनम् अनुगत-मदन-विकारम् ॥ ८ ॥

जयदेवस्त्रीचें गीतगोविंद काव्य आतां उदयाला येत आहे. श्रीहृष्ट्या पुण्य चरणांचे स्मरण हें या काव्याचें सार आहे वसन्तःकून बदलेल्या वृजवनाचें आणि त्यामुळें राधा-कृष्णांच्या मनांत उत्पन्न झालेल्या प्रणयमायाचें समाळ वर्णन यांत आहे.

१

तिसरी अष्टपदी समाप्त

दरविदलितमह्नीचहिन्यञ्चत्पराग-
प्रगटितपटपार्ष्णीसयन् फाननानि ॥
इह हि ददति चेतः केतकीगन्धवन्धुः
प्रसरद्समयाणप्राणयद्गन्धमाहः ॥ २ ॥

दर-प्रिदलित-मट्टी-बलि-चञ्चत्-पराग-
 प्रकटित-पट-वासै वासयन् काननानि ॥
 इह हि दहति चेत. केतकी-गन्ध-बन्धु
 प्रसरत्-असम-त्राण-प्राणत् गन्धराह. ॥ २ ॥

जाईच्या कळ्या जर्ष्या उमलल्या आदेत त्याप्रश्न गंधपराग निसर्ग आहेत वारा या
 परागाचे सुगंधी शैले विणून त्यानी कुज्जनाला वेदीत आहे केवढ्याच्या कणसाचा गंध
 चोपेर वाहून त्याची वीति पसरविणारा हा वारा त्या कणसाचा मित्र आहे मदनाचा हा
 जणू दुसरा प्राण आहे. पण गंधाच्या कोमलतेशीं असे नाजूक ध्यवदार कणारा हाच वारा
 विरहीजनाच्या बातीत मात्र अतिशय त्र होऊन त्याचे चित्त जाळीत आहे

उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपय्याधूतचूताङ्कुर
 क्रीडत्कोकिलकाकलीफलफलेरुद्रीर्णकर्णज्वरा. ॥
 नीयन्ते पथिकै कथं कथमपि ध्यानावधानक्षण-
 प्राप्तप्राणसमासमागमरसोह्लासैरमी वासराः ॥ ३ ॥

उन्मीलत्-मधु-गन्ध-लुब्ध-मधुप-य्याधूत-चूत-अङ्कुर-
 क्रीडत्-कोकिल-काकली-फल-फले उद्रीर्ण-कर्ण-ज्वरा ॥
 नीयन्ते पथिकै कथम् कथम् अपि ध्यान-अवधान-क्षण-
 प्राप्त-प्राणसमा-समागम-रस-उह्लासे अमी वासरा ॥ ३ ॥

मधाच्या गोडीने भासवलेल पुष्पाध उधळत आहेत मधाचा लहट्ट अम्णारे भुगे या
 गंधाने घजानून आभ्रमजिवार शेषावत आहत या आभ्रमजिव्याच्या धुडीत खेळणारे कोरीळ
 तसल कल्लव करीत आहेत त्या कल्लवान विरहीजनाचे वान व्यथित होत आहेत आपल्या
 पातापापून दूर अम्लेळे हे विरही पाधम्य आप या ध्यानचभू पुढे आपल्या प्राणप्रियाची
 आहृति कवून त्याच्याशी वन्धननें समाद करीत आहेत आणि त्या शक्ति भ्रमात प्राप्त
 होणाऱ्या अनुभूतीच्या उज्याच्या जोरावर हे वग्न रुजूचे दिवस कमेभमे कष्टाने पार
 पाटीत आहेत

प्रबंध चवथा

अनेकनारीपरिरम्भसम्भ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ।
मुरारिमारादुपदर्शयन्त्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकाम् ॥ १ ॥

अनेक-नारी-परिरम्भ-संभ्रम-स्फुरत्-मनोहारि विलास-लालसम् ।
मुरारिम् आरात् उपदर्शयन्ती असौ सखी समक्षम् पुनः आह राधिकाम् ॥१॥

कृष्ण अनेक तरुणांना आर्त्तमान देत आहे. त्यामुळे नाना प्रकारच्या रतिविलासांची ओढ त्याच्या मनात स्फुरत आहे. सखीने राधेला त्या कृष्णाच्या जवळ नेउन त्याचे दर्शन घडविले आहे आणि ती त्याच्या समक्षच राधेला म्हणत आहे.

अष्टपदी चवथी

गग-रामश्री : ताल-रूप

हरिरिह मुग्धवधूनिकरे ।
विलासिनि विलसति केलिपरे ॥ ध्रु० ॥

हरि. इह मुग्ध-वधू-निकरे ।
विलासिनि विलसति केलि-परे ॥ ध्रु० ॥

हे विरागिनी, हा इथे मुग्ध योद्धांना गमुदाय रतिकेरी करायला उगुन झाला आहे आणि कृष्ण त्यांच्याबरोबर रतिविनय करीत आहे.

चन्दनचिन्तनीलकलेवरपीतयमनयनमाली ॥
केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगः स्मितशाली ॥ १ ॥

त्याच्या हालचालीबद्दल इतर आत त्यांनून निघालेले नानाभी प्रसन्नकिरण याच्या गालावर पडल्यामुळे ते गळ मोठे सुशोभित दिमत आहेत हा मितवाम्य कवीत आहे

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरम्य सरागम् ॥
गोपवधूरनुगायति काचिदुदञ्चितपञ्चमरागम् ॥ २ ॥

पीन पयोधर-भार-भरेण हरिम् परिरम्य सरागम् ।
गोप नधू अनुगायति काचित् उदञ्चित-पञ्चमरागम् ॥ २ ॥

ही गोपी पाग हा प्रणयभावानें पुल्लेखी आहे आपल्या उच स्तनाचा भार कृष्णावर टाकून तिने त्याला आळिगन दिलें आहे प्रीतिभावान उमन्न झालेला कृष्ण गान आहे आणि ही गोपी पंचमस्वरान त्याच्यामागून सुर धरीत आहे

कापि बिलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजम् ॥
ध्यायति मुग्धवधूरधिक मधुसूदनवदनसरोजम् ॥ ३ ॥

का अपि बिलास विलोल-विलोचन-खेलन-जनित-मनोजम् ॥
ध्यायति मुग्ध-नधू अविकम् मधुसूदन वदन-सरोजम् ॥ ३ ॥

हा दुमरी मुग्धा गोपा पाहा प्रणयाच्या ओदीनें तसल झालेल्या नेत्राचे कटाक्ष ही सारखे कृष्णावडे दाखीत आहे नयनाच्या या पाठशिवणीमुळे कृष्णाच्या मनांतरी प्रणयभावना पुल्लेखी आहे आणि त्यामुळे कमलासारख्या सुंदर दिसणाऱ्या त्याच्या मुखानडे ती अधिक अधिक ओदीनें पाहून आहे

कापि कपोलतले मिलिताल्पितु किमपि श्रुतिमूले ॥
चार चुचुम्ब नितम्बवती दयित पुलकैरनुकूले ॥ ४ ॥

का अपि कपोल-तले मिलिता अल्पितुम् किम् अपि श्रुति मूले ॥
चार चुचुम्ब नितम्बवती दयितम् पुलकै अनुकूले ॥ ४ ॥

आल्हार नितम्ब अमलेखी हा प्रांश गोपा पाग कांतींतरी श्रुति तुझ्या वानात सागते म्हणून ती आपलें ओठ त्याच्या गालाजवळ नेत आहे ते ओठ जवळ आल्यामुळे कृष्णाच्या गालावर रोमाच पुल्ल आत आणि ही गोपी त्याच्या गालांचा गोड मुका मोठा चतुराईनें त्याच्या धन्यामूर्त पत अर्ध

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले ॥
मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जगतं विचकर्ष करेण दुकूले ॥ ५ ॥

केलि-कला-कुतुकेन च काचित् अमुम् यमुना-जल-कूले ।
मञ्जुल-वञ्जुल-कुञ्ज-गतम् विचकर्ष करेण दुकूले ॥ ५ ॥

ही गोपी प्रणयनीडा क्वाभ्यास उलंठित शाली आहे. वञ्जुल वृक्षाच्या रमणीय कुजात असलेल्या टण्याच्या वधाची निरी हातानें धरून ती त्याला यमुनाजलकडे ओदीत आहे.

करतलतालतरलचलयाचलिकलितकलस्वनवंशे ॥
रासरसे सह नृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे ॥ ६ ॥

कर-तल-ताल-तरल-चलय-आचलि-कलित-कल-स्वन-वंशे ।
रास-रसे सह नृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे ॥ ६ ॥

ही युवती कृष्णासह रमनृत्य करीत आहे. ती मुरली वाजवीत आहे. ती दाब्या वाजून ताल धरीत आहे. त्यामुळे हालणार्गे निची करणे स्थिन्नित अमून तीही मुरलीवादनाला साथ देत आदेत. त्यामुळे कृष्ण तिची प्रशमा करीत आहे.

क्षिप्यति कामपि चुम्ब्यति कामपि कामपि रमयति रामाम् ॥
पश्यति सस्मितचारुतरामपरामनुगच्छति यामाम् ॥ ७ ॥
क्षिप्यति काम् अपि चुम्ब्यति काम् अपि काम् अपि रमयति रामाम् ॥
पश्यति सस्मित-चारुतराम् अपराम् अनुगच्छति यामाम् ॥ ७ ॥

हा कृष्ण इधे पूर्वांनं पवन घेत आहे. दुर्गत्या कुणा इधेला आन्निग्न देत आहे. इधे निगन्याव सदर्गचा सदभाग लुयेत आहे. इधे गोड हगन्याच्या दिप्यारुं पागत आहे आणि तिधे त्या वानत्रेवनेच्या मागून एमन्तात जगत आहे.

श्रीजयदेवकवेदिदमद्भुतकेशवकैलिगहम्यम् ॥
चृन्दावनविपिने ललितं चितनोतु शुभानि यशम्यम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-कोवे-इदम् अद्भुत-केशव-कैलि-गहम्याम् ।
चृन्दावन-विपिने ललितम् चितनोतु शुभानि यशम्यम् ॥ ८ ॥

गोपी अनेक आश्रित. एकच वृष्ण अनेक रूपे घेऊन त्याच्याशी खेळत आहे. त्यामुळे ही प्रायःशेरी मोठी अद्भुत आहे. जयदेवकवि त्या केलीचें रूप्य आपल्या या गीतांत गान आहे. वृद्धापर्तातील ही प्रणालीचा मोठी मनोर आणि यशदायिनी आहे. तिचें वर्णन वगणें हें गीत कल्याणक टो.

चवथी अष्टपदी समाप्त

विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्मानन्दमिन्दीवर-
श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नङ्गैरनङ्गोत्सवम् ॥
स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रन्यङ्गमालिङ्गितः
शृङ्गारः सखि मूर्तिमानिय मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥ २ ॥

विश्वेषाम् अनुरञ्जनेन जनयन् आनन्दम् इन्दीवर-
श्रेणी-श्यामल-कोमलै उपनयन् अङ्गै अनङ्ग-उत्सवम् ॥
स्वच्छन्दम् व्रज-सुन्दरीभि अभित प्रति-अङ्गम् आलिङ्गित.
शृङ्गार सखि मूर्तिमान् इय मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥ २ ॥

राधे, ज्या ज्या गोपीला वृष्णाचा जो जो अवयव मिट्टाला आहे त्याला त्याला तिन स्वच्छदपणे अगदी गाढ आलिङ्गन दिलेले आहे तिच्या कमलाच्या समुद्रायाप्रमाणे तो श्यामल आणि कोमल वृष्ण शोभन आहे त्याच्या गाराचा स्पर्श, त्याचे कटाक्ष, हाम्य यामुळे गोपीच्या मनांत मदनमावाला मरत येत आहे तो मोवर्णच्या वनितारविश्वाचें अनुजन रमन आनंद उत्पन्न करीत आहे मग्न, या वसन करून हा वृष्ण मूर्तिमन शृंगार बनला आहे आणि विदार करीत आहे

अद्योन्सङ्गवसद्भुजङ्गकवलङ्केशादिवेशाचल
प्रालेयप्लवनेच्छयाऽनुसरति श्रीखण्डशैलानिलः ॥
किञ्च क्षिग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोम्य हृषोदया-
दुर्न्मालन्ति कुहः कुहरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः ॥ ३ ॥

अद्य उत्सङ्ग-वसत्-भुजङ्ग कमल-ङ्केशात् इय ईशाच इन्
प्रालेय-प्लवन-इच्छया अनुसरति श्रीखण्ड-शैल-अनिल ॥

किं च स्निग्ध रसाल-मौलि मुकुटानि आलोक्य हर्ष उदयात्
उमीलन्ति कुट्टु कुट्टु इति कल-उत्ताला पिप्पानाम् गिर ॥ ३ ॥

राधे, मर्यादलाच्या अगावर गंधवडे महामप निस्त आहेत त्याच्या फुलारांनी कष्टी
शालेला हा मलयप्राय धड विस्तुपारानं सान करण्याच्या ओढीने हिमालयाने जात आहे
त्याच्या उक्दार आणि चदनगंधी लयी इथे हेलातत आहेत रमाळ आग्रवृक्षाच्या मनिना
मनिनांची कळी कळी उमलत आहे ती पाहून कोकिलाना हर्ष झाला आहे आणि त्याच्या
मुखातून वुडूवुडू अशी मजुर हाक उच करात उमलत आहे

रासोत्सासभरेण विभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवाम्
मभ्यर्णे परिरम्य निर्भरमुत् प्रेमान्धया राधया ॥
साधु त्वद्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति
व्याजाद्बुद्धचुम्बितस्मितमनोहारी हरि पातु व ॥ ४ ॥

रास-उत्सास भरेण विभ्रम भृताम् आभीर-वामभ्रुवाम्
अभ्यर्णे परिरम्य निर्भरम् उर प्रेम अन्धया राधया ॥
साधु त्वद-वदनम् सुधामयम् इति व्याहृत्य गीतं स्तुति
व्याजात् उदभत् चुम्बित स्मित मनोहारी हरि पातु व ॥ ४ ॥

गर्वांनी ही वचना एतून राधा प्रसव्यातुळ होत आहे रागरीत्या गात अर्था आल्याने
गोपी मोत्या मय न आत राधा त्या गोपीच्या गोपीत वृत्ताने जाऊन त्याच्या हृदयला
गात अर्थात दन आहे वृत्ति। एतू गनेस अमृतामाया गात अर्था हे गीत
गातून निघते त मुझे मग अमानसच अगता ये इत्यत आहे जतू राध रागरीनेच
बीतुक कर्णाच्या दिगंत री त्याच्या आठवे गुफा पत आहे गीतन वातुक कर्णाच्या
गुधे। ही वतुग पालन राग अनदान शिमत वरत रा। त्या शिन्तनर्के त मंग
मनोय री त्या जतू न। राध आते कर्णा वग

पद्य भोधा रामान

वाट री राग रामान

सर्ग दुसरा : अन्लेश केशव (क्लेश हरण करणारा केशव)

प्रबंध पांचवा

विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ
विगलितनिजोत्कर्षादीर्घ्यावशेन गतान्यतः ॥
क्वचिदपि लताकुञ्जे गुञ्जन्मधुव्रतमण्डली-
मुखरशिखरे लीना दीनाऽप्युवाच रहः सर्खाम् ॥ १ ॥

विहरति वने राधा साधारण-प्रणये हरौ
विगलित-निज-उत्कर्षात् इर्ष्या-वशेन गता अन्यत ॥
क्वचित् अपि लता-कुञ्जे गुञ्जत्-मधुव्रत-मण्डली-
मुखर-शिखरे लीना दीना अपि उवाच रहः सर्खाम् ॥ १ ॥

कृष्ण मगज्याच गोपींशीं मममागनें प्रणयकीड कर्गत आहे त्यामुळे मीच त्याची लाडली हा राधेचा अभिमान गटून जात आहे तिची ईर्ष्या कळत आहे आणि मत्सरच्या झटक्याने तेथून निरून ती इमच्या कुजात जात आहे परंतु यादि कुजातील लता फुललेल्या आहेत त्याच्या फुलाफुलातून मध चुंबित भुगे गुगारत कर्गत आहेत. त्यामुळे राधेच्या प्रणयमावनेला अधिश्च जसळी येत आहे आणि दीन होऊन आपल्या सखीला ती आपल्या मनातील शुभित पुरातान सागत आहे

अष्टपदी पांचवी

राग-गुर्जरी ताल-रूपक

रासे हरिमिह विहितत्रिलासं
स्मरति मनो मम इतपरिहासम् ॥ ध्रु० ॥

रासे हरिम् इह विहित-विलासम् ।

स्मरति मनः मम कृत-परिहासम् ॥ ध्रु० ॥

सखे, मला कृष्णाची आठवण येते ग. इथेच रासक्रीडा ऐक्यांना त्याने आपली विलास-
निपुणता मला दाखविली होती. इथेच त्याने माझ्याशी हास्यविनोद करून होता.

सञ्चरद्-अधर-सुधामधुर-ध्वनि-मुखरित-मोहन-वंशम् ।

चलित-दृक्-अञ्चल-चञ्चल-मौलिक-कपोल-विलोल-वतंसम् ॥ १ ॥

सञ्चरत्-अधर-सुधा-मधुर-ध्वनि-मुखरित-मोहन-वंशम् ।

चलित-दृक्-अञ्चल-चञ्चल-मौलि-कपोल-विलोल-वतंसम् ॥ १ ॥

इथेच त्याने आपली वेगू वाजवून मला मोहिनी घातली होती. वेगूत तो स्वर ओतीव
होता तेव्हा त्याचे ओंठ धाडत होते. त्यांच्यापगळ अमृताची गोडी त्या स्वरांवर उधळत
होती. चंचल नयनांच्या दोप्यांतून तो-माझ्याशी बोलत होता. मुर्लीच्या स्वराच्या ताल्यवर
त्यांचे भरतक ढलत होते. वानान टोल्याच्या विलोल कृडलांमुळे त्याचे गाल सुदर
दिग्न होते

चन्द्रक-चान्मयू-शिलण्टक-मण्डल-चलयित-केशम् ।

प्रचुर-पुरन्दर-धनु-रञ्जित-मेदुर-मुदिर-सुवेशम् ॥ २ ॥

चन्द्रक-चारु-मयूर-शिलण्टक-मण्डल-चलयित-केशम् ।

प्रचुर-पुरन्दर-धनु-रञ्जित-मेदुर-मुदिर-सुवेशम् ॥ २ ॥

मोगाच्या सुदर मीनेषी पिमांची मुटूग सग गोल रचना त्याने त्याच्या केसांमोवनी केवळी
वेनी पाण्याने ओषक्रेला निव्या मंग अनेक इद्रधनुष्यांनी एकाच वेद्री वंश्या जाण आणि
निचेमर्तार दिमाग तगा तंदा टच दिग्न होण

गोपक-दम्ब-नितम्ब-वर्ती-मुग्ध-सुम्यन-लम्बित-लोभम् ।

धनु-जीव-मधुर-अधर-पट्ट-उद्विग्न-स्मित-शोभम् ॥ ३ ॥

गोप-कदम्ब-नितम्ब-॥-मुग्ध-सुम्यन-लम्बित-लोभम् ।

धनु-जीव-मधुर-अधर-पट्ट-उद्विग्न-स्मित-शोभम् ॥ ३ ॥

गोपममुद्रायाच्या नितंबाती कानांची घुबन घेउन घेउन त्याची अभिलाषा उजळती होनी. दुपारतीच्या फुलाप्रमाणे खलघुद्व अमणाच्या त्याच्या अधोश्याच्या सुदर पांढ्यीवर स्मिन्हाच्याची शोभा फुलली होनी.

विपुलपुलकभुजपल्लवलयितवह्वयुवतिसहस्रम् ।

करचरणोरसि मणिगणभूपणकिरणविभिन्नतमिन्नम् ॥ ४ ॥

विपुल-पुलक-भुज-पल्लव-लयित-वह्व-युव-तिसहस्रम् ।

कर-चरण-उरसि मणि-गण-भूपण-किरण-विभिन्न-तमिन्नम् ॥ ४ ॥

त्याचे हात रोमाचानीं फुललेले होणे. अनेक गोप्सुवर्तिना त्याने मिठी मारलेली होनी. त्याच्या हातांत, पायात आणि गळ्यात स्नांचे अक्षर होणे. त्यानून निघणारे प्रकाशकिरण घनीचा आधार चिरीत होणे.

जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दकचन्दनतिलकललाटम् ।

पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटम् ॥ ५ ॥

जलद-पटल-चलत्-दिन्दु-विनिन्दक-चन्दन-तिलक-ललाटम् ।

पीन-पयोधर-परिसर-मर्दन-निर्दय-हृदय-कपाटम् ॥ ५ ॥

मेघाच्या फलांनीं बंधिलेल्या चंद्र सुदर दिसतो पण ऋणाच्या सत्तेज निव्या विस्तीर्ण ललाटवरील शुद्धधरल चदनाचा गोल टिळा त्या चंद्राइनरि अधिक सुदर दिमत होता उच स्तनामुळे शोमणाच्या गोर्षाच्या बक्षांचे तो आपच्या बलाद्वय धनीम निर्दयपणे मर्दन करित होता

मणिमयमकरमनोहरकुण्डलमण्डितगण्डमुदारम् ।

पीनवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारम् ॥ ६ ॥

मणिमय-मकर-मनोहर-कुण्डल-मण्डित-गण्डम् उदारम् ।

पीन-वसनम् अनुगत-मुनि-मनुज-सुर-असुर-वर-परिवारम् ॥ ६ ॥

त्या राज्या पुरुषमुद्राचे गाल त्याच्याच कानातील माशाच्या आमाश्याच्या सुदर रत्न-कुण्डलानीं सुशोभित झाले होते. ऋषिमुनी, सामान्य माणसे, देव आणि दानव या सर्वांना प्रिय असणाऱ्या कुष्णाने तेव्हां पीतावर धारण केलेला होता

विशदकदम्बतले मिलितं कलिकलुपभयं शमयन्तम् ।
मामपि किमपि तरङ्गदनङ्गदशा मनसा रमयन्तम् ॥ ७ ॥

विशद-कदम्ब-तले मिलितम् कलि-कलुप-भयम् शमयन्तम् ।
माम् अपि किम् अपि तरङ्गत-अनङ्ग-दशा मनसा रमयन्तम् ॥ ७ ॥

आमच्या नेहर्मीच्या ठरलेल्या याच विशाल कदवाच्या झयंत तो मला भेटला होता. आधी मी त्याच्याशी प्रीतीचा फलह केवळ होता त्यामुळे त्याची माझ्याविषयीची ओढ कळुपित झाली असेल अशी भीति मला वाटत होती. आपल्या चतुरमधुर अनुनयाने तो ती भीति नाहीशी करित होता. ज्याचे वर्णनही करता येणार नाही अशा प्रीतिमत्त्या नयनानी तो तेव्हा अगदी मनापासून माझ्याशी सवाद ठळकरीत होता अजून त्याची मला आठवण होत आहे.

श्रीजयदेवभणितमतिमुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम् ।
हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणितम् अतिमुन्दर-मोहन-मधु-रिपु-रूपम् ।
हरि-चरण-स्मरणम् प्रति संप्रति पुण्यवताम् अनुरूपम् ॥ ८ ॥

मधु राक्षसाचा वध कणाच्या दृष्टाने गंधेग मोहिनी घालणारे अत्यंत मृदुर रूप जयदेवाने इथे गादले आहे. जे पुण्यवान अमतील त्यांना कणाच्या चर्णाचे स्मरण या कल्पितगानातही अनायामे करून देण्यास हे गीत योग्य आहे

पाचवी अष्टादी समाप्त
पाचवा पंधरा समाप्त

प्रबंध सहावा

गणयति गुणग्रामं भामं भ्रमादपि नेहते
यद्वति च परिनोरं दोषं विमुञ्चति दूरतः ।
गुप्तपु चल्तुष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना
एतन्मि मनो वामं फामं करोति करोमि किम् ॥ १ ॥

गणयति गुण-प्राप्तम् भ्रामम् भ्रमात् अपि न ईहते
 यहति च परितोषम् दोषम् विमुञ्चति दूरत. ॥
 युवतिषु चलत्-तृष्णे कृष्णे विहारिणि माम् विना
 पुनः अपि मनो वामम् कामम् करोति करोमि किम् ॥ १ ॥

हा कृष्ण मला सोडून विहार करित असतो. इतर स्त्रियांविषयींची याची अभिलाषा वाढतच आहे. पण माझे मन रिती वेडे पाहा. तें कृष्णाचे सादर्यादि गुण तेजदेच पाहतें. चचलनेमागचे त्याचे दोष आहेत त्याउडे दुरून पाठ धरितें. त्याच्याविषयीं साखी आपुलकी घरतें. स्वप्रातमुद्धा त्याच्यावर राग करित नाही वेडे एकांगी प्रेम करणाऱ्या या मनाला मी आता करू कमी काय ? आवरू तरी तमें ?

अष्टपदी सहाची

राग—मालव : ताल—एकताल

सखि हे केशिमथनमुदारं
 रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारम् ॥ ध्रु० ॥

सखि हे केशि-मथनम् उदारम्
 रमय मया सह मदन-मनोरथ-भावितया सविकारम् ॥ ध्रु० ॥

साखी, मी आता इच्छापूतीच्या ओदीनें व्याकुळ झालें आहे केशी देत्याचा वध करणारा तो उदार कृष्ण माझ्याशीं प्रीतीचे ऐळ खेळेल असें काहींतरी आता कर ना ! तू त्याची माझी भेट घडविशील—

निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तम् ।
 चकितविलोकितसकलदिशारतिरभसभरेण हसन्तम् ॥ १ ॥

निभृत-निकुञ्ज-गृहम् गतया निशि रहसि निलीय वसन्तम् ।
 चकित-विलोकित-सकल-दिशा रति-रभस-भरेण हसन्तम् ॥ १ ॥

तेव्हा राग अमेल तू मागिलेल्या आज्ञेच्या लतासुजात मी गलेली असेन. मादक वसत मनाला भूल पाडीन अमेल. कृष्ण तिथें येईल. मग मी घाबल्यामागें करून चोर्कडे पाडीन. तो प्रीतिमगने उतावीळ होऊन आमनाम निमतहास्य करील.

प्रथमसमागमलज्जितया पट्टुचाट्टुशतैरनुकूलम् ।
मृदुमधुरस्मितभापितया शिथिलीकृतजघनदुकूलम् ॥ २ ॥

प्रथम-समागम-लज्जितया पट्टु-चाट्टु-शतै अनुकूलम् ।
मृदु-मधुर-स्मित-भापितया शिथिलीकृत-जघन-दुकूलम् ॥ २ ॥

जणू पहिलीच भेट आहे अशा तऱ्हेनें मग मी लजेन आणि तो चातुर्यानें गोड गोड बोवून माझे मन वळवील. मग मी गोड हसून लाडे लाडे बोलेन आणि तो माझ्या उदी-पोटावरचें रेशमी वस्त्र हट्टून सैल करील

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानम् ।
कृतपरिरम्भणचुम्बनया परिरभ्य कृताधरपानम् ॥ ३ ॥

किसलय-शयन-निवेशितया चिरम् उरसि मम एव शयानम् ।
कृत-परिरम्भण-चुम्बनया परिरभ्य कृत-अधर-पानम् ॥ ३ ॥

कोवळ्या कोवळ्या पालवीच्या शयनावर मग मी जाडवी होईन. माझ्याच छातीवर मग तो शोपेल मी त्याला मिठी घालीन त्याचा मुस धेईन. तोहि प्रतिगाढनें मग आश्रित देऊन माझ्या अधराचा आस्वाद घेईल

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिलल्लितकपोलम् ।
ध्रमजलसिक्तकलेवरया चरमदनमदादतिलोलम् ॥ ४ ॥

अलस-निमीलित-लोचनया पुलक-आवलिल-ललित-कपोलम् ।
ध्रम-जल-सिक्त-कलेवरया चर-मदन-मदात अति लोचम ॥ ४ ॥

तुमान जाड्यातून मग मी बांड मिटीन. त्याच गळ हागाच्या शेमांचांनी पुलकावले माझे अग अग घामान भिचून गेले असेच जाणवते. शेमांचा उगार बघण्यासुद्धे तो अतिशय एव दिसेच

फोफिलकलरवृत्तितया जिनमनमिजतन्प्रविचारम् ।
अथधुसुमाधुलधुन्तलया नगरलिगितप्रनन्तभारम् ॥ ५ ॥

कोकिल-कल-रव-कूजिनया जित-मनसिज-तन्त्र-विचारम् ।

श्लथ-कुसुम-आकुळ-कुलतलया नख-लिरित-घन-स्तन-भारम् ॥ ५ ॥

मी मग कोकिलेमाखी गोड आवाजात कुजजुजेत. त्यामुळे आपण श्रीतीच्या तनात यशस्वी झाले असा अभिमान त्याला वाटेल. त्याने माझ्या विशाल स्तनावर सगळीकडे नटांच्या गुणा केलेल्या असतील. माझ्या केसांची गाठ सगळेही असेल. त्यातील फुले खाली ओघळलेली असतील.

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानम् ।

मुखरविश्रुद्धलमेखलया सकचग्रहचुम्बनदानम् ॥ ६ ॥

चरण-रणित-मणि-नूपुरया परिपूरित-सुरत-वितानम् ।

मुखर-विश्रुद्धल-मेखलया स-कच-ग्रह-चुम्बन-दानम् ॥ ६ ॥

त्याची गतिशील आनदाच्या उंचीवर आरूढ होईल, आनदाचे जासास भरून टाहील. माझ्या पायांतील नूपुरांत लोवणाचीं गने आनदाचे गीत गातील. मग पुत्राच्या धुर्दत मी पुराची भूमिचा घेईन तेव्हा नूपुरांचा आवाज धाकेल आणि माझ्या वगीवरील मेखला कागदुणू लागेल. सभ्रमाच्या मर्गत ती तुटून माडेले आणि माझे केस पडून तो माझे मुख खाली ओरील आणि मन्त्र घुसून देईल.

रत्तिमुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजम् ।

निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम् ॥ ७ ॥

रति-मुख-समय-रस-अलम्बया दर-मुकुलित-नयन-सरोजम् ।

नि.सह-निपतित-तनु-लतया मधुसूदनम् उदित-मनोजन ॥ ७ ॥

सुराच्या उक्तेनेचा क्षण आप्तामुळे मग मी जटारून जाईन तो आनदाने अप्पुत्रे नयनरमले अर्धवट निघीश. न गोसावे इतके अनावर हसू प्राप्ताने मी मूर्च्छना अन्ना-सारखी क्षणानुर क्षणानुर आणि माही ती अवस्था पाहून त्याच्या मनाने पुरा परिव्या-पावून बागनेचा उदर हाक्रेय असेल. प्रेमाचे अने गेळे अप्पुत्रात होतील असा शोक व उचलून आण ना ।

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम् ।
सुप्तमुत्कण्ठतराधिक्रया कथित वितनोतु सलीलम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव भणितम् इदम् अतिशय-मधु-रिपु निधुवन-शीलम् ।
सुखम् उत्कण्ठित-राधिक्रया कथितम् वितनोतु सलिलम् ॥ ८ ॥

रतिमुखासार्थं उलटित झललेल्या राधेनें रतिद्वीडा करण्याच्या कृण्याच्या रीतीच वर्णन
इथे केलेलें आहे जयदेवानें त्या श्रीतीच्या रीतीचें गाइलेलें हें गीत रसिकाचें कल्याण करे
त्यांना आनंद देवो

सहायी अष्टपदी समाप्त

हस्तस्तनिलासवंशमनृजुभ्रूयल्लिमद्वह्वरी-
वृन्दोन्सारिद्वगन्तवीक्षितमतिस्वेदाद्र्गण्डस्थलम् ॥
मामुद्धीक्ष्य विलज्जितं स्मितसुधामुग्धाननं फानने
गोविन्द व्रजसुन्दरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥ १ ॥

हस्त-स्तन-विलास वंशम् अनृजु-भ्रू-यल्लिमत्-वह्वरी-
वृन्द-उन्सारि दृग्-अन्त-वीक्षितम् अति-स्वेद-आर्द्र-गण्ड-स्थलम् ।
माम् उद्धीक्ष्य विज्जितम् स्मित-सुधा-मुग्ध-आननम् फानने
गोविन्दम् व्रज-सुन्दरी गण-वृतम् पश्यामि हृष्यामि च ॥ १ ॥

गद्य, सुंदर गोपी या कवी याच्यावाचक जावन तो भिन्न भिन्न इथे येईल गोपींशी
राम परताना पुत्र्यामर परटला गच्यामुळ तो गोंधळेन त्याच्या हातांनील क्यू भट्टन
न गोपी वांराना बोळ्यांनी त्याच्याःः वयस्य यस्त्री तो दोळे वयस्न त्यांना दूर
ल माया मर्तने त्याच्या कयात्रय दग्दग्ज घाम सगल चांगी कर्नांना परटला
यातु ना रात्र गमा कग्गसागरी इतून तो गोड हगल त्या हगभ्यान तो
दर्यात हात्यागाच्या शीतू दिग आणि त्याचें तम दग्न झालें इताने मं /
हन जर्न

राज्येयं स्नोक्मन्नपयनयिकाशोफल्यतिदा-
फामः शामारोपनपनोऽपि प्यथयति ।

अपि भ्राम्यद्भृङ्गीरणितरमणीया न मुकुल-
प्रसूतिश्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयति ॥ ३ ॥

दुरालोकः स्लोक-स्तवक-नविका-अशोक-लतिका-
विकाम. कासार-उपवन-पवनः अपि व्यथयति ॥

अपि भ्राम्यत्-भृङ्गी-रणित-रमणीया न मुकुल-
प्रसूतिः चूतानाम् सखि शिखरिणी इयम् सुखयति ॥ ३ ॥

गवे, वाऱ्यावर हेलावणाऱ्या या असोकऱ्या डडालीर कोवऱ्या फुलाचा शुऱ्ठ फुऱ्ठ आहं. त्याऱ्डे मला पावत नार्ही. जलाशयावरून धडगाव वायुलहरी येत आहेत. त्याऱ्डे मला तापदायक होत आहेत आऱ्याऱ्या टडालीऱ्या शिखरशिखरवर मोहोऱ्याऱ्या वऱ्या उमलऱ्या आहेत. त्याऱ्हा सुजार करीत भुगे इकडून तिऱ्डे हिंडत आहेत. त्यांचिऱ्हे दर्शन मला वृऱ्या जवळ नगऱ्याने सुखदायक होत नार्ही

साकृतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिहृमुहुरासित-
ध्रुवह्रीकमलीरुदर्शितभुजामूलोर्ध्वहस्तस्तनम् ।
गोपीनां निभृतं निरीक्ष्य ललितां काञ्चिच्चिरं चिन्तय-
न्तन्तर्मुग्धमनोहरं हरतु यः क्लेशं नवः केशवः ॥ ४ ॥

स-आकृत-स्मितम् आकुल-आकुल-गलत-धम्मिहृम् उहुरासित
ध्रु-वह्रीकम् अलीक-दर्शित-भुजा-मूल-ऊर्ध्व-हस्त-स्तनम् ॥

गोपीनाम् निभृतम् निरीक्ष्य ललिताम् का चित चिरम् चिन्तयन् ।
अन्त-मुग्ध-मनोहरम् हरतु व क्लेशम् नवः केशवः ॥ ४ ॥

(या रोडान्त गर्गाऱ्या शंखीचा आशीर्वाद वरि देत आहे,)

साऱ्या गोपी अभिप्रर्णेने पुल्लेऱ्या नयनांनी ऱ्याकडे पाहत आहेत. उद्भमित ऱ्याऱ्या दोऱ्यांनी त्या ऱ्याऱ्यांनी प्रीतीचे कोऱ्ठ कोऱ्ठ आहेत व्याऱ्ठ प्रारावा उऱ्याद घेनांना त्याऱ्या वऱ्या निभृत आहेत जाणि त्यांतऱ्या हा तुऱ्ठन फुलें ओषळत आहेत. केऱ्या गांऱ्यागाऱ्या त्यांनी हात वर फेले आहेत. जू अपऱ्या वऱ्या आऱ्या म्मन निविऱ्ठिऱ्या वऱ्याऱ्या भूऱ्या पडार्ही ऱ्याऱ्या त्या मुऱ्यामन अने वरिऱ्या अऱ्या नऱ्याऱ्या प्रेऱ्याऱ्या कोऱ

पाङ्गान्या या गोथी एसांतात पाङ्गनही ऋणाचें मन चळत नाही ह पाङ्गनऱि तो एकनिष्ठ
 पणे ललितसुदय अशा राधेचेंच सतत चिंतन करीत आहे जणू आताच नया सत्राम
 घडत आहे अम्भाम्भिनारी भोहिनी या वृष्णाच्या सहवासात आहे हा वृष्ण आपलें
 कल्याण करा

सहावा प्रथम समाप्त
 दुसरा सर्ग समाप्त

सर्ग तिसरा : मुग्ध मधुसूदन

प्रबंध सातवा

कंसारिरपि संसारवासनावद्धशृङ्खलाम् ।
राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुन्दरीः ॥ १ ॥

कंस-अरिः अपि मसार-वासना-वद्ध-शृङ्खलाम् ।
राधाम् आधाय हृदये तत्याज व्रज-सुन्दरीः ॥ १ ॥

ल्लेखडाण्या सांसर्ग्येनें अट्ट बांधुं असावे तसे कृष्णाचे मनसुद्धा जीवनातील
आनदाण्या प्रगाढ ओडीनें राधेची बांधलेले होते. त्याला राधेची आठवण होताच त्यानें इतर
सुंदर गोपींचा त्याग केला

इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिका-
मनङ्गबाणवणचिह्नमानसः ।
कृतानुतापः स कलिन्दनन्दिनी-
तटान्तकुञ्जे निपसाद् माधवः ॥ २ ॥

इतस्तत ताम् अनुसृत्य राधिकां
अनङ्ग-बाण-वण-चिह्न-मानसः ।
कृत-अनुतापः स कलिन्द-नन्दिनी-
तट-अन्त-कुञ्जे निपसाद् माधवः ॥ २ ॥

राधेची उपेक्षा केल्याचा त्याच्या पशाटाप इत्यादी मदनाच्या बाजूची जखम त्याच्या
हृदयात मळ लागली. राधेच्या घोषा यमुनेच्या तीरातील कुजांनूत तो इतक्यात धर
लागत्य ती कुट्टी दिगेना मळून तो अतिशय स्थित झाल्य तो होव बर लागत्य

अष्टपदी सातवी

रग-गुर्जरी : ताल-प्रतिमठ

हरिहरि हतादरतया गता सा कुपितेव ॥ ध्रु० ॥

हरि हरि हत-आदरतया गता सा पिता इव ॥ ध्रु० ॥

—हाय हाय ! मी तिचा योग्य मान ठेवला नाही म्हणून ती रागावली आणि तशीच निघून गेली.

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन ।

सापराधतया मयापि न वारिताऽतिभयेन ॥ १ ॥

माम् इय चलिता विलोक्य वृतम् वधू-निचयेन ।

स-अपराधतया मया अपि न वारिता अति-भयेन ॥ १ ॥

गोर्पांचा मेळ माझ्यामोवर्ती जमलेल्या तिन पाहिल्या आणि ती निघून गेली. अपराध माझाच होना. त्यामुळे मला अतिशय भीती वाटली आणि मी निल्या अडविले नाही.

किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण ।

किं जनेन धनेन किं मम जीवितेन गृहेण ॥ २ ॥

किम् करिष्यति किम् वदिष्यति सा चिरम् विरहेण ।

किम् जनेन धनेन किम् मम जीवितेन गृहेण ॥ २ ॥

ती विग्नाने व्याकुळ झाली अगळे आपल्या मनाचे गान्धन ती कसे करित अगळे माझाविषयी आपल्या सग्यांउडे ती काय बोलून अगळे ? एखाच रागावली तर माझे धन माझा परिहार, माझे घर, विचरुना माझे जीवित यांचा मग काय उपयोग आहे ?

चिन्तयामि नदानं कुटिलभ्रु रोगभरेण ।

शोणयन्नमिश्रोपणि भ्रमताकुलं भ्रमरेण ॥ ३ ॥

चिन्तयामि तद् आननम् कुटिल-भ्रु रोग-भरेण ।

शोण-यन्नम् इव उपारं भ्रमता आकुलम् भ्रमरेण ॥ ३ ॥

सनापामुळें सनसमगप्रमाणें लालमटव झालेलें तिचें वदन मला इथें दिसत आहे. रागानें खालींवर होऊन धरधरणाच्या निच्या भुवया मला इथें जाणवत आहेत. दुष्ट अमर कमलात्र छळत अमावा तसें या भुंवयाचें नर्तन तिच्या वदनाला शिणवीत आहे.

तामहं हृदि संगतामनिशं भृशं रमयामि ।

किं वनेऽनुसरामि तामिह किं वृथा विलपामि ॥ ४ ॥

ताम् अहम् हृदि संगताम् अनिशम् भृशम् रमयामि ।

किम् वने अनुसरामि ताम् इह किम् वृथा विलपामि ॥ ४ ॥

इथें सुमता विलाप करून काय लाम आहे ? माझ्या जिवाची सखी ती लाडकी जिकडे गेली निरड्डे मी आतां तिच्यामागून जाणार आहे. यापुढें केवळ तिच्याच मन्वागान मी मनमानेमा विलाप करणार आहे.

तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवकलयामि ।

तन्न वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेऽनुनयामि ॥ ५ ॥

तन्वि खिन्नम् अमूयया हृदयम् तत्र आकलयामि ।

तत् न वेद्मि कुतः गता असि न तेन ते अनुनयामि ॥ ५ ॥

लाडके, मन्वागामुळें तुझे अत करण खिन्न झालें आहे हें मला कळें, पण तू गेली आहेस तरी कुठें ? तें कळ्याशिवाय मी तुझ्याजवळ येऊं तरी कसा ? तुम्हा अनुनय करू तरी कसा ?

दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि ।

किं पुरेव ससंभ्रमं परिरम्भणं न ददासि ॥ ६ ॥

दृश्यमे पुरत गत-आगतम् एव मे विदधासि ।

किम् पुरा इव स-सम्भ्रमम् परिरम्भणम् न ददामि ॥ ६ ॥

मग्वे, तू ही इथें. ती तिथें अशी मला मागची दिग्मत अत्रेण आपि जमळ जावें तर तो आत्मान ठग आहे तू कुठें लयची आत्म ती माझ्यामगोर प्रकट कां होत नाहीं मग अनर्ण्या अनावर ओडीने आपल्या मिडीत कां बरे घेत नाहीं ?

क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि ।
देहि सुन्दरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ॥ ७ ॥

क्षम्यताम् अपरम् कदापि तत्र ईदृशम् न करोमि ।
देहि सुन्दरि दर्शनम् मम मन्मथेन दुनोमि ॥ ७ ॥

सुदरी, क्षमा कर मला क्षमा कर. मी पुन्हा म्हणून तुझा अमा अपराध कधी करणार नाही. मला आता दर्शन दे ना ! मी तुझ्या असह्य विरहाने जळत आहे.

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन ।
किन्दुविल्वसमुद्रसम्भवरोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥

वर्णितम् जयदेवकेन हरेः इदम् प्रणतेन ।
किन्दुविल्व-समुद्र-सम्भव-रोहिणी-रमणेन ॥ ८ ॥

श्रीकृष्णाच्या चरणां शरण असणाऱ्या जयदेव कवीनें हें गीत गावले आहे रोहिणीचा लज्जका चंद्र जसा समुद्रातून उदय पावला तसा पद्मावतीचा लज्जका जयदेव किंदुविल्व या विशाल गांवात जन्माला आला आहे.

सातवी अष्टपदी समाप्त

हृदि विसलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलक्षुतिः ।
मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि
प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग कुधा किमु धावसि ॥ ३ ॥

हृदि विसलता-हार. न अयम् भुजङ्गम-नायकः ।
कुवलय-दल-श्रेणी कण्ठे न सा गरल-क्षुतिः ॥
मलयज-रज न इदम् भस्म प्रिया-रहिते मयि
प्रहर न हर-भ्रान्त्या अनङ्ग कुधा किमु धावसि ॥ ३ ॥

हे मदना, प्रिया तू अशक्तानुद्धे आधीच मी हतबल झाल्यां आहे. तुझ्यागाऱ्या वीरनें साप्राप्त गमकश्रेणी वगैरा मङ्गलागाऱ्या विसल जीवारा तू कां आत्म्या वगैरेण ! बेवना,

तुला मी शहर आठे अमें वाळें कय ? अरे, मी कृष्ण आठें माझ्या गळ्यात आठे तो कमण्या देठाचा हार मर्णाच्या राजाच्या वेठा नव्हे माझ्या कटावर आहे तो तिच्या कमट्याच्या पाकळ्याचा लेप तो कपती हलाडल विद्याचा बाग नव्हे माझ्या सर्वांगी तुला दिमतो तो चंदनाचा लेप आहे चितामस्माचा नव्व मग नू मग शकर समजून उगाच माझ्याशीं वर कां करित आण्ये ?

पाणो मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय
क्रीडानिर्जितविश्वमूर्च्छितजनाघातेन किं पौरपम् ।
तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेह्वत्कटाक्षाशुग-
श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि सन्धुक्षते ॥ ४ ॥

पाणो मा कुरु चूत-सायकम् अमुम् मा चापम् आरोपय
क्रीडा-निर्जित-विश्व-मूर्च्छित-जन-आघातेन किम् पौरपम् ॥
तस्या एव मृगी-दृश मनसि-ज-प्रेह्वत्-कटाक्ष-आशुग-
श्रेणी-जर्जरितम् मनाग् अपि मन न अद्य अपि सन्धुक्षते ॥ ४ ॥

हे मदना, तू मनांत जन्म घेतोस मग मनातच छटणें तुला शोमते क्य ? आज्ञ-
मजिगीचा तो बाण तू हातांत घेऊ नकोस घनन्त्रम तर्ग माझ्यावर माण्यानाट्यें तो धनुऱ्यावर
चटवू नकोस चालनां चालना मद्रज विश्व जिंकणाग महावार तू आधींच मूर्च्छित पडलेल्या
माझ्यामागच्यावर प्रथर वरण्यात तुल्य वाय मोठेपणा आहे ? अरे, राधेच्या कृष्णाच्या डोळ्यां-
सारख्या टोळ्यांतून सुलेला कटाक्षबाणाचा जी मालिका माझ्यावर बोगळी आहे तिनें
माझे मन कधींच जर्जर झालें आहे तें अजून मुर्च्छीच सांवरलेलें नाहीं

ध्रूपल्लयं धनुरपाङ्गतरङ्गितानि
बाणा गुण श्रवणपालिरिति स्मरेण ।
तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवताया-
मस्त्राणि निर्जितजगन्ति किमर्पितानि ॥ ५ ॥

ध्रू-पल्लयं धनु अपाङ्ग-तरङ्गितानि
बाणा गुण श्रवण-पालि इति स्मरेण ॥
तस्याम् अनङ्ग-जय-जङ्गम-देवतायाम्
अस्त्राणि निर्जित-जगन्ति किम् अर्पितानि ॥ ५ ॥

राधेच्या भुज्या धनुष्यासारख्या गोल आहेत तिचे कटाक्ष बाणाप्रमाणे हृदयात शिरणारे आहेत. तिच्या कानार्ची पाळीं धनुष्याच्या दोरीप्रमाणे आहे. मदनानें आपलीं जग जिंणारीं सारीं अबें जणू काय या चालत्याबोलत्या प्रेमदेवतेलाच समर्पण केलीं आहेत.

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
श्यामात्मा कुटिलः करोतु कवरीभारोऽपि मारोद्यमम् ।
मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां विम्व्याधरो रागवान्
सद्वृत्तः स्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ६ ॥

भू-चापे निहित कटाक्ष-विशिख निर्मातु मर्म-व्यथाम्
श्याम-आत्मा कुटिल करोतु कवरी-भार. अपि मार-उद्यमम् ॥
मोह तावत् अयम् च तन्वि तनुताम् विम्ब-अधरः रागवान्
सद्वृत्त. स्तन-मण्डल तव कथम् प्राणैः मम क्रीडति ॥ ६ ॥

राधे, तुझ्या नयनांच्या धनुष्यावरून सुणारे कटाक्षांचे बाण माझ्या मर्मावर आघात करित आहेत करोत बाणच ते. ते दुसरे काय करणार ? हा तुझा निळसर बुळा केशकल्प माझी विषयवासना चेतवीत आहे. चेतनो. कारण जो स्वतःच कुटिल (कुटल) आहे, तो वासनाच चेतविणार हा तुझा लाल लाल अधरोष्ठ माझ्या मनांत मोह उत्पन्न करित आहे. कगे जो स्वतःच मोहक आहे तो दुसऱ्यांना मोह पाडवण्याचाच. परंतु रेडीच वर्तुळ्यात विरललेले हे तुझ स्तनमण्डल माझ्या प्राणांशी खेळ खेळत आहे त्याचें मात्र मला नवल वाटतें कारण नियमांनीं रेंविलेल्या गिणांत जीवनविकास करणारे लोक सधन असतात ते दुगण्याच्या प्राणांशी खेळत नाहींत

तानि स्पर्शसुखानि ते च तरलाः स्निग्धा दृशोर्विभ्रमा-
स्तद्वन्त्राम्युजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां यक्रिमा ।
सा विम्व्याधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि मन्मानसं
तस्यां लग्नसमाधिं हन्त निरहव्याधिः कथं वर्धते ॥ ७ ॥

तानि स्पर्श-सुखानि ते च तरला स्निग्धा दृशो विभ्रमा-
तत् यन्त्र-अनुज-सौरभम् स च सुधा-स्यन्दी गिराम् यक्रिमा
मा विम्ब-अधर-माधुरी इति विषय-आसङ्गे अपि मत्-मानसम्
तस्याम् लग्न-समाधिं हन्त निरह-व्याधि. कथम् वर्धते ॥ ७ ॥

मनोमन माझे सर्वांग राधेच्या स्पर्शाचे तेंच सुख अतुमवीत आहे. माझे डोळे तिच्या प्रेममन्या तगळ नयनारचे नेच विभ्रम पाहात आहेत. माझे नाक तिच्या मुखकमलाचा तोच सुगंध घेत आहे. माझे कान तिच्या सुधामगुर अशा वाणीची तीच वक्त्रोक्ति ऐकत आहेत. माझी जीभ तिच्या विवाधाची तीच माधुरी मेवत वर्गत आहे. मनोमन माझी तिच्या टायी समाधि लगलेली आहे. समाधीमधे कसल्याहि जाणिव्या नमाव्या. भग माझी समाधि लगली अमृतनि मळा या मादया विरहाच्या व्यथा वा वें जाणवत आहेत ?

तिर्यक्कण्ठविलोलमौलितरलोत्तंसस्य वंशोच्चरद्-
दीप्तिस्थानवृतावधानललनालक्षैर्न संलक्षिताः ॥
संमुग्धे मधुसूदनस्य मधुरे राधामुखेन्द्री सुधा-
सारे कन्दलिताश्चिरं ददतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ॥ ८ ॥

तिर्यक्-कण्ठ-विलोल-मौलि-तरल-उत्तंसस्य वंश-उच्चरत्
दीप्ति-स्थान-वृत्-अवधान-ललना-लक्षैः न संलक्षिताः ।
संमुग्धे मधुसूदनस्य मधुरे राधा मुख-इन्द्री सुधा-
सारे कन्दलिताः चिरम् ददतु वः क्षेमम् कटाक्ष-उर्मय ॥ ८ ॥

(या श्लोकात सर्गान्तीची प्रार्थना आहे.)

कृष्ण मुखी वाजवीत आहे त्याची मान किंचिन् वासलेली आहे. त्याचा विगिट किंचिन् बललेल्या आहे. त्याच्या कानातील कुडले हुलत आहेत त्याच्या मौवनीं अनेक गोपी आहेत पण त्या गोपींचे चित्त वेगूच्या वदननातील रमाळ तेजोगर्भतेजडे एकाप्र झाले आहे. कृष्ण कण्य वर्गून आहे इकडे त्यांचे अकथन नाहीं. अशी मधि मागून तो कृष्ण राधेच्या सुधा-मागणामाग्या मगुरदर्शी अशा मुग्ध वदनचत्राकडे एरत्र पाहान आहे या त्याच्या एकटक छत्रीचे कटाक्ष आपले कल्याण वर्गेत

सातरा पचप समाप्त
सर्ग तिमा समाप्त

सर्ग चवथा : स्निग्ध मधुसूदन

प्रबंध आठवा

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ।
प्राह प्रेमभरोद्भ्रान्तं माधवं राधिकासखी ॥ १ ॥

यमुना-तीर-वानीर-निकुञ्जे मन्दम् आस्थितम् ।
प्राह प्रेम-भर-उद्भ्रान्तम् माधवम् राधिका-सखी ॥ १ ॥

राधेविरह्यांची ओढ कृष्णाला अनावर झाली ती जवळ नमल्यानें तो अतिशय निर्मलादी
झाला यमुनातीरावरील वेतांच्या कुजांत तो मळूळ बघून राहिला अशा वेळीं त्याच्या
जवळ येऊन राधेची सखी त्याला म्हणाली,

अष्टपदी आठवी

राग - र्नादिकी, ताल - एकताल

सा विरहे तव दीना
माधव मनसिजविशिखभयादिद्य भावनया त्वयि लीना ॥ ध्रु० ॥

सा विरहे तव दीना
माधव मनसिज-विशिख-भयात् इव भावनया त्वयि लीना ॥ ध्रु० ॥

माधवा, राधा तुझ्या विशिखे अर्थात बाबुडी झाली आहे मरणाच्या बाणांनी ती
जु वार म्याग्रे आहे आणि तुला दान अर्थात आहे

निन्दति चन्दनमिन्दुविष्णुनुर्मापन्दति स्नेहमधीरम् ।
ध्यात्निद्रयमिदनेन गरलमिय घट्टयति मलयममीरम् ॥ १ ॥

निन्दति चन्दनम् इन्दुकिरणम् अनुनिन्दति खेदम् अर्षारम् ।

व्याल-निलय मिलनेन गरलम् इव कल्पयति मलय-समीरम् ॥ १ ॥

तू जवळ नारींग म्हणून तिला चंदनाचा स्पर्शही म्चत नारीं चक्राचे किण निला अतिशय दुःख देत आहत मलयपर्वावरून गहणाच्या सुरसर वायुल्हरीचा स्पर्शही तिला कष्ट देत आहे जणू काय त्या वायुलहरी मलयपर्वावर गहणाच्या मगनागाच्या विळानून दिंडून आल्यामुळे विषमयच क्षात्या आहेत असें तिला वाग्त आहे.

अधिरलनिपतितमदनशरादिव भवदचनायविशालम् ।

स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति सजलनलिनीदलजालम् ॥ २ ॥

अधिरल निपतित-मदन-शरात् इव भवत्-अननाय-विशालम् ।

स्व-हृदय मर्मणि वर्म करोति स-जल-नलिनी-दल-जालम् ॥ २ ॥

क्या, तिच्या हृदयात तू मरून राहिला आहेस आता त्या हृदयावर मदनशरांचा सतत वर्षाव होत आहे ते बाग तिच्या हृदयात विणतील आणि तुला व्रण करतील म्हणून तुझे मख्खण कण्यामाठीं निजे कमलिनीच्या ओच्या पानांचा समझर कोट आपल्या हृदयाच्या विशाल दुर्गावर रचिलेला आहे

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयम् ।

व्रतमिव तत्र परिरम्भसुरसाय करोति कुसुमशयनीयम् ॥ ३ ॥

कुसुम-विशिख-शर-तल्पम् अनल्प-विलास-कला-कमनीयम् ।

व्रतम् इव तत्र परिरम्भ सुरसाय करोति कुसुम शयनीयम् ॥ ३ ॥

तिच्यावर नाना तराच कमविचरण करता येतील अशी मन्गीय पुण्यश्या निज रचिली आहे पुण्यशा मंदनाच्या शरप्रमाण ती श्या निलय आता दुःख देत आहे पर तू अचानक आत्मन तर शय्येवांतून अडू नये या हेतूने तुझ्या मन्वागण्डामाठीं कवचाची तपशर्याच म्हणून ती तें दुःख मोडीत आहे.

घटति च चलितप्रिलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् ।

विधुमिव विकटविधुन्तुददन्तदलनगलितामृतधारम् ॥ ४ ॥ -

वहति च चलित-विलोचन-जलधरम् आनन-कमलम् उदारम् ।
विधुम् इव विन्त-विधुंतुद-दन्त-दलन-गलित-अमृत-धारम् ॥ ४ ॥

अधुनीं डबडब्यामुल्लें तिचे विशाल, चचल, निळे डोळे जलधरच्या निव्या मेषांप्रमाणे दिसत आहेत. तिच्या सुंदर वदनमलावर या नेत्रांतील दुःखाची छयाच पसरली आहे. मधेंच तिच्या गालांवरून एलकन अशुधारा वाहतात, तेव्हा वाटत आहे की, शोररूपी राह्याच्या कराल दाढ तिच्या वदनबंधाला आगीत आहेत, तेव्हा त्या चंद्रानून अमृताची धाराच ओघवत आहे.

विलिखति रहसि कुरङ्गमदेन भवन्तमसमशरभूतम् ।
प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतम् ॥ ५ ॥

विलिखति रहसि कुरङ्ग-मदेन भवन्तम् असम-शर-भूतम् ।
प्रणमति मकरम् अधः विनिधाय करे च शरम् नव-चूतम् ॥ ५ ॥

एतन्तांत ती तुझे स्मरण करीत आहे. आकर्षण, वशीकरण, उन्मादन, ध्रमण आणि शोषण अशा पांच पायऱ्यांनी तू तिचें रतिमुख पुरवितोस. म्हणून सूर्यकमल, अशोरु, आभ्र-मज्जिरी, मोगरा आणि नीलकमल या पांच पुष्पवाणांनी हृदयाचा बंध घेणाऱ्या मदनाच्या रूपात तू तिच्या दिसत आसेस. वस्तुनिष्ठ ती तुझे पिन रेखावैत आहे. तेव्हा मदनाच्या वेगानच ती तुला रगवीत आहे. तुझ्या हातांत ती आभ्रमंजरीचा शर देत आहे, तुझ्या आसनाखाली मग्राचें पिन रगवीत आहे आणि तुला वदन करीत आहे.

प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहम् ।
त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुद्राहम् ॥ ६ ॥

प्रतिपदम् इदम् अपि निगदति माधव तव चरणे पतिता अहम् ।
त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधा-निधि अपि तनुते तनु-द्राहम् ॥ ६ ॥

‘हे माधवा, मी तुला शरण आहे रे! तुझ्या सहचारात अमृतासारखें सुखद वाणारें हें चांदणसुद्धा तू जवळ नमल्याने अथिकाधिक दाहक होत आहे.’ अशी तुझी शार्पना ती पायलोपारखी करीत आहे.

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तमतीव दुरापम् ।
विलपति हसति विपीदति रोदिति चञ्चति मुञ्चति तापम् ॥ ७ ॥

ध्यान-लयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तम् अतीव दुरापम् ।
विलपति हसति विपीदति रोदिति चञ्चति मुञ्चति तापम् ॥ ७ ॥

निच्या विननाची लय तुझ्यांत लगली आहे. प्रत्यक्षांन तुझी भेट होणे या वेळीं दुःप्राप्य वास्तव अमच्यानें निनें तुही मानसमूर्ति पुढें उभी केली आहे. मधेंच ती त्या तुझ्या मूर्तीला ' जा. जिच्याकडे इतका वेळ बनला होनाम तिच्याकडेच जा. मग तोंड दाखवू नवीम ! ' असें म्हणून रडत आहे. मग कदाचित् तू खेचेंच दूर जाशील अशा भीतीनें तुझा अनुनय करण्यासाठीं लखें लखें हसत आहे. तरीचि तू प्रसन्न होत नाहीं म्हणून दुःखी होत आहे. आतां तुझे प्रेमच आखलें म्हणून रडत आहे. निदान ती दूर गेल्यावर तरी तुला तिची विंमन फळेक अशा भ्रमानें ती तुझ्या मानसमूर्तीपासून दूर जात आहे. आणि मधेंच तुझ्या कल्पनिक निर्गमन शिब्ये मारे बघ विनयत आहे.

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयम् ।
हरिविरहाकुलघल्लवयुवतिसम्बीवचनं पठनीयम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणितम् इदम् अधिकम् यदि मनसा नटनीयम् ।
हरि-विरह-आकुल-घल्ल-वयुवति-सम्बी-वचनम् पठनीयम् ॥ ८ ॥

जयदेवस्वीच्या या एमगुर काव्याचा अधिकाधिक आम्नाद मनोमन घ्यावा अशी इच्छा असेल तर कृष्णाच्या विग्रहनें व्याकुल झालेल्या राधेच्या सम्बीचे हे मागण पुन्वीपुन्वी वावावशाग रवे.

माटवी अटण्दी समाप्त

बाधासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते
तापोऽपि श्वसिनेन दायदहनज्वाला कटापायते ।
सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं
कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयञ्छार्दूलविक्रीडितम् ॥ २ ॥

आगास त्रिपिनायते प्रिय-सखी-माला अपि जालायते
 ताप अपि श्रसितेन दात्र-दहन ज्जाला-कलापायते ।
 सा अपि त्वत्-प्रिरेहेण हन्त हरिणी-रूपायते हा कथम्
 कन्दर्प अपि यमायते प्रिचयन् शार्दूल-प्रिक्रीडितम् ॥ २ ॥

कृष्णा, तू जत्रळ नाहींस म्हणून तिला तिचे घर अरण्यासारखे वाग्त आहे लाडक्या
 भेनिणींचा सहवास अञ्जणीसारखा वाढत आहे तिच्या श्वासांतून वणव्यातील आगी
 सारखी धग बाहेर पडत आहे तुझ्या विरहामुळे ती एखाद्या हरिणीसारखी दीनबापुडी झाली
 आहे आणि अरेरे ! मदनमुद्धा एखाद्या वृर वाघासारख्या हालचाली करून यमाप्रमाणे
 तिचा घास थाप्यास सिद्ध झाला आहे

जाठया प्रथम समाप्त

प्रथम नववा

अष्टपदी नववी

राग-देशाक ताल-एकताल

राधिका विरहे तव केशव ॥ ध्रु० ॥

केशवा, राधा तुझ्या विरहाने (व्याकुळ झाली आहे)

स्तनविनिहितमपि हारमुदारम् ।

सा मनुते कृशतनुखि भारम् ॥ १ ॥

स्तन विनिहितम् अपि हारम् उदारम्

सा मनुते कृशतनु इव भारम् ॥ १ ॥

तापलेल्या हृदयाला शीतलता आणण्यासाठी तिच्या सख्यानीं तिच्या स्तनांवर पुष्पहार
 घातलेला आहे पण त्या शैलादीला त्या हारघातून मार पडत आहे

सरसमखुणमपि मलयजपङ्कम् ।

पश्यति विपमित्र वपुषि सराङ्गम् ॥ २ ॥

मरस-मरुणम् अपि मलयज-पङ्कम् ।
पश्यति विषम् इव वपुषि स-गङ्कम् ॥ २ ॥

हलक्या हातानीं उगाळलेल्या चदनाचा नितळ ओला लेप तिच्या सख्यानीं तिच्या शरीराला लाविला आहे, पण तोही तिला जाळीत आहे म्हणून तो विषाचा लेप असाय अशी शय तिला येत आहे.

श्वसितपयनमनुपमपरिणाहम् ।
मदनदहनमिव बहति सदाहम् ॥ ३ ॥

श्वसित-पयनम् अनुपम-परिणाहम् ।
मदन-दहनम् इव बहति सदाहम् ॥ ३ ॥

तिचा श्वाभ तिला चक्रे देणाऱ्या मदनाच्या आगीच्या ज्वालप्रमाणे वाघळ्या आहे. ती जे लांब लांब सुस्कारे सोडीत आहे त्यांचे बर्णन कराययाम मला उपमाहि सुचत नाही.

दिशि दिशि किरति सजलकणजालम् ।
नयननलिनमिव विगलितनालम् ॥ ४ ॥

दिशि दिशि किरति सजल-कण-जालम् ।
नयन-नलिनम् इव विगलित-नालम् ॥ ४ ॥

देठ तोडलेल्या कमलप्रमाणे तिची दृष्टि मळूळ शास्त्री आहे अशूनी ओपकलेल्या त्या नयनांनी ती तुल्य चोर्दीकडे शोधीत आहे

स्यजति न पाणितलेन कपोलम् ।
वालशशिनमिव सायमलोलम् ॥ ५ ॥

स्यजति न पाणि-तलेन कपोलम् ।
वा-शशिनम् इव सायम् अलोलम् ॥ ५ ॥

तुस्तान्त्रिवाप अर्था एव बशी जर्दल अर्था निचाणत ती सायभस्मयून तत्रगतार गाल देवून कमलेली आहे अथे बदन गताआड दडल्यामुळे ती विष्टः वत्रभोगिननां दिष्टत आहे

(शुकपक्षातील बालचंद्र पश्चिमेला उगवतो. तेव्हां पश्चिमेचे क्षितिज सूर्यास्तासुळे रत्नरंगी असते. यथेचा तळहात तिच्या वदनाच्या भागानें असाच रत्नरंगी दिसत आहे आणि त्या रत्नंगाच्या पार्श्वभूमीवर तिचे अर्धे वदन फिकट चंद्रवोरप्रमाणें दिसत आहे.)

नयनविषयमपि किसलयतल्पम् ।

कलयति विहितहुताशविकल्पम् ॥ ६ ॥

नयन-विषयम् अपि किसलय-तल्पम्

कलयति विहित-हुताश-विकल्पम् ॥ ६ ॥

घोबळ्या पालवीची शय्या तिच्या डोळ्यांसमोर आहे. पण ती श्रांत असूनही विभ्रंती-सार्थी त्या शय्येकडे जात नाही. कारण ती शय्या तिला फुललेल्या निखाऱ्यांच्या खाईप्रमाणें वाटत आहे.

हरिरिति हरिरिति जपति सकामम् ।

विरहविहितमरणेव निकामम् ॥ ७ ॥

हरिः इति हरिः इति जपति स-कामम्

विरह-विहित-मरण इव निकामम् ॥ ७ ॥

विहामुळें आतां आपलें मरण अटळ आहे असें तिला वाटत आहे. तुझी ओढ अनावर शेजून ती सारखी तुझ्या नांवाचा जप करित आहे.

श्रीजयदेवभणितमिति गीतम् ।

सुखयतु केशवपदमुपनीतम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणितम् इति गीतम् ।

सुखयतु केशव-पदम् उपनीतम् ॥ ८ ॥

जयदेववर्चनं गइलेलें हें गीत जे केशवाच्या चरणां लीन आहेत त्यांचें कल्याण करे.

सा रोमाञ्चति सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्यति
 ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युघाति मूर्च्छस्यपि ।
 एतावत्यतनुञ्चरे वरतनुर्जाविन्न किं ते रसात्
 स्वैद्यप्रतिम ! प्रसीदसि न चेत्त्वत्तोऽन्यथानान्तकः ॥ १ ॥

सा रोमाञ्चति सीत्करोति विलपति उत्कम्पते ताम्यति
 ध्यायति उद्भ्रमति प्रमीलति पतति उघाति मूर्च्छति अपि ।
 एतावति अ-तनु-ञ्चरे वर-तनु. जीवित न किम् ते रसात्
 स्वः-वैद्य-प्रतिम ! प्रसीदसि न चेत् त्वत्- अन्यथा न अन्तकः ॥१॥

कृष्णा, मधेच तुशा स्पर्श शाल्य अशा कल्पनेन तिष्या अगावर सग्गर रोमांच फुल्लान्. मधेच ती सीत्कार द्यक्ते. मधेच तू प्रत्यज्ञात जवळ नार्हेत याची जाणीव होनाच विलाप करते. कधी ती धरधर वांफने, कधी निला व्लानि येने. मधेच ती तुशा जप करू लागते. मग तू तिरा सुसरीत आहेम अशा कल्पनेन ती नेत्र मिळते. तुश्या मिडीत झालून विकळ होणारी ती तुशा आधार नमल्याने भूमीवर ब्रीमळते पुन्हा बशीबशी उठते. पुन्हा मृच्छिन होते. मदनाच्या जगुचा हा निचा विचार आता असाध्यगाच झाल्य आहे, पा अशा विचारावर आपल्या शुंगाल्माच्या मानेने उपाय करण्यात तू अभिनीतुमागनाने निष्पात आहेम या प्रणय रगाची माथा तू नित्य प्रमत्त होऊन दिलीम तर ती जगणार नाहीं असे नार्हे, पण जर या आगसमातण गेग्यार तू श्रीतीचे उपचार न करशील तर माय यमावे दर्शन प्यावरण तुम्य मोहन आण्ही कृते जावे लगणार नाहीं नूच निचा मृत्यु ठरील.

स्मरानुरागं दैवतवैद्यहृद्य त्वदङ्गसङ्गामृतमात्रसाध्याम् ।
 विमुक्तयाथां कुरपे न राधामुपेन्द्रवज्रादपि दारुणोऽसि ॥ २ ॥

स्मर-आतुरागं दैवत-वैद्य-हृद्य त्वत-अङ्ग-सङ्ग-अमृत-मात्र-साध्याम् ।
 विमुक्त-याथां कुरपे न राधाम उप-इन्द्र-वज्रात् अपि दारुणः अस्मि ॥२॥

उपेन्द्र, तू अभिनीतुमागणार हृद्य असेम राधा वामतु इत्ये अरे. तुश्या अग्निनीति अमृत हाव एव तिष्या व्याधीत उद्यग आहे. जग तू अन्त नित्य गेग्युक्त केने नाहीं, तर तू इत्याप्या वज्रदेवती अधिप बरी असेम असे इत्यरे लगल.

कन्दर्पज्वरसञ्ज्वराकुलतनोराश्रयमस्याश्विरं

चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु सन्ताम्यती ।

किन्तु क्षान्तिवशेन शीतलतनुं त्वामेवमेकं प्रियं

ध्यायन्ती रहसि स्थिता कथमसौ क्षीणा क्षणं प्राणिति ॥ ३ ॥

कन्दर्प-ज्वर-सञ्ज्वर-आकुल-तनोः आश्रयम् अस्याः चिरम् ।

चेतः चन्दन-चन्द्रमः-कमलिनी-चिन्तासु सन्ताम्यति ॥

किन्तु क्षान्ति-वशेन शीतल-तनुम् त्वाम् एव एकम् प्रियम् ।

ध्यायन्ती रहसि स्थिता कथम् असौ क्षीणा क्षणम् प्राणिति ॥ ३ ॥

राधा मदनाच्या बाधेनें तापून व्याकुळ झाली आहे. तिच्या तापान उताप म्हणून चदन, चंद्रमा, कमलिनी अशा शीतल उपचारांचें तुमनें नांव काढलें तरी तिचें चिह्न अधिकच जळतें. परंतु या ज्यानें बेशेव झाली अगतां ती स्वतः मात्र तुझ्या शीतल नांवाचा जप करित अगते. जरळजवळ मरणाधीन झालेली ती तुझ्या नांवामुळेच कधीबशी जीव धरून आहे असें दिसतें. आम्ही इतर शीतल गोटींचें नांव काढतांच तिचा ताप वाटावा आणि तिनें तुझे शीतल नांव घेतांच तो ताप उतरवा हें मोठेंच आश्चर्य आहे.

क्षणमपि चिरहः पुरा न सेहे

नयननिमीलनखिन्नया यया ते ।

श्वसिति कथमसौ रस्तालशाखां

चिरचिरहेण विलोक्य पुष्पिताम्राम् ॥ ४ ॥

क्षणम् अपि चिरहः पुरा न सेहे

नयन-निमीलन-खिन्नया यया ते ।

श्वसिति कथम् असौ रस्ताल-शाखां

चिर-चिरहेण विलोक्य पुष्पित-अम्राम् ॥ ४ ॥

दूरीं क्षणमपि एतेषु तुष्य शिव गहन सेत नये. बोध्यांकी कथनी एते तेराय बंड
व दिगन्त नासि वी ती शिव सेत अणे. त्याउपय अती विदवगणा मन्त्रेणष जो
एवमस असा वाम्भक्तु पुत्र्य अगतां, मन्त्र सेताने वाम्भक्तु अकारने
वेरीकडे वरुन सेत अगतां, वी मन्त्रविकार्य वारी वरुन अकार से न वडे.

(पुष्पित भोवती मन्त्रेण वरुनि अकारिबन अरे.)

वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसाद्बुद्धृत्य गोवर्धनं
 विभ्रत् वद्व-सुंदरीभिः अधिक-आनन्दात् चिरम् चुम्बितः ।

बाहुगापतनास्तनातु भवता थयासि कंसद्विपः ॥ ५ ॥

वृष्टि-व्याकुल-गोकुल-अवन-रसात् उद्भृत्य गोवर्धनम् ।
 विभ्रत् वद्व-सुंदरीभिः अधिक-आनन्दात् चिरम् चुम्बितः ॥
 दर्पेण इव तत्-अर्पित-अधर-तटी-सिन्दूर-मुद्रा-अट्टितः
 बाहु-गोप-तनोः ननोतु भवताम् श्रेयासि कंस-द्विप ॥ ५ ॥

जनिर्दृष्टानं गोकुल व्याकुल शालं, तेषां कथाया वध कथाया वृष्णानं आपया
 मातानं गोवर्धनपर्यंत उच्यते गोकुलार्थं रक्षणं केलं. इत्यथा पण्डित पादुन गोपीया
 आनन्द अनावर इत्यत्र. श्री-नीत्या आनन्द जाउन त्या गोपीनी त्या बाटुची अनिस्वार हीच
 पुत्रं धेनवी. तेषां गोपीया अधोश्रवणल एतल म्नाचे ठमे त्या मनाक सोदीहडे
 उमगले. त्या ठशानी शोभनाग म्नाचा नो हत मुमधे कथाया दगे

नरपा पथय मयाप
 श्रेया सर्ग मयाप

सर्ग पांचवा : साकांक्षपुंडरीकाक्ष (आकाक्षायुक्त असा कमलनयन कृष्ण)

प्रबंध दहावा

अहमिह निवसामि याहि राधामनुनय मद्बचनेन चानयेथाः ।
इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् ॥ १ ॥
अहम् इह निवसामि याहि राधाम् । अनुनय मद्बचनेन च आनयेथाः ॥
इति मधु-रिपुणा सखी नियुक्ता । स्वयम् इदम् एत्य पुनः जगाद राधाम् ॥ १ ॥

कृष्ण राधेच्या सखीला म्हणाला,

“ मी इथेच वसतो तू राधेकडे जा. माझ्यामार्गी निचा अनुनय कर आणि तिला प्रणम करून इथे घेऊन ये ”

तेव्हा ती मखी राधेकडे जाऊन तिला म्हणात्री.

अष्टपदी दहावी

राग-वर्गणी : ताळ-रूप

तव विरहे वनमाली सखि मीदति ॥ ध्र० ॥

मते, वनमाली कृष्ण तुर्या सिद्धानें घ्यावळ झालेव्य आरे

बहति मलयमर्मारे मदनमुपनिधाय ।

सुसुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयदलनाय ॥ १ ॥

बहति मलय-मर्मारे मदनम् उपनिधाय ।

सुसुटति कुसुम-निकरे विरहि-हृदय-दलनाय ॥ १ ॥

प्रार मातेग मते आताग मय्य वायु वागत अरे विगीजनाण्ण हदका
म्हावळ करणाग वगावरा पुत्र अरे. असा वरी,

दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति ।
पतति मदनविशिखे विलपति विकलतरोऽति ॥ २ ॥

दहति शिशिर-मयूखे मरणम् अनुकरोति ।
पतति मदन-विशिखे विलपति विकल-तर अति ॥ २ ॥

चन्द्राच शीतल रिक्त लाला जाळीत आहत म्हणून तो मरणोन्मुख झाला आहे अन्वय
मदन-बाणाचा बर्षा सारला होत असल्याने अतिशय विकल होऊन तो तुझ्यासार्या
विलाप करीत आहे

घनति मधुपसमूहे शरणमपिदधाति ।
मनसि कलितविरहे निशि निशि रजमुपयाति ॥ ३ ॥

घनति मधु-प-समूहे शरणम् अपिदधानि ।
मनसि कलित-विरहे निशि निशि रुजम् उपयाति ॥ ३ ॥

भुव्याचा गुजाच ऐकून नाही म्हणून तो हार्तांनी कन झाकून घेत आहे मनातील
किंवचथा सारली वाडतीच असल्याने तो गर्भमातून रात्री तुझ्यामायी व्यथेन सपत्री आहे

वमति विपिनविताने त्यजति ललितमपि धाम ।
लुठति धरणिशयने घट्ट विलपति तत्र नाम ॥ ४ ॥

वमति विपिन-विताने त्यजति ललितम् अपि धाम ।
लुठति धरणि-शयने घट्ट विलपति तत्र नाम ॥ ४ ॥

सुरमोर्षींनी मारलेले आपले मुद्दर धर मोटून देऊन त्याने उघटून कुजवतात त्या
मांडले आहे धर्मीवर लोष्टा घेऊन तो मात्नी मात्नी गुवा गुवा अशी कर्ण हांक
तुंग देत आहे

रणति पिक्वसमुद्राऽ प्रतिदिशमनुयाति ।
हसति मनुजनिचये निजविरहमपट्टपति नेति ॥ ५ ॥

रणति पिक्व-समुद्राये प्रति-दिशम् अनुयाति ।
हसति मनुज-निचये निज-विरहम् अपट्टपति नेति ॥ ५ ॥

कोकिल गऊ लगण्या म्हणजे हा तुझाच आवाज अशा भ्रमानें तो त्या आयजामागे वषवण फिरत आहे. त्याचो ही प्रेमवेडी अवस्था पाहून लोक हसूं लागले वीं, तेवज्यापुरती आपली स्थिति लपविण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

स्फुरति कलरवरावे स्मरति भणितमेव ।
तव रतिसुखविभवे बहुगणयति सुगुणमतीव ॥ ६ ॥

स्फुरति कल-रव-रावे स्मरति भणितम् एव ।
तव रति-सुख-विभवे बहु गणयति सु-गुणम् अतीव ॥ ६ ॥

पश्याची कुजबुज ऐकतांच रतिशक्तीच्या वेळीं तू कुजबुज करतेस ती त्याप्र आठवत आहे. त्यामुळे तुझ्याशी प्रीति गेळताना शृंगारसुखाचें जें बहुगुणी वैभव पुरवें त्याची अमद ओढ त्याप्र लागत आहे.

त्वदभिधशुभदमानं वदति नरि श्रुणोति ।
तमति मरसं परयुवतिषु न रतिमुपैति ॥ ७ ॥

त्वद्-अभिध-शुभ-द-मासम् वदति नरि श्रुणोति ।
तमति मरसम् पर-युवतिषु न रतिम् उपैति ॥ ७ ॥

वसन आत्र. राधामाम (वशाप) आत्र. अंभं पुनी म्हणतांथ हो 'राधा' या शब्दादें वसन टवससन ऐकत आहे स्वतः राधा राधा अंभं म्हणत आहे. त्याची मर्या उलगती म्हणून दुसऱ्या शिरीष गोपी नाथांमोदनी म्हणता आंत्र. परा तो स्तंभ्यांत मूर्च्छीत लक्ष घाप्रित नाहीं.

भणति फत्रिजयदेश इति विरहधिल्लसितेन ।
मनसि मममविभवे हरिदयन्तु मृदनेन ॥ ८ ॥

पूर्वे यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धय-
स्तसिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ।
ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलीं
भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥ २ ॥

पूर्वम् यत्र समम् त्वया रति-पतेः आसादिता सिद्धय
तस्मिन् एव निकुञ्ज-मन्मथ-महा-तीर्थे पुनः माधवः ॥
ध्यायन् त्वाम् अ-निशम् जपन् अपि तव इव आलाप मन्त्र-आवलीम् ।
भूयः त्वत्-कुच-कुम्भ-निर्भर-परीरम्भ अमृतम् वाञ्छति ॥ २ ॥

श्रेष्ठे, तुला तो लतामडप आडवतो ? तुझ्या सहवासात अमनांना कृप्याने याच मडपांत मरुनाची पूजा पूर्ण केंद्री होती. कृष्ण त्या मडपाला मदनपूजेची आराधना मिळीत नेणारे तीर्थस्थानच मानित आहे. तो तिर्थ वगून तुझे निरंतर प्यान करित आहे तुझ्या नाममंत्राचा सांगला जप वनेत आदं. कळशाप्रमाणे पुष्ट असा तुझ्या स्तनांच्या गाढ आस्त्रिनांनील अमृत पुनःपुन्हा निर्यावे असे फल त्याला या तर्पांनून खे आहे.

प्रथम दहावा समाप्त

प्रबंध अकरावा

अष्टपदी अकरावी

शत-वेद्यार : तत्र-पुस्तक

धीरसर्मा रे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ।
गोपीपीतपयोधरमर्दनचञ्चलकरयुगशाली ॥ ध्रु० ॥

धीर-सर्मा रे यमुना-तीरे वसति वने वनमाली ।
गोपी-पीत-पयोधर-मर्दन-चञ्चल-कर-युग-शाली ॥ ध्रु० ॥

श्रेष्ठे, मरुमर वानू कातान आहे. यमुनेचा पवित्र शक्ति आहे शीमळ आहे. वनमाली वनस्थेते कुंजवन हाण्य ओरीत आहे. तुला निरंतर कृष्ण वनपुष्पांचा शरण घेवून तुझे

वाट पाहात आहे. प्रियेचे डोलदार स्तन कुसकरण्यात कुशल अमणारे त्याचे अवपल्ल हात तुझ्या स्मरणानें चचल झाले अमून थरथरत आहेत, व त्याचें सौंदर्य वाढवीत आहेत

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशाम् ।

न कुरु नितम्बिनि गमनविलम्बनमनुसर तं हृदयेशाम् ॥ १ ॥

रति-सुख-सारे गतम् अभिसारे मदन-मनोहर-वेशाम् ।

न कुरु नितम्बिनि गमन-त्रिलम्बनम् अनुसर तम् हृदयेशाम् ॥ १ ॥

रतिसुखाचें उत्तम फळ देणाऱ्या त्या सखेत-मडपात गृष्ण बसला आहे. त्यानें मदना-सारखा सुंदर शृंगार केला आहे. डोलदार नितंबांत ओथबलेल्या तुझ्या रूपाचें तो स्मरण करीत आहे. तू आतां जायवास मुर्झाच उशीर करू नघोंस. तुझ्या भरडोल पृष्ठमागाच्या मारासुद्धें तुझीं पात्रलें मद मद पन्तात ह् रारें. पण आतां थोडी त्या कर. त्या प्राण-सख्याला जाऊन लीवर भेट.

नामममेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ।

षड्मनुतेऽतनु ते तनुसङ्गतपवनचलितमपि रेणुम् ॥ २ ॥

नाम-समेतम् कृत-सङ्केतम् वादयते मृदु वेणुम् ।

षड् मनुते अतनु ते तनु-सङ्गत-पवन-चलितम् अपि रेणुम् ॥ २ ॥

अन्यत बंमळ, आर्त, दर्दमन्या रवांत तो आप्प्री बंगू वाजवीत आहे. आधीन तुमच्यांत राकेत टाला आहे त्या हुंगत तो तुम नांव त्या वाजवादनाने गुहून तुला शीरा मागीत आहे तुझ्या अगावरून या दिशेनें जो वाग वाहत आहे त्यानें उडविल्या एगारा पूर्णकणपुड्या त्याला अनिश्य घन्य वाग्न आद जो मर्षे त्याच्या रत त्या गेव नांवा त्या रपारानें मण्येन्य वाग या भत्रीप्या कणत्या भेय्य इतून त्याच्या त्या कणाचा ह्वा वाजत आहे -

पतति पत्रे चिन्वति पत्रे शङ्खितभयदुपयानम् ।

रचयति शयनं स चिन्तनयनं पश्यति तत्र पन्थानम् ॥ ३ ॥

पति पत्रे चिन्वति पत्रे शङ्खित-भयत्-उपयानम् ।

रचयति शयनं स-चिन्तनयनं पश्यति तत्र पन्थानम् ॥ ३ ॥

पत्नी इन्द्रान निकटे उडान्यानें पाणें हाडून मळमळ क्षात्री वीं ही तुझ्याच रेशमी वधाची सज्जमळ असें त्याला वादन आरे. तूं आलीस, तूं आलीस, अशी शब्दा त्याच्या मनात येत आरे. सज्जमळ क्षात्री, पण तूं दिमली नाहींस, तूं कुठें तरी लपली तर नाहींस ना अशा विचारांने चरित्र झालेल्या नयनानां ती चौशीजे पावत आरे तुझ्या येण्याच्या स्म्याकडे असें पावत अमतांनाच तो तऱ्हेचे कोमल विमळ आणि सुगंधी कोमळ फुलें याचें स्पर्शाशीतळ असें विस्तृत शयन तुझ्यामाठीं त्यांत आरे.

मुखरमधींमं त्यज मञ्जींमं रिपुमिच केळिपु लोलम् ।
चल सखि कुञ्जं सनिमिरपुञ्जं शील्य नीलनिचोलम् ॥ ४ ॥

मुखरम् अवीरम् त्यज मञ्जीरम् रिपुम् इव केळिपु लोलम् ।
चल सखि कुञ्जम् स-निमिर-पुञ्जम् शील्य नील-निचोलम् ॥ ४ ॥

धांव. भाव. मुझ्या शिल्पिंश्र आपल्या मणमुणीवा ताळ धरून मद्दमा देणारे हे मुपुस स्वतःच त्या लक्ष्मिंश्र लोदुप शाल्यामाग्शी अधिर रत्नरुज कर्णित आहिन. हे बोवकें अस्वकार प्रियाकडे जाणाऱ्या मणनिनीचे मनु होत. तूं हे बघून दक. हे जगाती एवांसय मोहन देव. जगातीत निहून जाणारे निळें कुलपुञ्जित वस्य जेस त्रिधे म्मोश प्रेनीचा जव म्मवसचा आरे निधे अतां अधार द्यत जमेळ. चल चल. आतां उशी बरू नवीस.

उरसि मुखरेण्णहितहारे घन इव तरलवलासे ।
तडिदिव पाने रतिविपरीते राजसि मुञ्जविपाके ॥ ५ ॥

उरसि मुखरं उपहित-हारे घन इव तरल-वलासे ।
तडित्त इव पाने रति-विपरीते राजसी मु-ञ्ज-विपाके ॥ ५ ॥

विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघनमपिधानम् ।
किसलयशयने पङ्कजनयने निधिमिव हर्षनिदानम् ॥ ६ ॥

विगलित-वसनम् परिहृत-रशनम् घटय जघनम् अपिधानम् ।
किसलय-शयने पङ्कज-नयने निधिम् इव हर्ष-निदानम् ॥ ६ ॥

हे कमलनयने, कृष्णाने मेघलत्रच ओटून काढल्याने तेव्हां तुझे वस्त्र गळून गेलें असेल. कैवल्यानदामागण्या आनंदाचे मूलघर, अनुलनीय हर्षाचा जणू निधीच अशा तुझ्या उटिपोयनर तेव्हां आच्छादनच नसेल. किमल्याच्या शयनाला तुझ्या त्या देहमोदर्यामुळे मोठी शोभा येईल.

हरिर्गभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति विरामम् ।
कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामम् ॥ ७ ॥

हरिः अभिमानी रजनिः इदानीम् इयम् अपि याति विरामम् ।
कुरु मम वचनम् स-स्वर-रचनम् पूरय मधु-रिपु-कामम् ॥ ७ ॥

सत्वे, कृष्ण मोठ्या मनस्वी आहे. तू त्याचे मन मोडलेस तर तें त्याला राहून दोगाळ नाही. ही रात पाहा. हळूहळू गप्पणारा येत आहे. आतां उशीर करूं नको. गाते म्हणणें ऐक. कृष्णाची प्रणयेष्ट्य पुगी कर.

श्रीजयदेवे वृत्तहरिस्त्रे भगति परमरमणीयम् ।
प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुवृत्तकमनीयम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेवे वृत्त-हरि-त्रे भगति परम-रमणीयम् ।
प्रमुदित-हृदयम् हरिम अति मृदयम् नमत सु-वृत्त-कमनीयम् ॥ ८ ॥

जयदेव कवीने कृष्णमेवंगायत्री हे अनिशच रमणीय जगें गीत रचिलें आहे. तो कृष्ण प्रमद-हृदय असे. तो जयत सदय आहे. पूर्वपुण्य अग्रेसर तर त्याच्याविषयीं मनांत प्रेम उत्पन्न होतें. गुप्ती त्या रगीच राहण जा.

विकिरति मुहुः श्वासानाशाः पुरो मुहुरीक्षते
 प्रविशति मुहुः कुञ्जं गुञ्जन् मुहुर्बहु ताम्यति ।
 रचयति मुहुः शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते
 मदन रुदनह्रान्तः कान्ते प्रियस्तत्र वर्तते ॥ १ ॥

विकिरति मुहुः श्वासान् आशाः पुरो मुहुः ईक्षते ॥
 प्रविशति मुहुः कुञ्जम् गुञ्जन् मुहुः बहु ताम्यति ।
 रचयति मुहुः शय्याम् पर्याकुलम् मुहुः ईक्षते
 मदन-रुदन-ह्रान्तः कान्ते प्रियः तत्र वर्तते ॥ १ ॥

रघे, तुम्हा कान्त मदनाच्या बापेनें अतिशय पीडित झाला आहे. तो पुन्हा पुन्हा निश्चाम सोडीत आहे. तू कुठें दिगतेस का हे तो चारी बाजूग पाहत आहे तू दुःख्या बाटेनें जाऊन कुंजात वनन्त्री अमशील म्हणून पुन्हा पुन्हा कुजात पाहत आहे तो मधेच स्वतः शीं बडबडत अत्र मधेच त्याला ग्लानि येत आहे. एवढ्या रचून झालेली शय्या निष्पार्श्व कुठली तरी फुलें सुकलीं, वाळलीं, कुठले तरी विसलय वेमाइले म्हणून तुला सुवकर वेणार नाही अशा भीतीनें पुन्हा पुन्हा रचीत आहे

त्वद्दाम्येन समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तङ्गतो
 गोविन्दस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तम सान्द्रताम् ।
 कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मद्-अभ्यर्थना
 तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः ॥ ४ ॥

त्वत्-दाम्येन समम् समग्रम् अधुना तिग्म-अशु अस्तम् गत
 गोविन्दस्य मनोरथेन च समम् प्राप्तम् तम सान्द्रताम् ।
 कोकानाम् करुण-स्वनेन सदृशी दीर्घा मद्-अभ्यर्थना
 तत्-मुग्धे विफलम् विलम्बनम् असौ रम्य अभिसार-क्षण ॥ ४ ॥

रघे, तुम्हा मनातील मारी अमूपा आतां सपत्री प्रकर निरगांचा सूर्य निष्पारोक्षक अस्तान्न गेल्या कृष्णाच्या मनात तुम्हाविषयीची अभिप्रेता दाखली निष्पारोक्षक अधागि दाखला जगू मीच तुम्हा विरहाने व्याकुळ झालेला चक्याच आम्हें वायाचे अशी अर्प विनयणी तू कृष्णकडे चलावे म्हणून जीव तोडून मी करीत आहे वेडे, यापुढे रशीर करणे व्यर्थ आहे प्रियरगाकडे जाणावा रम्य क्षण हाच आहे.

आश्लेषादनुचुम्बनादनुनखोल्लेखादनुस्वान्तज-
 प्रोद्बोधादनुसम्भ्रमादनुस्तारम्भादनुप्रीतयोः ।
 अन्यार्थं गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणैर्जानतो-
 दम्पत्योर्निशि को न को न तमसि व्रीडाविमिश्रो रसः ॥ ३ ॥

आश्लेषात् अनु-चुम्बनात् अनु-नख-उल्लेखात् अनु-स्व-अन्त-ज-
 प्र-उद्बोधात् अनु-सम्भ्रमात् अनु-स्त-आरम्भात् अनु-प्रीतयोः ।
 अन्य-अर्थम् गतयोः भ्रमात् मिलितयोः संभाषणैः जानतोः
 दम्पत्योः निशि कः न कः न तमसि व्रीडा-विमिश्र. रसः ॥ ३ ॥

सखी हृद्म पुढें म्हणाली,

“ मान तू त्या ठलेल्याच वुजांत अचूक जा बरें. कारण अधारांत चोख्या प्रेमागारी
 जमलेले प्रेमिक प्रथम एकमेरांना अधिरें आन्निगन देतात. मग एकमेकांनि चुषन घेतात.
 मग एकमेरांना नखानें घण करतात. त्यामुळें प्रमयाची ओद अनावर होतें. मोटा सभ्रम
 उडतो. उतावळी रतिनीज सुरू होते. निघ्यांत तृप्ति लागते आणि मग तृतीये गमायण सुरू
 होतें तेव्हां आपाज एकून बळतें कीं, आपण दम्पत्याच कृणाला तरी भेद्यक्याग आर्षो होनीं
 आणि गोंधळानें मलन्याशाच मृषोपभोग घेतल्या आदें. अशा दम्पतीला मग लज्जा वाटतें
 तेव्हां षोणशोणतें रम उषण होत अमतील षोण जाणे ! तुल्य अनुभव आढे वा ग ? ”

(गली रुधेन्य गृत्ना देन आढे. ममन आढे कीं जगा घोयळ्य ही मन्तीचीच
 रानुमनाची गोष्ट अगावी.)

समयचकितं विन्यम्यन्तीं दृशं तिमिरे पथि
 प्रतिनर मुहुः स्थित्या मन्दं पदानि विन्यन्तीम् ।
 कथमपि रूढः प्रातामर्गगतगद्गतिभिः
 मुमुक्षि सुभगः पश्यन् न त्यामुर्पतु वृत्तार्थताम ॥ ४ ॥

समय-चरितम वि-न्यम्यन्तीं दृशं तिमिरे पथि
 प्रति-नर मुहुः स्थित्या मन्दं पदानि वि-न्यन्तीम् ।
 कथम अपि रूढ-प्राताम अर्ग अनाद्-गतगद्गतिभि
 मु-मुक्षि सुभग पश्यन् न त्याम उर्पतु एत-अर्थतम ॥ ४ ॥

गंधे, अध्याच्या वारेंतें तू जाशील तेव्हां माघपणें चांफेर नजर ठेव. प्रत्येक झाडाच्या खोळाआड क्षणभर उभी राहा आणि सारें निधोंक आहे अशी खानी करून हळुसर पावलांनीं पुढे जा. हे सुमूर्ती, सकेताच्या स्थानीं पोचावयास अडचणी आहेत हें सारें. पण तू तिथे पोचिलशील तेव्हा प्रणयगेमाचांनीं फुललेलीं तुझीं उन्मुख अंगोपारंगे पाहून तुझा तो भाग्यवान् प्रियकर ज्ञानार्थ होऊन जाईल.

राधासुग्धमुखारविन्दमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थली

नेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारान्तकः ।

स्वच्छन्दं ब्रजसुन्दरीजनमनस्तोपप्रदोषोदयः

कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥ ५ ॥

राधा-सुग्ध-मुख-अरविन्द-मधुप-त्रैलोक्य-मौलि-स्थली-

नेपथ्य-उचित-नील-रत्नम् अवनी-भार-अवतार-अन्तक. ।

स्वच्छन्दम् ब्रज-सुन्दरी-जन-मन-तोप-प्रदोष-उदय-

कंस-ध्वंसन-धूमकेतुः अवतु त्वां देवकी-नन्दनः ॥ ५ ॥

राधे, तुझे वदन नुस्त्याच उमल्लेल्या कमलाप्रमाणें सुंदर आहे. कृष्ण जणू काय या कमलानील मध पिण्यामार्थें लोलुप झालेल्या भ्रमर आहे. विलोकाला जे जे काहीं मुकुटाप्रमाणें क्षिणेकार्ये वाटेले त्याचेंही चूडामणीप्रमाणें धूपण ठरणाग तो नीलवर्ण माधव आहे. पृथ्वीवरील पानसंचा आणि कष्टांचा नाश करण्यामार्थेंच त्याचा जन्म आहे. गोपनिवाणांतील सुदर्शना ह्या हवा तेवढा सतोप देणारा जणू काय तो नवोदित प्रदोषकाल आहे. कमाचा नाश करणाग तो धूमकेतु आहे. तो देवकीद्वय कृष्ण तुजवर प्रमद्य असो.

अकरावा पबंध समाप्त

पाचवा सर्ग समाप्त

सर्ग सहावा : सोत्कंठ वैकुण्ठ (उत्कंठित कृष्ण)

प्रबंध वारावा

अथ तां गन्तुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा ।
तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे सखी प्राह ॥ १ ॥

अथ ताम् गन्तुम् अ-शक्ताम् चिरम् अनुरक्ताम् लता-गृहे दृष्ट्वा ।
तत्-चरितम् गोविन्दे मनसि-ज मन्दे सखी प्राह ॥ १ ॥

राधा कुजवर्नां जाग्यास निघाली खरी, पण ती लीकरच धकली. कृष्णाला प्रेमानें मेयवयारा उतावीळ झाली अगूनदि निल्य पाउळ उचलेना. तेव्हां निल्य जवळप्याच ह्या-मडपांत आगून सधी पुढें गेली आणि प्रेमातिरेकानें मळूळ झालेल्या कृष्णाला राधेची परिस्थिति मागत म्हणाली.

अष्टपदी वारावी

गग - गुणवर्गी - ताल - रूपक

नाथ हरे जय नाथ हरे,
मीदति राधाऽद्यासगृहे ॥ ध्रु० ॥

नाथ हरे जय नाथ हरे,
मीदति राधा आसासगृहे ॥ ध्रु० ॥

हे गणनाथा, हे कृष्ण, तुला विनाय भगो रूपस देणे न उमल्लामंड राधा दृग्ग्या वजांत धाकटी आहे आणि नेणे तुरगतागी ह्या अहे.

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवन्तम् ।

तदधरमधुरमधुनि पिवन्तम् ॥ १ ॥

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवन्तम् ।

तत् अधर मधुर-मधुनि पिवन्तम् ॥ १ ॥

दृष्ट्या, तू निला एकान्तात जाऊ घटलले आत्म आणि तिच्या अधरोश्रवणील अमृत पीत आहम असाच आमास निला दिशादिशानून होत आहे

त्वदभिसरणरभसेन चलन्ती ।

पतति पदानि कियन्ति चलन्ती ॥ २ ॥

त्वत्-अभिसरण-रभसेन चलन्ती ।

पतति पदानि कियन्ति चलन्ती ॥ २ ॥

आता तुझा सहवास लाभणार अशा अपेक्षेने निचा धादल उडान्घ्रे त्या धादलेंत ती लावणीनें तुझ्याकडे येत होतो पण निहाणे स्वीग घाली अन् याने दमून ती खवळ्शी तिल्य पुढे चालवना

प्रिहितविशद विसक्तिसलयवलयया ।

जीवति परमित् तव रतिकलया ॥ ३ ॥

प्रिहित विशद-विस क्तिसलय-वलयया ।

जीवति परम् इह तव रति-कल्या ॥ ३ ॥

तुझा भेगील्य येतांना तिन हासेन कमळानांतील निर्मल विमतूचा शृंगार केला होता पण इथवर येणच तिल्य अशक्य झाल तुझ्या किमतीं ती इतकी क्षीण झाली आहे की, अनून ही निवत कशी हाच प्रथम भाग पूर्वी तू निला जें रतिमत्त दिलेंस त्या वस्त्रे अन्भवलेल्या सुखावतासुद्धच ती कशीमशी जात अगदी

मुहुरवलोकितमण्डनलीला ।

मधुरिपुरहमिति भावनलीला ॥ ४ ॥

मुहुर - अवलोकित-मण्डन-लीला

मधु रिपु अहम इति भवन-लीला ॥ ४ ॥

तू समोर दिसत नाहीस. तुला पाहण्याचें तर आहे. अनेकदा पाहून परिचित झालेल्या तुझी वेपभूषापद्धति ती आटव्यात आहे. आपण तसाच वेप करीत आहो. आणि मीच तो कृष्ण अशा भावनेने आपलेंच रूप पाहान आहे.

त्वरितमुपैति न कथमभिसारम् ।
हरिरिति वदति सखीमनुचारम् ॥ ५ ॥

त्वरितम् उपैति न कथम् अभिसारम् ।
हरिः इति वदति सखीम् अनुचारम् ॥ ५ ॥

कृष्ण मला भेटायलास या सखेनस्थलीं लोखर वां येत नाही असे ती आपल्या मग्यांना पुन्हां पुन्हा विचारित आहे

क्षिप्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ।
हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् ॥ ६ ॥

क्षिप्यति चुम्बति जलधर-कल्पम् ।
हरि उपगत इति तिमिरम् अनल्पम् ॥ ६ ॥

निघ्या सन्नमावाधेत दाखलेला अधार भाषान आहे नील्येने अगा तूच तिला अधारांत दिमत आहोम तू जवळ आहोम अगा तो भाग होवाच ती तुला आन्वित देऊ पावत आहे. तुझे चुम्ब घेऊ पावत आहे

भयति विदम्बिनि विगलितलज्जा ।
विदम्बति रोदिति वामकमज्जा ॥ ७ ॥

भयति विदम्बिनि विगलित-लज्जा ।
विदम्बति रोदिति वामक-मज्जा ॥ ७ ॥

तुला झेवने ह्या मज तिला आपण आहे. त्यामुळे तिने तुरयागाथे हाच गोडून रिती आहे तुलागी मीमेथी पयवताम मज्ज रोडून ती म्हातुंजी तुमी वाट पावत आहे. तू अजून जायत न येतामुळे रोडू बरीत आहे, रडत आहे.

श्रीजयदेवऋषेरिदमुदितम् ।
रसिकजनं तनुतामतिमुदितम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-ऋषे. इदम् उदितम् ।
रसिक-जनम् तनुताम् अति-मुदितम् ॥ ८ ॥

जयदेव ऋषीने हे गीत गाएलें आहे काव्यगमाचा आस्वाद ज्यांना घेता येतो त्यांचा आनंद या गीताने वाढे

बारावी अष्टपदी समाप्त

विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमन्त-
र्जनितजडितकाकुल्याकुलं व्याहरन्ती ।
तम कितव विधायामन्दकन्दर्पचिन्तां
रसजलनिधिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥ २ ॥

विपुल-पुलक-पालि स्फीत-सीत्कारम् अन्त-
जनित-जडित-काकु-ल्याकुलम् व्याहरन्ती ।
तम कितव विधाय अमन्द-कन्दर्प-चिन्ताम्
रस-जलनिधि-मग्ना ध्यान-लग्ना मृगाक्षी ॥ २ ॥

हे धर्मा, रतिलोलेलील मुझ्या ओघवान् कुशलनेची निल माग्मी अठवण होत आहे. ही आठवण कर्ना कर्ता ती मृगाक्षी त्याच ध्यानांत गुण होऊन जात आहे प्रणयपूर्नीच्या आनंदमागतांत ती द्रवत आहे निचें सर्वांग रोमांचांनीं पृळत आहे निष्पा मुलांतून सीवाए निघत आहेत आणि हट्टूट्टू तृमीची जडना दाट लग्ने म्हुजे विशाव्याउल्लेची कुजकुज निष्पा ओटांतून प्रकटत आहे

अद्वेष्याभरणं करोति षडुशः पत्रेऽपि सञ्चारिणि
प्रातं ह्यां परिशदते प्रितनुते शय्यां चिरं ध्यायति ।
इत्याकल्पविकल्पनल्पचरनासद्वल्पींशान-
व्यासक्तापि चिना त्वया धरतनुर्नया निशां नेष्यति ॥ ३ ॥

अङ्गेषु आभरणम् करोति बह्वङ्गः पत्रे अपि सञ्चारिणि
 प्राप्तम् त्वाम् परिशङ्कते मितनुते शय्याम् चिरम् व्यायति ।
 इति आकल्प-विकल्प-तल्प-रचना-सङ्कल्प-लीला-गत -
 व्यासक्ता अपि विना त्वया वर-तनु न एषा निशाम् नेष्यति ॥ ३ ॥

तुझ्या डोळ्यांत भरावा म्हणून ती नाना तऱ्हांनी शरीराचा शृंगार करित आहे पानाची जरा हालचाल झाली की, तू आलगम असा भास तिला होत आहे. तो भास होताच ती किसल्याची शय्या सारखी वरून तुझ्या चितनात रागत आहे. तू आल्यावर मी अशी बमेन, अशी हमेन, अशी जगळ सरेन, शयनावर इथे अशी रातीन, मग तू अशी प्रीति करशील असे शकडों सफुलप करण्यात ती सारखी दंगलेखी आहे, पणु प्रवृत्तात मात्र तू नाहींग ही जाणीव होताच त्या सुदरीला राग छोटणे अशक्य होत आहे.

पुढील श्लोकांत सर्गाच्या शेवटचा आशीर्वाद आहे

किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भाण्डीरभूमीरहि
 भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः सानन्दनन्दास्पदम् ।
 राधाया वचनं तदध्वगमुखात्तन्दिक्ते गोपतो
 गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथिप्राशस्यगर्भा गिरः ॥ ४ ॥

किम् विश्राम्यसि कृष्ण-भोगि-भवने भाण्डीर-भूमीरहि
 भ्रात यामि न दृष्टि-गोचरम् इत स-आनन्द-नन्द-आस्पदम् ।
 राधाया वचनम् तत अध्वग-मुखात् नन्द-अन्तिके गोपत
 गोविन्दस्य जयन्ति सायम् अतिथि-प्राशस्य-गर्भा गिर ॥ ४ ॥

सायकालचा गमय शेता वृत्त आत्म्या पियाजवट बगळेला होत एतन्त एत प्रवागी त्या नदमदिगंत जग आणि नदाग म्हणप्र,

“ इथे परिकडे सोडे वडाणे झाड आर निघत मी रात्रीमाटी पःशी फाळी गेली. पणु तेथे कात्र बोला ती म्हणजे, ‘ तू या मांशी वडाणागे पा निनाति थेट अडेग ! ’ रा वट म्हणजे मयानक म्हणकर्तणे घर आहे त म्हणजे दिगंत आर ते नदाणे घर. ते मरं म्हणगेरनी दुग आर तू तेथेच पा जल नांम ! ’ त म्हण मी तेथे आत्रे अडे ”

हा प्रमासी म्हणजे राधेचा निरोप घेऊन आलेला आपला सखा आहे, हें कृष्णानें ओळखलें. त्या निरोपाचा अर्थहि त्यानें ओळखला. ती त्याचें नेहमिचें सकेतस्थल जें माडीगवट त्या वडाखालीं त्याची वाट पाहात आहे; कृष्णाच्या भोगविलासाचें शयनमंदिर असा तो वटवृक्ष, त्याखालीं कोणी परमा आलाच तर राधा त्याला तिथें कृष्णसर्पाचें बीळ आहे असें चतुर श्रेयाने सांगून भीति घालीत आहे व फळवून लावीत आहे; प्रणयसुखाला आवश्यक जन्मा पुनः तिनें निर्मिल्या आहे आणि त्याला सारे भोग मिळ्यवे अशी सुविधा केली आहे.

निरोपाचा हा अर्थ समजतांच कृष्णाला आनंद झाला, परंतु या अर्थाचा सशय नदाला येणार नाहीं याची वाळजी घेणें भाग होतें. त्यामुळें त्यानें त्या अतिथीचें मोट्या अर्थगर्भ शूट वाणीनें स्वागत केलें. त्या वाणीचा विजय अमो.

प्रथम चारावा समाप्त
सहावा सर्ग समाप्त

सर्ग सातवा : नागरनारायण (सुसंस्कृत कृष्ण)

प्रबंध तेरावा

अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मघात
सज्जातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्री ।
वृन्दावनान्तरमदीपयदंशजालै
दिम्सुन्दरीवदनचन्दनविन्दुरिन्दुः ॥ १ ॥

अत्र अन्तरे च कुलटा कुल-वर्त्म-घात
सज्जात पातक इव स्फुट-लाञ्छन-श्री ॥
वृन्दावन-अन्तरम् अदीपयत् अशु-जालै
दिम्सुन्दरी-वदन-चन्दन-विन्दु इन्दु ॥ १ ॥

ओसे ! इतक्यांतच हा चंद्र उगवलासुद्धा ! त्याच्या मिराचे दिव वृंदावन उजळत आहेत दिशा फुलाचा मुद्दा मीप्रमाण शोभत आहे चंद्र तिच्या मान्यदेशातील चंदनाच्या गिळीप्रमाणे दिमत आहे

ओ, पण या चंद्राच्या अगार हा टाग बगला ? हा पळत अधांगून शिक्कगळे जाणाच्या बाभिनीची वाट यान उजळतच आहे जाता त्या लून पुढ जाऊ राहत नाति प्रादिनीच्या मार्गात अडचण आणण्याचे पण यान बळे आहे जति नव या जाणाच्या रूपाने त्याच्या अगार उठले आहे

प्रमरति शशधरस्मिन्ने रिहितचिन्म्ये च माधये विभुग ।
रिचितचिधिधियापं सा परिनाय चकारोर्धे ॥ २ ॥

प्रमरति शश-धर स्मिन्ने रिहित-चिन्म्ये च माधये विभुग ।
रिचित चिधि-धियापं सा परिनाय चकार उर्धे ॥ २ ॥

नद्राचें विंब अधिकाधिक उजळत आहे. वृष्णाला यावयास अजूनहि उशीर होत आहे. राधेला त्यामुळे असहा दुःख होत आहे आणि ती विरहिणी उच आजागत निरापिना गात आहे.

अष्टपदी तेरावी

सग - मालवगौड - ताळ - प्रतिमठ

यामि हे कमिह शरणं
सर्सीजनवचनवञ्चिता ॥ ध्रु० ॥

यामि हे कम् इह शरणम्
सर्सा-जन-वचन-वञ्चिता ॥ ध्रु० ॥

वृष्ण येवढे, तो तुझे मनोरथ पुढील अशा थापा मारून मला माझ्या सख्यांनी पंगविलें आहे. ज्यांनी मदत वगण्याची त्यांनीच असें वसविल्यावा मी आता वृष्णाला शरण जाऊ ?

कथितसमयेऽपि हरिरहह न ययौ वनं ।
मम ।वफलमेतदनु रूपमपि यौवनम् ॥ १ ॥

कथित-समये अपि हरि अहह न ययौ वनम् ।
मम निफलम् एतद् अनुरूपम् अपि यौवनम् ॥ १ ॥

यावेळीं येनें म्हणून मागूनहि वृष्ण इथें वनात अला नाही असें' एतें मागे तज्ज्य अपि सौंदर्य विफल आहे. माझ्या ताण्ण्याग शोभेमें माझ सौंदर्य अला मला अभिमान. पा वृष्णाला जा वान नीक तर हे मागे वाय उषेगी ।

यद् अनुगमनाय निशि गहनमपि दीलितम् ।
तेन मम हृदयं मद्ममममराधीलितम् ॥ २ ॥

यत् अनुगमनाय निशि गहनम् अपि दीलितम्
तेन मम हृदयम् इदम् असम-दर-दीलितम् ॥ २ ॥

त्याची भेट व्हावी म्हणून मी इतक्या अवेळी इतक्या अडचणी सोसून इथे आले. तो मान याची मुळीच किंमत न करतां दूर राहिल आहे आणि मदनाच्या शरानीं माझ्या काळजांत घरे करीत आहे.

मम मरणमेव वरमिति वितथकेतना ।

किमिति विपहामि विरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

मम मरणम् एव वरम् इति वितथ-केतना ।

किम् इति विपहामि विरह-अनलम् अचेतना ॥ ३ ॥

त्रियत्राला न रुचणारे माझें हें देहमौदर्य व्यर्थच आहे. आतां मला मरण येईल तर बरें. मी मरून अचेलन झालें म्हणजे निदान विरहामीचा ताप सहन करणें तरी मला शक्य होईल.

मामहह विधुरयति मधुग्मधुयामिनी ।

काऽपि हरिमनुभवति वृत्तमुवृत्तकामिनी ॥ ४ ॥

माम् अहह विधुरयति मधुर-मधु-यामिनी ।

का अपि हरिम् अनुभवति वृत्त-मुवृत्त-कामिनी ॥ ४ ॥

रानिह्वात माधुरी ओतण्यामाटीच फुललेली ही मधुनिशा मला मात्र एवढीलच विरगने लोखरी लागत आहे. दुसरीच सोपी पुण्यमात्र ही शबंडी वृष्णाशी दृग्गारसुख मोगत आहे.

अहह कलयामि पलयादिमणिभूषणम् ।

हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥ ५ ॥

अहह कलयामि वडय-आदि-मणि-भूषणम् ।

हरि-विरह-दहन-वहनेन बहु-दूषणम् ॥ ५ ॥

रामाबाबे हे शार ! ही हरिभूषण ! रजमेथम आसुर मेऊन मी ही अण्णा घातत्री तेंपही मध्य ही भूषणें वाडत्री. पण आतां रज्जाण्या विरगनी मध्या जगव घात्या-वर मय तीं बेरगोमाग्री वाडत आहेत.

धुग्नुमगुग्नुमास्तनुमननुदाग्लीन्द्रया ।

अगपि हृदि हन्ति मामतिपिरमर्जीन्द्रया ॥ ६ ॥

कुसुम-सुकुमार-तनुम् अ-तनु-शर-लीलया ।

वग् अपि हृदि हन्ति माम् अति-विषम-शीलया ॥ ६ ॥

ही पुन्यमाला ! मी तिथ्याचसारखी सुकुमार म्हणून तिला तरी माझी दया यावी ? पण तिच्या सुकुमारालेशी विसंगत असा कठोरपणा तिथ्यात शिरला आहे. मदनाच्या बाणाचें रूप घेऊन ती माझा प्राणच हरण करीत आहे

अहमिह निवसामि नगणितवनचेतसा ।

स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा ॥ ७ ॥

अहम् इह निवसामि न-गणित-वन-चेतसा ।

स्मरति मधु-सूदनो माम अपि न चेतसा ॥ ७ ॥

हें काटेरी वन, या वनाच्या आख्या. याची तमा न धरता मी इथें येउन थावले आहे. कृष्ण मान यावेळीं दुसऱ्याच कुणाला तरी सुरावीत आहे शरीरानें तो माझ्याजवळ नाहीं. पण मनानेति त्याला माझे स्मरण होत नाहीं.

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ।

यस्तु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती ॥ ८ ॥

हरि-चरण-शरण-जयदेव-कवि-भारती ।

यस्तु हृदि युवति इव कोमल-कलावती ॥ ८ ॥

जयदेवाची ही वरिना कृष्णाच्या चाणगायनात बाशिली आहे गृहकारत्यपांगन नात्रक मी जशी रतिराण्या मनात धर वरून बगने तशी मी वरिना बगने.

नेरायी अष्टपदी समान

तर्तिक कामपि कामिनीमभिवृत- फिषा कलाकेलिभि

यंज्ञो यन्धुमिरुधकारिणि धनोपान्ते किमु धाम्यनि ।

कान्तः ह्यन्तमना मनागपि पधि प्रस्थातुमेयाक्षमः

संकेतीरुतमधुपधुदलताकुञ्जेषु यन्नागतः ॥ ३ ॥

तत् किम् काम् अपि कामिनीम् अभिसृतः किंवा कला-केलिभिः
 वद्धः बन्धुभिः अन्धकारिणि वन-उपान्ते किमु भ्राम्यति ॥
 कान्तः क्लान्त-मनाः मनाग् अपि पथि प्रस्थातुम् एव अ-क्षमः
 संकेतीकृत मञ्जु-ञ्जुल-लता-कुञ्जे अपि यत् न आगतः ॥ ३ ॥

कृष्ण अजून आला नाही. खरेच या तो दुसऱ्या तरुणीच्या संगतीत रमला आहे ? की सवंगड्यांशी खेळण्यात रमल्यामुळे त्याला या संकेताचा विसर पडला आहे ? की या अंधाखेळ्या वनातून माझ्याकडे येतांना वाट चुकून तो भलतीकडेच मग्न आहे ? की माझ्या विरहाने व्याकुळ होऊन धकल्यामुळे तो मधेच कुठंती वगला आहे ? त्याला इथे यात्रास अवमानच असेलें नाही काय ? असेच अमावे. त्यामुळेच या मनोहर वेत्रकुंजात भेटण्याचा सकेत टाकूनहि तो आलेख्य नाही.

तेरावा प्रबंध समाप्त

प्रबंध चवदावा

अथागतां माधवमन्तरेण सखीमिथं वीक्ष्य विषादमूकाम् ।
 विशद्वमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह ॥ १ ॥

अथ आगतम् माधवम् अन्तरेण सखीम् इयम् वीक्ष्य विषाद-मूकाम् ।
 विशद्वमाना रमितम् कया अपि जनार्दनम् दृष्टवत् एतत् आह ॥ १ ॥

इतक्याच सखी वन आली. ती परीच न ओट्टीत सखी मान घालून उभी राहिली. तिच्या बरोबर वृष्ण अंश्रुय दिग्मत्र नाहीं. तेव्हा तो दुसऱ्या स्त्रीशी विलग करीत अगमा होव एते अली शंस गंधला आली. तिला ते वियग निष्काममोर घट्टाना दिग् लागले आणि ती म्हणाली.

अष्टपदी चवदावी

गन-वन्दन : तात्-दृश्यात्

वापि चपला मधुरिपुजा
 दिलसनि युवतिगधिरगुजा ॥ ४० ॥

या अपि चपला मधु रिपुणा ।
त्रिलसति युजति अधिर-गुणा ॥ ध्रु० ॥

ही पादा कुणीतरी चपला कृष्णार्शी रतिविहार करीत आहे ती माझ्याइन अधिक रूपवती आहे माझ्याइन अधिक चलागुणी आहे

स्मरस्मरोचितविरचितचेपा ।
गलितकुसुमदलत्रिलुलितकेशा ॥ १ ॥

स्मर स्मर उचित विरचित चेपा ।
गलित कुसुम-दल-त्रिलुलित केशा ॥ १ ॥

अभिगाण्या सक्तेलाण्या धर्मी मजारी वजनदार वस्त्रे, द्विन्यामोयांचे वोजड अडारार, गनागनीची केशभूषा यांची वडवणच वगयची । हलकागुलवड अधारात विरून जाणारा मित्रा वर आणि स्पशंसुगम मोठ्या देव राच शृंगार तेव्हा हवा निनिं प्रीनाच्या लयादंत वापयला न अणण्यागी अमर्गच उचितशी वयभूषा केलेली आहे पादा या समरोत त्रिचे केश स्वर मोकळ सुलेट आहेत त्यातील सलगर शुक्लेली पुलें राला ओपवला आहेत

हरिपरिरम्भणवलितत्रिकारा ।
कुचमण्डशोपरि तरलितहारा ॥ २ ॥

हरि परिरम्भण वलित त्रिकारा ।
कुच मण्ड उपाव तरलित हारा ॥ २ ॥

हृष्यान रिता मिगत पाणदुळं त्रिजा वागनोना गरतें आलें जा* नापुळें निनें उा उमन्न जाई आणि लावरील पुचगर धम्यन आहे

विचलदत्तपरगिताननचन्द्रा ।
नदधम्यानरमसरुजतन्द्रा ॥ ३ ॥

विचलदत्त अचलपरगित आनन चन्द्रा ।
ता अर पाव-रुम वत-नन्द्रा ॥ ३ ॥

केसांच्या उरकटलेल्या बया तिच्या चंद्रगौंग मुखावर चोर्हीकडे विस्त्रुल्या आहेत. तिचे ओठ कृष्णाच्या अभाषाशी जडल्यामुळे अमृतपानाच्या आवेगांत तंत्री लागून ती बेभान झाली आहे.

चञ्चलकुण्डलदलितकपोला ।

मुखरितरसनजघनगतिलोला ॥ ४ ॥

चञ्चल-कुण्डल-दलित-कपोला ।

मुखरित-रसन-जघन-गति-लोला ॥ ४ ॥

तिच्या बानांतील लोलक झुलत आहेत. त्यामुळे तिचे गाल सुंदर दिग्गत आहेत. ती आपल्या जघनभाग छोटुपणने झाल्यात आहे त्यामुळे तिच्या कमरेवरील मेखला रुगझुगत आहे.

दयितविलोकिनलज्जितहसिता ।

बहुविधकृजितरतिरसरसिता ॥ ५ ॥

दयित-विलोकिन-लज्जित-हसिता ।

बहु-विध-कृजित-रति-रस-रसिता ॥ ५ ॥

कृष्ण साग्या तिच्या डोळ्यांतील भाव वाचीत आहे. त्यामुळे त्याजून गोडगोड हसन आहे. रतिगान वार एत गेल्यामुळे ती साग्यी साग्यी प्रीतीची कृजकृज कर्गत आहे.

विपुलपुलकपृथुवेपथुभङ्गा ।

श्वासितनिमीलितविक्रमदनङ्गा ॥ ६ ॥

विपुल-पुलक-पृथु-वेपथु-भङ्गा ।

श्वासित-निमीलित-विक्रम-दनङ्गा ॥ ६ ॥

तिच्या अंगावर गेसांच्याचा वेचय तर्ग कांय फुलंल्या आहे. ही आनंदाने धरणाची आहे. रसाग्री आहे प्रीतीचा आंगे वाटल्यामुळे तिचे नेत्र मिरडे आहेत. तिच्या श्वास लयगत्र आहे.

धमजलकणभरगुभगशरीरा ।

परिपतितोरगि रतिगणधीरा ॥ ७ ॥

श्रम-जल-क्षण-भर-सुभग-शरीरा ।
परि-पतित-उरसि रति-रण-धीरा ॥ ७ ॥

दिव्या सुन्दर शरीराच्या रोमनेभावून घामाचे वण पुरत आहेत ही रतियुद्धात मोठी पाणत आहे. ही वृष्णाला जणू सुद्धांत पाणभूत करीत आहे.

श्रीजयदेवभणितहरिरमितम् ।
कलिकलुपं जनयतु परिशमितम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणित-हरि-रमितम् ।
कलि-कलुपम् जनयतु परिशमितम् ॥ ८ ॥

जयदेव धर्तरे या गीतांत वृष्णाच्या रतिलीलाचें वर्णन केलेलें आहे हें गीत कल्मशुपात उपास्य शैव्याच्या अनेक मनापापांमुल रतिव वाचर्यांना सुल करणारें आहे

चवदावी अष्टपदी समाप्त
चवदावा प्रथम समाप्त

प्रबंध पंधरावा

विरहपाण्डुरारिमुखाभुजगुतिरयं तिर्यन्नापि वेदनाम् ।
विधुस्तां च तनोति मनोभुयः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् ॥ ९ ॥

विरह-पाण्डु-मुख-अरि-मुख-अम्बुज-
धृति अपम् तिरयन् अपि वेदनाम् ।
विधु अतीव तनोति मनो-भुय
सु-हृदये हृदये मदन-व्यथाम् ॥ ९ ॥

कारण शिशुने व्याकुळ झालेले वृष्ण जगा । अस्त दिग्गणे लगा हा पर अर्ण शिशु
दिवत आहे वस्तुतः हा अपरा शीत विष्णोनी मन्त्र जगन्ना ददनीय उपास्य देणे
पंतु अर्ण शिशु तो मदनाना विधु अर्ण आहे अर्ण मन्त्राची मदनान वस्तुतः लगे मदनान
मनोत कर्तव्येनी वृष्णशिशुनी मदनान हा वृष्णनी अर्णान वस्तुतः देण कर्तव्येन अर्ण

अष्टपदी पंधरावी

राग-गुजरी : ताळ-एकताल

रमते यमुनापुलिनवने विजयी मुरारिरधुना ॥ ध्रु० ॥

रमते यमुना-पुलिन-वने विजयी मुर-अरिः अधुना ॥ ध्रु० ॥

शियाच्या वित्तार विजय मिळविणारा कृष्ण आतां यमुनेच्या तीरावरील कुंडलांत रतिविहार करीत आहे.

समुद्रितमदने रमणीवदने चुम्बनवलिताधरे ।

मृगमदतिलकं लिखति सपुलकं मृगमिव रजनीकरे ॥ १ ॥

स-मुद्रित-मदने रमणी-वदने चुम्बन-वलित-अधरे ।

मृग-मद-तिलकम् लिखति स-पुलकम् मृगम् इव रजनी-करे ॥१॥

या सुदर्शिनं वदन शीतिमात्रनेन पुलकलं आहे. शुबनांत महत्त्वा देण्यासाठी निरें आपल्या भ्रमणेष्ट वदविला आहे. कृष्ण तिच्या लज्जतवत वस्तुतीचा विषय लावीत आहे. रामुळे तिच्या मुरावर गेमांचाचे सा उगळत आहेत. तिच्या गौर वदनार दृष्टानें स्वरिष्टा हा कात्र शिष्टा धवठ चद्रावगेल वाच्या तल्लान्नागे दिगत आहे.

घनचपकचिरे रचयति चिकुरे नरलितनरणानने ।

घुनचककुमुमं चपलागुमं रतिपतिमृगकानने ॥ २ ॥

घन-चप-रचिरे रचयति चिकुरे नरलित-नरण-आनने ।

घुनचक-कुमुमम् चपला-गुमम् रति-पति-मृग-कानने ॥ २ ॥

घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूपिते ।
मणिसरममलं ताररूपटलं नखपदशशिभूपिते ॥ ३ ॥

घटयति सु-घने कुच-युग-गगने मृग-मद-रुचि-रूपिते ।
मणि सरम् अ-मदम् ताररूप-पटलम् नख-पद-शशि-भूपिते ॥ ३ ॥

रिचें वनम्यळ आशशाच्या धुमगमारुचें उच, वाटोळें आणि विनाळ आहे पन
आशाशाचा निळ्या गग तेजवा या गोऱ्या गोऱ्या स्तनमडलांत कमी होता वस्तुगीचा लेप
लसून टुप्य इधें निळ्या रंग मरीत आहे आतां या निळ्या आशाशांत तो नखांनीं
जरीं शशांसार गुणा करून शशाची स्थापना करीत आहे आणि चंद्रामोवतीं आतां ताररा
रुच्या मडलून चमरुदा तेजस्वी गोऱ्याचा हार तो त्या स्तनमडलावरील नखचंद्रामोवतीं
रवीत आहे

नितपिसशकले मृदुभुजयुगुले करतलनलिनीदले ।
मरुतपलय मधुकरनिचय वितरति हिमशीतले ॥ ५ ॥

नित-पिस-शकले मृदु भुज-युगुले कर तल नलिनी-दले ।
मरुत-पलयम् मधुकर-निचयम् वितरति हिम शीतले ॥ ५ ॥

रिचें लाल कोवळ हळवे लाल कमळमाख नाचून आणि सुरळ जास्त तिच्या भुजा
एदां कमळालांनीं लज्जा करी कोवळ आहेत या शरीराचा स्पर्श त्याला विमरणाप्रमाणें
शिव वागत आहे मधुशीतल भरा या कमळालांच्या गोंदपांत पन वनगोचीच उगीत
जो भयें वाटून निळ्या नखाचा मरुतमा निगाण रंगान्या इतनीचरी करुने तो या
शरीरात घागीत आहे

रतिगृहजघने त्रिपुलापघने मनमिजकनकासने ।
मणिमयरसनं तोरणहसनं विकिरति दृनरामने ॥ ५ ॥

रति-गृह-जघने त्रिपुला-अपघने मनमिज-कनका-सने ।
मणिमय रसनम् तोरण हसनम् विकिरति दृन-रामने ॥ ५ ॥

निगा उचिंशर तिच्या असा जघनशीत शरीरीत कमीच्या वदिगयगमा तिगत आहे
मरुतमाचें वनसमाथी ५ । ह्या तिच्या तें देव आहे रिचें मरुतमा मनेनरामनी

हैं सिंहासन धूपानें सुगंधित केलें आहे मला सोडून कृष्ण हिला वश झाला तें उगाच नाही सुगंधाने उत्तेजित झाल्यास कोणता कामुक वश होणार नाही ? या गंधोदाम सिंहासनाभोवतीं तोरणांची उणीव आहे त्यामुळेच जणू आपल्या भरदारपणानें तोरणांना हसणारी ही रत्नशांची कृष्ण या आसनाभोवतीं बाधन आहे बांधतां बांधतां त्याच्या हाताचा तिच्या जघनाला स्पर्श झाल्यामुळे त्याच्या हाताला वप सुप्त आहे, आणि त्यामुळे या मेंदळेचा बंध नीट घसत नाही

चरणक्रिसलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ।
वहिरपपरणं यावकभरण जनयति हृदि योजिते ॥ ६ ॥

चरण-क्रिसलये कमला-निलये नख-मणि-गण-पूजिते ।
वहि अपपरणम् यावक भरणम् जनयति हृदि योजिते ॥ ६ ॥

आतां याला काय म्हणू ? प्रयत्न लक्ष्मी निध राहते त्या आपल्या हृदयापरच कंगान या नखोगरीची पावले उचलून घरलीं आहेत हीं पावले कावळ्या पालखीमागचीं लावून आणि रंगशीत आहेत माणसांसारख्या लाल लाल नखांनीं तीं अधिश्च सुदूर दिगत आहेत आतां हा कामुक तिच्या पायावरतीं आवरण द्या वरीत आइ जाण अजिन्याच्या रमण त्या पायांवर आहति चितार्गत आण

रमयति सुदृश कामपि सुभृश गन्धलधरसोदरे ।
किमफलमयम चिरमिा विरसं दद सरिा विष्टपोदरे ॥ ७ ॥

रमयति सु दृशम् काम अपि सु भृशम् गन्ध-ल-धर-सोदरे ।
किम् अफलम् अयमम चिरम इह वि-रमय दद स-रिा विष्ट-पोदरे ॥ ७ ॥

निष्ठा दूर दो-हतीं शकतां नष्ट बरगनास हा वपयी माण्डलां निष्पत्ती आणतीं विष्टिया वरिण अह कान लक्ष पुता विष्ण कला आ' अर्था ही ग लक्ष्मि'न बरगनात्री अर्था बर पांडू । माग मणी माग

इह रममयने वृत्तहरिगुणने मधुरिपुपदनेरथे ।
कन्धियुगारचिने न यमनु दुरित कथिनृपनपदंधरे ॥ ८ ॥

इह रस-भगने कृत-हरि-गुणने मधु-रिपु-पद-मेवके ।
कदि-युग-रचितम् न वसतु दुरितम् कवि-नृप-जयदेवके ॥ ८ ॥

कवींचा राजा जयदेव यानें हें अत्यंत रसाळ गीत रचिल्लें आहे. कृष्णाच्या चरणां शरण जाऊन त्याने यांत त्याच्या लीला वर्णन केल्या आहेत. कलिमुगानें उत्पन्न तेल्लेंही दुःखे ना गीतांतिल माधुरीपुढें टिकणार नाहींत.

पंचरात्री अष्टपदी समाप्त

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्याथ प्रियसङ्गमाय दयितस्याहृष्यमाणं गुणै-
रुपगतातिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥ २ ॥

न आयातः सखि निर्दय यदि शठः त्वम् दूति किम् दूयसे
स्वच्छन्दम् बहु-वल्लभः स रमते किम् तत्र ते दूषणम् ।
पश्य अथ प्रिय-सङ्गमाय दयितस्य आहृष्यमाणम् गुणै
उपगता-आर्ति-भरात् इव स्फुटत् इदम् चेतः स्वयम् यास्यति ॥२॥

मर्यादा, कृष्ण केने इच्छून मागूतहि आच नाहीं ही त्याची लबाडी. हा त्याचा नेदेंगणा. तू कसक्याने ते मारे प्रयत्न करेस. अता तू वा एत करेस अनेक विद्या त्याच्या लुब्ध आसत तो मन मानेउ निष्ठा मजनीन एत मोहने ही वा तुम्ही कृष्ण आहे? त्यानें मागीं अशी वचना केरी अगरी तीं लगे मन त्याच्यासच लेंगनें आहे. मजनीन दोरी बांधून तुमी ओशनें लगे कृष्णाच्या घुंतीनी बांधनें वेळेनें ते रित त्याच्या बडे ओशनें जात आहे. तू पागव तू कनी! उरवेची वेदना अतात इच्छाने ते अता मस्त देगून बारी घेव अति त्या विषयवा महाराग उफेरेत्यालाची त्याच्या बडे अपा मोडत उरव.

पंचरात्री अष्टपदी समाप्त

प्रबंध सोळावा

सखि या रमिता वनमालेना ॥ ध्रु० ॥

सखे, कृष्णानें या सुदरीला रतिमुग्घ दिलें

अष्टपदी सोळावी

रग-देशाक ताळ- १-

अनिलतरळकुवलयनयनेन ।

तरति न सा किसलयशयनेन ॥ १ ॥

अनिल-तरळ-कुवलय-नयनेन ।

तपति न सा किसलय शयनेन ॥ १ ॥

कृष्णाचे नेत्र कमलामारुषे सुदर आहेत वाच्यान हलून कमल थोथरावे तसे कृष्णाचे हे नयन प्रणयभावनेनें थररून चंचल झाले. ती प्रणयभावना या गोपीसाठीं होती त्यामुळे तिला किसल्यांची शय्या टोंचत नाही (मला मात्र ती टोंचत आहे.)

विकसितसरसिजललितमुखेन ।

स्फुटति न सा मनसिजविशिखेन ॥ २ ॥

विकसित-सरसिज-ललित मुखेन ।

स्फुटति न सा मनसिज-विशिखेन ॥ २ ॥

कृष्णाचे वदन पूर्ण उमललेल्या कमलाप्रमाणें सुदर आहे या वदनाचा आस्वाद तिच्या मित्यल्ल निर्या आतां मदनाचे वाण छट्ट शरत नाहीत (ते मला छट्टनात)

अमृतमधुरमृदुतरचचनेन ।

ज्वरति न सा मलयजपपनेन ॥ ३ ॥

अमृत-मधुर-मृदुतर-चचनेन ।

ज्वरति न सा मलयज-पपनेन ॥ ३ ॥

वृष्णाच्या प्रीतिवचनांची गोडी अमृतादूनहि अधिक आहे ही वचनं तिनें एविल्लीं
आतां मल्याचलाचा वाप तिला जाण्टू शकत नाही (तो मला जाळतो)

स्थलजलरहरचिकरचरणेन ।

लुठति न सा हिमकरकिरणेन ॥ ४ ॥

स्थल-जल-रह-रचि-कर-चरणेन ।

लुठति न सा हिम-कर-किरणेन ॥ ४ ॥

वृष्णाचे हातपाय निघ्या भुईकमलाप्रमाणें कोमल आणि सुखस्पर्श आहेत याचा वेदा
तिनें अनुभविला आता चंद्रकिरण तिला वेदना देत नाहीत (ते मला वेदना देतात)

सजलजलदसमुदयरचिरेण ।

दलति न सा हृदि चिरचिरहेण ॥ ५ ॥

सजल-जलद-समुदय-रचिरेण ।

दलति न सा हृदि चिर-चिरहेण ॥ ५ ॥

वृष्णाचें अग जलमन्या मेघाच्या समुदायाप्रमाणें सुनील आहे त्या अगाचा स्पर्श तिला
निघ्याला आतां ती अटू विरहानें जळत नाही (मी जळते)

वनकनिकपरचिशुचियसनेन ।

द्वसिति न सा परिजनहसनेन ॥ ६ ॥

वनक-निकप-रचि-शुचि-यसनेन ।

द्वसिति न सा परिजन हसनेन ॥ ६ ॥

मोन्नाच्या वर्णाशीं गुशाळ तुरना कावी असा तेजळ पीतोवर वृष्ण नेमला आहे
त्याचा बळपुडीत स्पर्श तिला बटला आतां तिला मर्या हमत नाहीत शोकाचे नि श्याम
हिला यमरा लागत नाहीत (मला मान मर्या हमत आहेत आणि मी विरहानें व्यथित
आहें)

सकलभुवनजनघरतगणेन ।

बहाति न सा रजमतिररणेन ॥ ७ ॥

सकल-भुवन-जन-वर-तरुणेन ।

वहति न सा रुजम् अति-करुणेन ॥ ७ ॥

कृष्ण पृथ्वीतील सर्वश्रेष्ठ तरुण पुरुष आहे. त्याची प्रीति तिला लाभली. त्यामुळे अनिश्चय दयनीय असें विरहदुःख तिला मोसावें लागत नाही. (तें मला सोसावें लागतें.)

श्रीजयदेवभणितवचनेन ।

प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणित-वचनेन ।

प्रविशतु हरिः अपि हृदयम् अनेन ॥ ८ ॥

जयदेव कवीनं हे गांठ गाइलें आहे. या गीतामुळे रसिकाच्या हृदयांत कृष्णप्रीतीचा उदय होवो

सोळावी अष्टपदी समाप्त

मनोभवानन्दनचन्दनानिल प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम् ।

क्षणं जगत्प्राण विधाय माधवं पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥ १ ॥

मनः-भवन-आनन्दन-चन्दन-अनिल प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम् ।

क्षणम् जगत्-प्राण विधाय माधवम् पुरः मम प्राण-हरः भविष्यसि ॥१॥

हे मल्लानिला, तू चन्दनाच्या झाडावरून वाहतोग, त्यामुळे सुगंधी आहेस. गंधलेतुप मदनाला तू आनंद देणोग; तू त्याचा मित्र आहेस. पण म्हणून का विरहिणींना छत्रप्याची ही वाचडी वाट तुला धरायलाच हवी ? जसा दक्षिण्य दाखत ना ! हा क्षणाल निरपणा गोठ ना ! हें तुला होत नसेल तर निदान क्षणभर धांव. मात्र एखादा कृष्णाचें दर्शन घडू दे. जगाचेच प्राण तुझ्या हातांत अग्न्यानें माझे प्राण क्षणभर वाचविलें तुला कटीण नाही. एखादा मया कृष्णाचें दर्शन घटलें म्हणजे मग मुसाल माझे प्राण हाण कर.

रिपुरिव नरसीमंयामोऽयं शिखाय हिमानिलो

धिगमिद्य सुधारदिमर्दुं दुनोति मनो गते ।

हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्यागते यत्नान्

कुयलयदृशां धामः कामो निकामनिर शः ॥ २ ॥

रिपु इव मग्नी नगास अयम् शिखी इव हिम अनिल
 निपम् इव सुखा-रश्मि दूरम् दुनोनि मन गने ।
 हृदयम् अ-श्रये तस्मिन् एवम् पुन बलते बलात्
 कुतलय-दृश्याम् वाम काम निराम निरङ्कुश ॥ २ ॥

माझ्या सान्या मग्या माझ्यामोवनीं जात पण त्या माझा उपशस करीत असल्यान
 मग्या वैगिनी क्षाच्या आहून घड वारे वाढत जात पण ते मला अशीप्रमाण जाळीत
 जात अजनागामें चारणें पमलें आह त मग्य विनामारेळें वाढत आह कण मला
 गोहून दुसगन्डे गला म्हणून मशी अशी अवस्था होत आहे तरीसुद्धा माझे मन पुहा
 पुहा त्याच निर्दय कण्याकड जोमानें जोढ घेत आह सगेश्वर बायकांचें प्रेम हें वड अमर्ते
 निखुश हवीपमाण अनात अमर्ते आणि म्हणूनच व्यावर जगत

गधा विघेहि मलयानिल पञ्चवाण
 प्राणान् गृहाण न गृह पुनराश्रयिष्ये ।
 किं ते कृतान्तभगिनि क्षमया तरङ्गै-
 रङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देहदाह ॥ ३ ॥

गधाम् विघेहि मलय-अनिल पञ्चवाण
 प्राणान् गृहाण न गृहम् पुन आश्रयिष्ये ।
 किम् ते कृतान्त भगिनि क्षमया तरङ्गै
 अङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देह दाह ॥ ३ ॥

हे मलयानिला दे द मला आणखी राम द पञ्चवाण मरना, सोड तुजे बाण सोड
 आणि माण प्राण हारण कर उपसित प्रणयिनीच्या अजमानाचें जोड घेउन मी आतां घरीं
 जाणार नाहीं यमुने, तू यमाची बहीण तुला अशी शान वृत्ति सोमन नाहीं तू आपल्या
 मावाला मर्तन कर प्रचड लग्नांनीं उसळ आणि मला ओढून ने त्या लार्गीचा वर्षाव
 झाल्य म्हणच त्यात तरी ही माझ्या देहाची आण घड होवो

पुढें सार्गच्या शेवटचे आशीर्वाचन आहे

प्रातरनीलनिचोळमलयुत्तमुरं सखीतपीलाशुभं
 राधायाश्चक्रित विलोस्य हसति म्पैर सखीमण्डले ।

व्रीडाचञ्चलमञ्चलं नयनयोराधाय राधानने
स्वादुस्मेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः ॥ ५ ॥

प्रातः नील-निचोलम् अ-च्युतम् उरः संर्वात-पीत-अंशुकम्
राधायाः चकितम् विलोक्य हसति स्वैरम् सखी-मण्डले ।
व्रीडा-चञ्चलम् अञ्चलम् नयनयोः आधाय राधा-आनने
स्वादु-स्मेर-मुखः अयम् अस्तु जगत्-आनन्दाय नन्द-आत्मजः ॥४॥

सनाळ झाली, सख्या जाग्या होऊन पाहतात तों त्यांना काय दिसलें ? जे निळें बघ
नेमून राधा रात्री आली होती तें पांघरून कृष्ण झोंपला होता. कृष्णाचा पीतांबर राधेच्या
वक्षस्थलावर पसरला होता. हें पाहतांच सख्या एरीरुडे आश्रयनिं थक झाल्या. दुसरीरुडे
त्यांना तसू आवरेना. तेव्हां कृष्ण जागा झाला आणि बक्षांच्या गडबडीमुळे गोंधळलेल्या
राधेरुडे मिस्विल नजरेने पाहू लागला. नदनंदन कृष्णाचे हास्यामुळे गोड दिसणारे तें
मुखमल जगांत आनदाची वाढ करी.

सोळावा प्रबंध समाप्त
सातवा सर्ग समाप्त

सर्ग आठवा : विलक्षलक्ष्मीपती (चमत्कारिक वेपथील कृष्ण)

प्रबंध सतरावा

अथ कथमपि यामिनीं निर्णीय स्मरशरजर्जरितापि सा प्रभाते ।
अनुनयपचनं चदन्तमग्रे प्रणतमपि प्रियमाह साम्बन्धुयम् ॥ १ ॥

अथ कथम् अपि यामिनीम् निर्णीय
स्मर-शर-जर्जरिता अपि सा प्र-भाते ।
अनुनय-पचनम् चदन्तम् अग्रे
प्रणतम् अपि प्रियम् आह स-अम्बन्धुयम् ॥ १ ॥

एष मदनकलांनी जने शय्ये शेनी तिची ती एत मोत्या वयातेंच बरीचही पर
पश्ये. सदाच शय्ये तेही कृष्ण आग्र लानें तिच्या बाणांस लेंगोला फक्तें लक्ष्मी-
पेदीची बधने वेदून तो निवा अनुनय पच-दन्तम् येने तथा अजत हीच प्रसतने
तथा चमत्कारिक

अष्टपदी सतरावी

गण-ने ३ एत-कृष्ण

कृष्णा, जा तू. माधवा, पुरे पुरे निदान आता या थापा तरी मारू नकोस. जा तू. जा. तू चंचल लक्ष्मीचाच नवरा. येज नवा आसरा शोधणाच्या चवचाल दियाच तुला रुचाश्याच्या. जा. तू, तिक्डेच जा तुझ्या कमलनयनांतील व्यथा ओळखून त्याच उपचार करणारी जी कुणी आहे, तिच्याफडे जा.

रजनिजनितगुरुजागररागकपायितमलसनिमेपम् ।

वहति नयनमनुरागमिव स्फुटभुदितरसामिनिवेशम् ॥ १ ॥

रजनि-जनित-गुरु-जागर-राग-कपायितम् अलस-निमेपम् ।

वहति नयनम् अनुरागम् इव स्फुटम् उदित-रस-अभिनिवेशम् ॥१॥

अरे क्षीपिनं जडावलेच्या तुझ्या डोळ्यांची पापणीमुद्दां तुला उचलून नाही. मादया-विषयीचं प्रेम उजू जात आहे असा अभिनिवेश तू करीत आहेस. पण सांगे तब विष्णुगर्ह वेष्टेल्या घमास जागरणाने तुझे डोळे तावकलेले आहेत जणू तो डोळ्यांचा राग त्या मादया प्रीतीमुळेच आलेला असेल नाही ?

कज्जलमलिनविलोचनचुम्बनविरचितनीलिमरूपम् ।

दशनवसनमरुणं तत्र शृणु तनोति तनोरनुरूपम् ॥ २ ॥

कज्जल-मलिन-विलोचन-चुम्बन-विरचित-नीलिम-रूपम् ।

दशन-वसनम् अरुणम् तत्र शृणु तनोति तनो अनुरूपम् ॥ २ ॥

आजरा तुझे जगच बाळी होई. पण निदान ओठ तरी हळू होण पा आनी तरे तुझ्या अंगानुरूप बाळ्य हावेला आहे बाळ्यने मावेच्या निष्ठा एवढे देण्याची युक्त घेऊन घेऊन तो पाव बाळ्याच आ आणि त्याच ओठांनी तू मला शून करीत अस

वपुःरनुवदति तत्र सारस्वतारसरनगरदशनरेपम् ।

मरकतशकलकालिकलधीतन्दिपेसिच रतिजयले

शिल्लेमापें. त्यावर गोन्याच्या अक्षरांत कोमलेटा हा विजयी मेनापनीचा जयलेख मोठा छान दिगम आहे. काग रे २ हे ओगळेडे तू गर्ना भास्याडे येताना कग्दीच्या जाडीत अडकलास तेव्हा झाले अगनील २ नार्ही ?

(ओगळेटांना राग झाल. सुवर्णाचा राग विरळा. पणु तें सोनं प्रेमाच्या उष्ण अर्चेत घालून ताण्डियासुद्धे हात झालें आहे. अजून तें रिकळ्याच्या लया म्हातव आहे. ओगळेटे गम ताजे आहेत.)

चरणकमळगळदलक्तकसिकमिदं तत्र हृदयमुदारम् ।
दर्शयतीव यहिमदनद्रुमनयकिसलयपरिवारम् ॥ ४ ॥

चरण-कमळ-गळदल-अन्वक्तक-मिदं तत्र हृदयम् उदारम् ।
दर्शयति इव यहि मदन-द्रुम-नय-किमलय-परिवारम् ॥ ४ ॥

बो. ओगळेः कग्दीचे आणि हे छानीसचे दुगरे लाव लागे ? गर्ना मिचे काग छानीस घेऊन तू वाताग तेव्हा हे निष्ठा तळपागांर्गीत अळियाचे ठगे तुझ्या छानीस उगळेले आहेत. मला बांधे तुझ्या या विशाल हृदयांत मादनाकिष्कीच्या श्रीतीचा वृक्ष काढून आहे. त्याचे हे कोमळे लया अडकव तुम्ही छानी पोहन बाळ दोरावन अमर्त्य ?

ददानपदं भयदधरगतं मम जनयति चेतसि रंजम् ।
काशयति कथमधुनापि मया मह तत्र यपुरेतदमेदम् ॥ ५ ॥

ददान-पदम् भयत-अश-गतम् मम जनयति चेतसि रंजम् ।
काशयति कथम् अधुना अपि मया मह तत्र यपुरेतदमेदम् ॥ ५ ॥

बहिः इव मलिनतरं तव कृष्ण मनः अपि भविष्यति नूनम् ।

कथम् अथ वञ्चयसे जनम् अनुगतम् अ-सम-शर-ञ्जर-दूनम् ॥ ६ ॥

कृष्णा, तुझे अगच काळें अमें मी आजवर मानीत होतें. पण तुझे अतःकरण लाइनहि काळें आहे. तुझ्यात मन युतवून तुझ्यासाठीं झुतां झुता रात्रीं मदनाच्या बाणांनीं माझा जीव घेतला तेव्हां तुला माझी आठवण झाली नाही ती नाहीच. पण त्यांत आणखी आतां सोपें बोलून तू माझी वचना करीत आहेस

भ्रमति भवान्मलाकवलाय वनेषु किमत्र विचित्रम् ।

प्रथयति पूतनिकैश्च वधूवधनिर्दयबालचरित्रम् ॥ ७ ॥

भ्रमति भवान् मला-कवलाय वनेषु किम् अत्र विचित्रम् ।

प्रथयति पूतनिका इव वधू-वध-निर्दय-बाल-चरित्रम् ॥ ७ ॥

तू कृष्ण कमला ? तू यम आहेस यम. तुझ्यात विश्वास टाकणाऱ्या बापुळ्या अवलंबीचे प्राण हरण करीत तू या वनांत फिरत आहेस. आणि यांत नवल तें काय ? मुलाचे पाय पाळण्यांत दिमतात परदाया हेताम तेव्हां तू पूतनेचा प्राण घेतलास. बायलांचा निर्दयपणें जीव घेणें हेंच तर तुझे माझे चरित्र आहे.

श्रीजयदेवभणितरगतिवञ्चितरगण्डितयुवतिविलापम् ।

शृणुत सुधामधुरं विबुधा विबुधालयतोऽपि दुरापम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणित-रनि-वञ्चिन-रगण्डित-युवति-विलापम् ।

शृणुत सुधा-मधुरम् विबुधा विबुध-आलयतः अपि दुरापम् ॥ ८ ॥

जयदेवानें या गीतांत प्रियरगने रतीचे आश्वासन देउन फगविजेच्या सदृशिता नायिकेचा निरयप वर्णिलेला आहे. एम गज्जनानीं हें अमृतागारेंचें मधुर गीत या श्पें भूत्येधींच तेव्हां घ्यावें जपण्या पुण्यानें ते रगतांत जातील तेव्हां त्यांना अमृत मिळेल. अमें कथ्य एकावयास मिळणार नाही

तत्रेदं पश्यन्त्याः प्रसरद्नुरागं बहिरिच
 प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणघोतिहृदयम् ।
 ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभंगेन कितव
 त्रदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां जनयति ॥ २ ॥

तत्र इदम् पश्यन्त्या प्रसरत्-अनुरागम् बहि इव
 प्रिया पाद-अलक्त छुरित-अरुण-घोति-हृदयम् ।
 मम अद्य प्र-ख्यात-प्रणय-भर-भंगेन कितव
 त्रत् आलोकः शोकात् अपि किम् अपि लज्जाम् जनयति ॥ २ ॥

दृष्ट्वा, निष्ठा तच्छपायावलील अळियाच्या ललम्बर खुपांनीं सगळें तुज हृदय निष्ठा
 जामाळत उगवणाया अरुणाच्या रगाप्रमाणें शोभत आहे तुजें आणि माझ प्रेम ही चवत्पा-
 वरची जाशीर गोष्ट झाली त्याची मी मीति बाळगशी नाही, राज बाळगशी नाही पण त्या
 प्रेमाच्या वचनेची ही एक पताक तुला निर्लज्जपण उगवर फडकवितांना पाहून माज
 मला प्रेमनिरासेचें दुःख वाण्याऐवजीं माझ्या विचनेची शम वास्त आहे
 पुढील श्लोकांत सर्गाच्या अनेकीचें अशीवचन आहे

अन्तमोहनमौलिघूर्णनचलन्मन्दारनिम्बसत-
 स्तन्ध्याकर्षणदृष्टिहर्षणमहामन्त्रः कुरङ्गीदृशाम् ॥
 दृष्यद्दानवदूयमानदिविसद्दुर्गारदुःखापदा
 भ्रंश कंसरिपोर्न्यपोहयतु च श्रेयासि चशीरवः ॥ ३ ॥

अन्त मोहन-मौलि-घूर्णन-चलन्-मन्दार निम्बसत
 स्तन्ध-आकर्षण दृष्टि-हर्षण-महा-मन्त्र कुरङ्गी-दृशाम् ॥
 दृष्यत्-दानव-दूयमान-दिवि-सत्-दु-र्गार-दुःख आपदाम्
 भ्रंश कंस रिपो व्यपोहयतु च श्रेयामि चशीरव ॥ ३ ॥

दृष्ट्वाची मुखी वास्त आहे निची नेमिनी गोरींच्या अन्त कर्णांवर पडत आहे गीतांत
 गून त्या माना होऊनीत आरेत त्यामुळे त्यांच्या वर्या सुन्न जसून त्यांत शुद्धेत्थी
 मदागचीं पुढें धर्त्य ओपट्यत आरेत शरिणी अहेत त्यांची गेटच मोडा उरा हस्य
 शेत त्यां तिडे मनें ओगळ शेत अहेत त्यांचे नेर हसिनें मज अन्त त्या मुखीनाद

म्हणजे नुसत्या गोर्पांच्या जीवनातदाचाच मगमग आहे असें नव्हे तर उन्मत्त दानवांवद्दून
 छळल्या जाणाऱ्या देवाच्या अनामर मनोवदनाचा शेवट करणारा हा महान् उतार आहे
 वमाचा वध करणाऱ्या वृष्णाच्या मुक्तीचा हा नाद तुमचेंहि कल्याण करे

मतराचा प्रथम समाप्त

आठवा सर्ग समाप्त

सर्ग नववा : मुग्ध मुकुंद

प्रबंध अठरावा

अथ तां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विपादसम्पन्नाम् ।
अनुचिन्तितहरिचरितां कलहान्तरितामुवाच रहसि सखी ॥ १ ॥

अथ ताम् मन्मथ-खिन्नाम् रति-रस-भिन्नाम् विपाद-सम्पन्नाम् ।

अनु-चिन्तित-हरि-चरिनाम् कलह-अन्तरिताम् उवाच रहसि सखी ॥१॥

बंधने शृण्वाशां मांडण केलें आहे. ती दूर निवून गेल्या आहे. मनोमग झाल्यामुळे ती निवून झाली आहे. मित्राची आर्तना आणि वचित प्रीतीचा विषय यांनी निवें वित भरून गेल्लें आहे. क्षणमग प्रणयाची सावना दूर ठेवून ती शृण्वाच्या वरनाचा विचार वर्गत आहे अग्य राधेची एकांतान ममजून वर्गित निची सखां त्या कलहान्तरितेन्यः शृण्वत आहे.

अष्टपदी अठरावी

एत-पूर्वने . ताव-यती

मायये मा कुरु मानिनि मानमये ॥ ध० ॥

मायये मा कुरु मानिनि मानम अये ।

हे मानिनी माये, तू शृण्वावर एत धरू नरोम

हरिसमिसरति घटति मधुपयने ।
किमपरमधिकमुपयं सरति भयने ॥ १ ॥

हरि अभिसरति वलति मधु-पयने ।

किम् अपरम् अधिक-मुपयम् सरति भयने ॥ १ ॥

सुखदायक वारा बाहात आहे कृष्ण तुला शरण येण्यासाठी तुझ्याकडे आला आहे. जगन्माता लक्ष्मीचा पति स्वतः तुझ्यामागे यावा याहून दुसरे कोणते सुख अधिक श्रेष्ठ आहे !

तालफलादपि गुरुमतिसरसम् ।

किं विफलीकुरूपे कुचकलशम् ॥ २ ॥

ताल-फलात् अपि गुरुम् अति-सरसम् ।

किम् विफलीकुरूपे कुच-कलशम् ॥ २ ॥

राधे, ताडाच्या पळ्याहूनहि मोठे असणारे तुझे स्तनमंडल त्या फलापेक्षाहि कठीण असले तरी ते प्रीतीच्या मधुर रसाने भरलेले आहे. कृष्णाच्या स्पर्शाने या पूर्णकलशातील रस साकार होणार आहे मग तू हा क्षण रागातून गमून का बरे फुवट घालवीत आहेन ?

कति न कथितमिदमनुपदमचिरम् ।

मा परिहर हरिमिति शयरुचिरम् ॥ ३ ॥

कति न कथितम् इदम् अनुपदम् अचिरम् ।

मा परिहर हरिम् अतिशय-रुचिरम् ॥ ३ ॥

वडे, तू शरणी आहेस मी इथे रिती वेळ तुझी अशी समजून वाढीत आहे. आता कसता मोड मर्व सुखाचे आग अगा कृष्ण दारशी आला अमता त्याला परत धाडू नथोग.

किमिति विपीदसि रोदिपि विफला ।

विहसति युवतिसभा तव सकला ॥ ४ ॥

किम् इति विपीदसि रोदिपि विफला

विहसति युवति-सभा तव सकला ॥ ४ ॥

दागन आल्या कृष्णाला परत पाठवून तू आता उगाच दुःख करित आहेस. विफल होऊन अथु रात्रीत आहेस तुझ्या ओळखीच्या मान्या तगणी तुला हसन आते. वियकर क्षण भ्रमण म्हणजे बरे बागवे मी कदा त्यांना अवात आहे ती तू अजूनहि शिकव्ही नारीस म्हणून त्या तुला उपगम करित आते

मृदुनस्त्रिती इल्लरीतल्लसयने ।

हरिमवलोक्य सकलस्य नयने ॥ ५ ॥

मदु-नलिनी दल-शीतल-शयने ।
हरिम् अम्लोक्तय सफल्य नयने ॥ ५ ॥

आतां राग सोड कमलिनीच्या ओल्या गेल्या मरु विस्तृत पानांची शिंतल शय्या नू तयार कर तुझ्या नयनांचें पारणें फेण्यामार्ती आता कृष्ण केळींति इधें येईल त्याचें त्या शयनावर नू स्वागत कर

जनयसि मनसि किमिति गुरुखेदम् ।
शृणु मम वचनमनीहितभेदम् ॥ ६ ॥

जनयसि मनसि किम् इति गुरु खेदम् ।
शृणु मम वचनम् अनु वाहत भेदम् ॥ ६ ॥

एतद्दर्शनं मनांतल्या मनांत रिती गोर कगवयाचा ? मीं तुझ वधीं वाईट केले आं कर ? उठ माझे इच्छण एक

हरिप्रपयातु वदतु मम मधुरम् ।
किमिति करोषि हृदयमतिविधुरम् ॥ ७ ॥

हार उपयतु वदतु मम मधुरम् ।
किम् इति करोषि हृदयम् अति विधुरम् ॥ ७ ॥

कृष्णाग जवळ येऊ दे त्यां लोटं बोटू दे काज नयनां जरा ह्याप्र का प्राण दन आम्हां ?

धीनयद् अभिहितमतिरहितम् ।
सुखयतु रतिवचन हरिप्ररितम् ॥ ८ ॥

ध्या वपत्य भक्तम अतिरहितम् ।
सुखयतु रतिवचन हरि चरितम् ॥ ८ ॥

जावजे हे अल्प रतिरहित अं मीं जस्त अरे कृष्णवरी हे वस्त वस्तका मम जन्म हाजला गिहाण मीं देण

स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्वागिणि
 द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन् प्रिये ।
 तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चाविपं
 शीतांशुस्तपनो हिमं हृतवहः क्रीडामुदो यातनाः ॥ २ ॥

स्निग्धे यत् परुषा असि यत् प्रणमति स्तब्धा असि यत् रागिणि
 द्वेष-स्था असि यत् उन्मुखे विमुक्ताम् याता असि तस्मिन् प्रिये ।
 तत् युक्तम् विपरीत-कारिणि तव श्री-खण्ड-चर्चा-विपम्
 शीत-अशुः तपनः हिमम् हृतवहः क्रीडा-मुदः यातना ॥ २ ॥

कृष्ण प्रेमानं मयाळ झाला आहे. तू अमूथेनें वटोर झाली आहेस तो दाखण येऊन
 प्रार्थना करीत आहे तू कांठीं बोलतसि नारांग, तो प्रेमानं जोखवला आहे. तू द्वेषानें
 खदखदत आहेस, तो समोर येत जाई. तू पाठ पिरवीत आहेत प्रियगर्शी वागण्याची का
 ही रीत ? तू अशी विपरीत वागत अहेस म्हणून जगति तुला विपरीत दिमत आहे.
 चंदनाचा लेप धड, तो तुला विवासासरा दादफ काग्न आहे चंद्र तुला सूर्यागाम्य उषण
 गग्न आहे रिमकण तुला अघोमारमे जाळीत आहेत, रन्धीडांच्या आठवणान आनद
 व्हाया तर तुला यातना होत आहेत तू प्रियगगण नामोरी गार्शाल तर या सायांपागून
 तुला सुपच होईल

शेवटीं सर्वांगमाभीचे आशीर्वचन.

सान्द्रानन्दपुरन्दरादिद्विसद्वृन्दैरमन्द्रादरा
 दानघ्रेमुकुटेन्द्रनीलमणिभिः मन्द्रांतेन्द्रीधरम् ।
 स्वच्छन्दं मकरन्दसुन्दरगालन्मन्द्राकिनीमेदुं
 धीगोविन्दपदारविन्दमशुभस्कन्दाय वन्दामहे ॥ ३ ॥

मान्द्र-आनन्द-पुरन्दर-आदि-द्वि-सद-वृन्दै-अ-मन्द्र-आदरा
 दानघ्रे मुकुट इन्द्र-नील-मणिभि मन्द्रांते-इन्द्रीधरम् ।
 स्वच्छन्दम् मकरन्द-सुन्दर-गालन्-मन्द्रा-किनी-मेदुम्
 धी-गोविन्द-पद-परि-विन्दम् अशुभ-स्कन्दाय वन्दामहे ॥ ३ ॥

४७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७
 अगते, ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७ ७७७७७७

ओलापले आहेत. कमलामोहनीं जमे भुंगे नाचत अमनात तमे या कृष्णाच्या चरणामोहनीं
 आनदाने त्याला शरण आलेल्या इद्र वगैरे देवाच्या मस्तकावरील मुकुटांतल्या इद्रमण्याचे
 निळे मिरण नाचत आहेत. हे चणूमठ जाणव्या कन्याणाची निर्मिती वगेत

अठरावा प्रबंध समाप्त

नववा सर्ग समाप्त

सर्ग दहावा : चतुर चतुर्भुज

प्रबंध एकोणिसावा

अथान्तरे मसृणरोपवशामसीम-
निःश्वासनिःसहमुखीं सुमुखीमुपेत्य ।
सर्वीडमीक्षितसखीवदनां दिनान्ते
सातन्द्रगद्गदपदं हरिरिन्युवाच ॥ १ ॥

अथ अन्तरे मसृण-रोप-वशाम् अ-सीम-
निः-श्वास-निः-सह-मुखीम् सु-मुखीम् उपेत्य ।
स-सर्वीडम् ईक्षित-सखी-वदनाम् दिन-अन्ते
स-आनन्द-गद्गद-पदम् हरिः इति उवाच ॥ १ ॥

म्हणतां म्हणतां सूर्यास्ताचा समय झाला आहे. सखीनें सारखी समजूत केल्यामुळे
आतां राधेचा रोप भिचित् मवाळ झाला आहे. विद्धानें सतत निघालेल्या उष्ण निश्वासार्तांनीं
निचे ओठ मुसलेले आहेत निचा अनुनय पुन्हां करण्यागर्तां कृष्ण तिच्याजवळ आलेला
आहे. राज्या अपेक्षेनें आतां राधेचे डोळे मदींरष्टे बळत आहेत. कृष्ण जवळ येउन
राधेला म्हणत आहे.

अष्टपदी एकोणिसावी

राग-देशवर्गजी • ताल-अष्टताल

प्रिये चारुनीले
मुञ्च मयि मानमनिदानम् ।
नपदि मदनानलो दहति मम मानसं
दंदि मुखकमलमधुपानम् ॥ ध्रु० ॥

प्रिये चारु-शीले
 मुञ्च मयि मानम् अ-निदानम् ।
 सर्पादि मदन-अनल दहति मम मानसम्
 देहि मुग्ध-कमल-मधु-पानम् ॥ ४० ॥

प्रिये, सुशीले, माझ्याकडचा हा अस्वल्प राग आतां सोड ना ! तुझी प्रेमेक हालचाल सुद्ध अगने म्हणून तुला चादशीला म्हणनात तें शोभतें हा असुद्ध राग तुला शोभत नाहीं. मदनार्ची बाधा माझ्या मनाला जाळीत आहे तुझ्या ओठांनील गोड मध हेंच त्याच्याक ओढव आहे, मग तें पिऊ दे

वदसि यदि किञ्चित्पि दन्तरचिन्मैमुदी
 हरति दरतिमिगमतिघोरम् ।
 स्फुरदधरसीधवे तत्र वदनचन्द्रमा
 रोचयति लोचनचक्षोरम् ॥ १ ॥

वदसि यदि किञ्चित् अपि दन्त-रुचि-कौमुदी
 हरति दर-तिमिगम् अति-घोरम् ।
 स्फुरत्-अधर-सीधवे तत्र वदन-चन्द्रमा
 रोचयति लोचन-चक्षोरम् ॥ १ ॥

अशी मध्य वा ? वारिती बोल त्याडके शब्द बोवणचे न्गरीत तर एगवे शब्द बोलू वृ बोवणा आठ विग्य शाते ही दावाण्या आड दडलेने बांदणे ओपडेक. त्यामुळे माझ्या मोगीचा हा निगलेचा पंग अधर उजडून जातुन तुझ्या वदनार्थ अचूकपण ओगता मग शिंत ११त बादण्याच्या दंताने पसोणणे पंगे धिगणे स्मं त्या आणुधेण्या दंताने पाते पंगे शिंत

सत्यमेयासि यदि गुरति मयि कोपिणी
 देहि सरनगरनगरगतम् ।
 घटय भुजपन्धनं जनय इदरपण्डनं
 येन या भवति सुरतजनम् ॥ २ ॥

सत्यम् एव असि यदि सु-दति मयि कोपिनी
 देहि खर-नखर-शर-घातम् ॥
 घटय भुज-वन्धनम् जनय रद-खण्डनम्
 येन वा भवति सुख-जातम् ॥ २ ॥

तू खरेंच वा माझ्यावर रागावली आहेस. मग उशीर कां ? अपराधी मी हा तुझ्यापुढे
 शरणागत आहे. मला दड कर ना. बाणांसारख्या कटोर नखांनी तू मला टोंच. या तुझ्या
 भुजांनी मला बांधून टाक. तुझ्या दातांनी मला चाव. जो जो दड करणारासे वाटेल तो तो
 तू कर. वृद्धनहि तू सुखी झालीस की पुरे.

त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं
 त्वमसि मम भवजलधिरत्नम् ।
 भवतु भवतीह मयि सततमनुरोधिनी
 तत्र मम हृदयमतिथत्नम् ॥ ३ ॥

त्वम् असि मम भूषणम् त्वम् असि मम जीवनम्
 त्वम् असि मम भव-जलधि-रत्नम् ।
 भवतु भवती इह मयि सततम् अनुरोधिनी
 तत्र मम हृदयम् अति-यत्नम् ॥ ३ ॥

राधे, माझे जीवनच तू आहम् तू दूर अगल्यामुळे मी मृतवत् आहे. तू माझा अर्थकार
 आहेस. तुझ्याशिवाय मी निस्तेज आहे. तू या सागरसागरात माझ्या हाताचा महाभाग्याने
 लागलेले रत्न आहेस. एक तू माझ्यावर मग्न अनुत्पन्न अमावीग यागाटीच माझे हृदय
 मग्न बनवावाम होणे.

नीलमलिनाभमपि तन्न्यि तत्र लोचनं
 धारयति कोकनद्रूपम् ।
 कुसुमशर्याणभायेन यद्वि रक्षयति
 कृष्णमिदमेतन्नुरूपम् ॥ ४ ॥

नील-नटिन-आभम अपि तन्न्यि तत्र लोचनम्
 धारयति कोकनद-रूपम् ।

कुसुम-शर-वाण-भावेन यदि रञ्जयसि
कृष्णम् इदम् एतत् अनुरूपम् ॥ ४ ॥

सुदरी, तुझे नेत्र नेहमीं निव्या कमलाप्रमाणं शोभत असतान. ते या वेळीं रागानें लाल कमलामास्ये दिमत जाहेत. यानून क्यक्षाचे मदनवाण माझ्यावर मारून तूं मला वण केलेम तर माझ्या अगानून रत्नि निघेल. आणि मुळात तुझ्या डोळ्याप्रमाणेंच निळा असलेल्या मी आतां ते दिमत आहेत तथा लाल होईन. खरें म्हणजे रत्नानें लाल होण्या-ऐवजीं प्रीतीनें लाल व्हायें अशी माझी इच्छा. पण जाऊ दे. कुटूनहि माझेच रूप तुझ्या डोळ्यात दिसावें अशी माझी ओढ आहे. नू रागानें लाल झाली आहेम त्यामुळे मी रत्नानें लाल झालों तर तें शोभूनच दिसेल. असा दड नू मला कर ना.

स्फुरतु कुचकुम्भयोरुपरि मणिमञ्जरी
रञ्जयतु तव हृदयदेशम् ।
रसतु रशनापि तव जघनघनमण्डले
घोषयतु मन्मथनिदेशम् ॥ ५ ॥

स्फुरतु कुच-कुम्भयो उपरि मणि-मञ्जरी
रञ्जयतु तव हृदय-देशम् ।
रसतु रशना अपि तव जघन-घन-मण्डले
घोषयतु मन्मथ-निदेशम् ॥ ५ ॥

नू अशी अचल का ? तुझ्या स्तनकलशांतील मोत्याची माळ स्थिर आहे ती घारक लागली वीं, तुझे वक्षस्थळ अधिक शोभतं तशीच तुझ्या पुण निनवमडलावर्गळ बाची ती जेव्हा आपल्या रणपुण्याच्या शब्दात 'चल ये' अशी मदनदेवाची आज्ञा बोलत अमते तेव्हाच सुदा दिसते तिला आता बोलतो कर ना.

स्थलकमलगजनं मम हृदयरजनं
जनितरतिरङ्गपरभागम् ।
भण मसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं
सरसलसदलक्तकरागम् ॥ ६ ॥

स्थल-कमल-गञ्जनम् मम हृदय-रञ्जनम्
 जानित-रति-रङ्ग परभागम् ।
 भग मसृण-वाणि करवाणि चरण-द्वयम्
 सरस लसत्-अलक्तक-रागम् ॥ ६ ॥

मण्डपिणी, तुझे हे चरण भुईकमळाप्रमाणें कोमल आहेत. हे माझ्या हृदयानर असनात तेव्हाच तें शोभून दिसतें श्रीतीच्या गळिच्या रगाची शोभा तेव्हाच पगसोगीळा जाते. तू नुमतें हो म्हण मी हे तुझे चरण लसलशांत ओव्या अळिल्याने रगविनीं.

स्मरगरलखण्डनं मम शिरसि मण्डनं
 धेहि पदपट्टवमुदारम् ।
 ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनानलो
 हरतु तदुपाहितविकारम् ॥ ७ ॥

स्मर-गरल-खण्डनम् मम शिरसि मण्डनम्
 धेहि पद-पट्टवम् उदारम् ।
 ज्वलति मयि दारुण. मदन-कदन-अनल
 हरतु तत उपाहित-विकारम् ॥ ७ ॥

मदनाचे त्रि माझ्या मनांत भिन्न माझ्या डोक्यांत चढले आहे त मा त्रिपाचा उनात जाणवारी गारुडी आहेस गारुडी सापाच मग्नर आपल्या टांचेग्यानी दानून त्यावर तावा मित्रिने नृदि तुझे हे सुदर पाउल माझ्या मग्नरांत चढल्या मदनमापावर ठेव. मगजे माने मग्नर जे मृगांप्रमाणे तापल्या दारुण मदनकधेन मग्नर झालेले आहे ते तुझ्या धीनल वरणमलांच्या मारणीत आठ वी जग क्षीन होईल

इति चट्टुत्पाटुपट्टुचारु मुग्धैरिणो
 राधिकामधि वचनजातम् ।
 जयति जयदेवकविभाग्नीभृषितं
 मानिनीजनजनितशातम् ॥ ८ ॥

इति चट्टुत्पाटु-पट्टु-चारु मुग्ध-रिण
 राधिकाम् अधि वचन-जातम् ।

जयति जयदेव-कृत्रि-भारती-भूषितम्
मानिनी-जन-जनित आतम् ॥ ८ ॥

साहित्यदेवनेचा अल्भारच अमें हे सुंदर गीत जयदेव कृत्रि गान आहे वृष्ण प्रीतीने मरलेल्या बोलम मुरात मनोविधेय अशी चतुर अनुनयवचने राधेला ऐकवीत आहे त्या मानिनीचे अत वरण वृष्णाच्या या गीतामुळ सुखात्रत आणि पाभगत आहे हे गीत सदाविजयी आहे.

एकोणिसावी अष्टपदी समाप्त

परिहर कृतातङ्गे शङ्कां त्वया सततं घन-
स्तनजघनयाऽऽक्रान्ते स्वान्ते परानवकाशिनि ।
विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोऽपि ममान्तरं
स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि विधेयताम् ॥ २ ॥

परिहर कृत-आतङ्के-शङ्काम् त्वया सततम् घन-
स्तन-जघनया आक्रान्ते स्वान्ते पर-अनवकाशिनि ।
विशति वितनो अन्य धन्य न क अपि मम अन्तरम्
स्तन-भर-परीरम्भ-आरम्भे विधेहि विधेयताम् ॥ २ ॥

हे कुपिते, माझ्या हृदयात दुसरी कोणी स्त्री लमली आहे ही शकाच तू सोड तूच विचार कर तुझे हे भरीव स्तन आणि ठाशीव नितळ माझ्या यीचभर हृदयात दागीवागीने घुसण्यावर तिथे दुमच्या कशाला म्हणून लपावयास जागा राहाल काय ? मदन्याची गोष्ट वेगळी त्याला देहच नास म्हणून जागा लागत नाही तो तेवढा तुझ्यामद माझ्या हृदयात राहून आणि तुझ्या सदासात धन्य होतो त्याशिवाय दुमगीच कुणा भाग्यवती माझ्या हृदयात आहे ही शका सोड राग सोड तुझ्या या मगदर स्तनाचे जोस, वाढण्यासाठी माझ्या हृदयावर ठेव मी तुच्या आहाकित भारवाहक जात याचा तू आम्हिन देउन खानी करून घ

मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदन्तदंश
दोर्मह्निग्रन्धनिविडस्तनपीडनानि ।
चण्डि त्वमेव मुदमञ्जय पञ्चयाण
चण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति ॥ ३ ॥

मुग्धे त्रिदेहि मयि निर्दय-दन्त-दश-
दो -बह्लि-ग्रन्ध-नित्रिड-स्तन-पीडनानि ॥
चण्डि त्वम् एव मुदम् अञ्जय पञ्च-गण
चण्डाल-काण्ड-दलनात् असन प्रयान्ति ॥ ३ ॥

बडे, तुला तुअच हिताहित कळत नाहीसि दिसते मी अपराधी अनेन तर हा इथ तुला
शरण आरेना ? मग मला दड कर माझ्या ओंठाचे निर्दय चाव घे मला या करानी बांधून
टाक मला या स्तनाच्या वजनाखाली उरड त्यानीच टाचून मला व्रण कर आतां उशीर
करू नकोस या चांडाल मदनाच्या बाणांच्या बदनांनी माझे प्राण जात आहेत मी
याच्याशीं सग्राम कराक्यास समर्थ नाहीं दड करून वा होईना तू मला आपला म्हण तू
रणचडी आहेत माझा स्त्रीपार करून त माझ्या साहाय्यास आलीस मग याच काय
चालणार आहे ? तूच याच निर्दोषण करन मला याचव आणि तुझ्या जयानदाचा
उद्धोष कर

शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्र्युवजनमोहकरालकालसर्पी ।
तद्दुदितभयभञ्जनाय यूना न्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्त्र ॥ ४ ॥
शशि-मुखि तव भाति भंगुर-भ्रू युन जन-मोह-कराल-काल-सर्पी ।
तत् दुदित-भय भञ्जनाय यूनाम् त्वत्-अधर-सीधु-सुधा इव सिद्ध-मन्त्र ॥ ४ ॥

चंद्रमुखा, तू रंगानू नथेम बरे पुत्रां सांगतो रागावण्यात तुझी ही भुक्ती लागते
तेव्हा ती मादयागाच्या निचान्या प्रणयी तरुणांना आपल्या विधान गुण करणारी मगमयानक
पाल्मपिणी ठाने एकदां निघ्या दशाने प्राणमय उत्पल झाले बी, मग मात्र तुझ्या
ओंटांरुड अमृत पिणे हा एकच उतार त्यावर उपयोगी पडतो तू गंगारगीस, मला त्या
भुनांगीचा दश झाला, म्हणजे मी मात्र मलय नादलाज म्हणून प्राणवशाणगात्री तुझ्या
ओंटांचे अमृत प्यावेच लागत बरे आधी गांगून टक्को

व्यययति चृथा मौन तन्वि प्रपञ्चय पञ्चमं
तरुणि मधुरालापिन्ताप विनोदय दृष्टिभि ।
सुमुखि विमुग्धीभाय तारुहिमुञ्च न वञ्चय
म्ययमतिशयमिग्धो मुग्धे प्रियोऽऽमुपन्थित ॥ ५ ॥

व्यथयति वृथा मीनम् तन्वि प्रपञ्चय पञ्चमम्
 तरणि मधुर-आलापैः तापम् विनोदय दृष्टिभिः ।
 सु-सुखि विमुखीभावम् तावत् विमुञ्च न वञ्चय
 स्वयम् अतिशय-स्निग्धः मुग्धे प्रियः अहम् उपस्थित ॥ ५ ॥

राधे, प्रमत्त हो. तुझे हे अफारण मीन मला व्यथा देत आहे. तुझ्या गोड पंचम स्वर्गां गाइलेल्या गीतांचे मधुरस्वर मला ऐकव. सुदरी, माझ्याकडे प्रेमाने मालेच्या दृष्टींनी पाह आणि माझ्या मदनमनापाळी कियुद्धा आण. तू सुमुखी आहेस तूच विमुख व्हाई हे बरे वा ? अशी पाठ फिरू नकोस. मी तुझा लाडका वृष्ण प्रेमाने दीन होऊन तुझ्यामभोर उभा आहे. लाडके, आता मला दूर लोटून माझी वचना करू नकोस.

बन्धूकक्षुतिवान्धवोऽयमधरः स्निग्धो मधूकच्छवि-
 गण्डश्चाण्डि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् ।
 नासाऽभ्येति तिलप्रसूनपटुर्वी कुन्दाभदन्ति प्रिये
 प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः ॥ ६ ॥

बन्धूक-क्षुति-वान्धवः अयम् अधरः स्निग्ध मधूक-छवि
 गण्ड. चण्डि चकास्ति नील-नलिन-श्री-मोचनम् लोचनम् ।
 नासा अभ्येति तिल-प्रसून-पटुर्वीम् कुन्द-आभ-दन्ति प्रिये
 प्रायः त्वत्-मुख-सेवया विजयते विश्वम् स पुष्प-आयुध ॥ ६ ॥

हे रागिणी, रागाने पुल्लेला तुझा हा अधोष्ठ दुपारीच्या फुलाप्रमाणे लालमडक दिमत आहे. तुझे गाल मोहाच्या फुलाप्रमाणे मोदक आहेत. तुझे नेत्र निव्या प्रसाशाची शोभा उधळणाऱ्या कमलाना मागे सारात आहेत पादुन्या तिलाच्या लावण फुलाप्रमाणे तुझे नाक मरळ आणि रेतीव आहे तुझ्या दानांत कुदकळ्यांचे तेज आहे. प्रिये, तुझ्या मुखावरील या पुष्पमैल्याने मला पार जिंकून घवळें आहे या फुलांचा पगळम पादुनच मदनाने जग जिंकण्यासाठी फुलांची आपुढे निवडली असावी

दशौ तव मद्रालसे वदनमिन्दुमत्यास्पदम्
 गतिर्जनमनोरमा विजितग्म्भमूरुद्धयम् ।
 रतिस्तव फलावती रुचिरचित्रलेखे भुवौ
 अहो विदुधयौवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥

दृशा तत्र मद्रालसे वदनम् इन्दुमति आस्पदम्
 गति जन मनोरमा विजित-रम्भम् ऊरु द्वयम् ।
 रति तत्र कलाप्रती रुचिर चित्र लेखे भ्रुवो
 अहो विनुध यौवतम् प्रहसि तन्वि पृथ्वी-गता ॥ ७ ॥

राधे, तू पृथ्वीवर राहात अमलीस तरी स्वर्गातील देवयुवतींचा सारा सौंदर्यसभार इथे तुझ्यांत एकत्रला आहे प्रीतीच्या उमादाने जड झालेले तुझे डोळ मद्रालसा अप्सरेच्या ढोळ्यांप्रमाणे आहेत चंद्रामाख सुंदर दिसणारे तुझ वदन इन्दुमती अप्सरेच्या वदनसौंदर्याला राजनिणारे आहे लोकांच्या ढोळ्यांत टसणारी आणि मनांत रमणारी तुझी सुडोळ गति मनोरमा या देवांगनेच्या गतीप्रमाणे आहे माजलेल्या केळीसारख्या दिमणाच्या तुझ्या मांड्या रमा या अप्सरेच्या मांड्यांप्रमाणे आहेत प्रेम करण्याची तुझी रीत कलाप्रती या रतिकलाचतुर आवाशानितेच्या रीतीमाखी आहे तुझ्या रेखीव चित्रामाखच्या सुंदर भुवया चित्रलेखा या स्वर्गांगनेच्या भुवयांसारख्या आहेत एका एका सौंदर्यगणने विख्यात झालेल्या या देवांगनांचे ते ते गुण एकत्र्या तुझ्यांत एकत्रले आहेत

(यापुढे सर्गातींचं आशीर्वचन आहे)

स प्रीतिं तनुता हरि कुलयाप्रीडेन सार्धं रणे
 राधापीनपयोधरस्मरणवृत्तुग्मेन सम्भेदवान् ।
 यत्र विद्यति मीलति क्षणमथ क्षिते द्विपे तत्क्षणात्
 व्यामोहेन जित जित जितमभूत्कम्प्य कोलाहल ॥ ८ ॥

स प्रीतिम् तनुताम् हार कुलग्य-आप्रीडेन सार्धम् रणे
 राधा-पीन पयोधर-स्मरण वृत्तु कुग्मेन सम्भेदवान् ।
 यत्र विद्यति मीलति क्षणम् अथ क्षिमे द्विपे तत्-क्षणात्
 व्यामोहेन जितम् जितम् जितम् अभूत् कम्प्य कोलाहल ॥ ८ ॥

इमानं वृत्ताप्या यशानी तयागी कम्प्रे तेवज्ञी रणांगानं वय विजिता माजलेत्या भुवया
 पंड हती वृत्तरा धरून अत्र यापु तो रती पत्रानं वय मन्त्रीन म्याय नागी
 गप्या स्तनांशारा दिसणारे या रतीने रम्भम् पट्टा लाय गप (१४) उज्या हारी
 अग्नि म्याप्या रंयरा रंय रमानं वृत्तु त रमानं रंयरीय गप उज्या रती वय

‘ जिक्लिं ’ अमे ओगडला पतु राधेचे स्तन दिमतांच त्यांवर झेप घेऊन त्यांचें मर्दन करण्याची ऋणाला सवय असल्यानें तो त्याच स्तनांसारख्या दिमणाच्या हृत्तीच्या गडस्थलावर आगेदण कळून गेला आणि त्यानें हृत्तीचें मर्दन करून त्याला भूमीवा पाडलें हें इतक्या क्षण्ट झालें कीं, कोण जिक्लिं कोण हरलें याचें मान विसरून वस पुन्हां ‘ जिक्लिं, जिक्लिं ’ अमें दोनदा ओरडला आणि विजयाचा मोठा कोलाहल उडाला. राधेच्या प्रीतीनें महान् पगळम करणारा तो ऋण तुमच्या जीवनात प्रीतीचें साम्राज्य फुल्लो

एकोणिसावा प्रबंध समाप्त

दहावा सर्ग समाप्त

सर्ग अकरावा : सामोद दामोदर

प्रबंध विसावा

सु-चिरमनुनयेन प्रीणयित्वा मृगाक्षीं
गतवति कृतवेशे केशवे कुञ्जशय्याम् ।
रचितरुचिरभूपां दृष्टिमोपे प्रदोपे
स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद् ॥ १ ॥

सु-चिरम् अनुनयेन प्रीणयित्वा मृग-अक्षीम्
गतवति कृत-वेशे केशवे कुञ्ज-शय्याम् ।
रचित-रुचिर-भूपाम् दृष्टि-मोपे प्र-दोपे
स्फुरति नि -अवसादाम् का अपि राधाम् जगाद् ॥ १ ॥

प्रदोषनाल पुढारला. दृष्टीला विफल करणारा अघार दायत चालला. त्रितीतरी वेळ गोड अलुनय केल्यावर राधा प्रसन्न झाली तें पाहून कृष्णानें सुदर वेषभूषा केली आणि ती दस्ता-कुजांनील पुण्यशय्येवडे गेला. कृष्ण आपला बहुमान वर्गीत नाही या रोच्या कल्पनेमुळे राधेला वाटणारा खेद आतां संपन्न आदे व मनोहर अल्कार आणि वेषभूषा धारण करून ती प्रणयलीलेला उन्मुख होत आदे हें विषया सर्वांने पाहिलें आणि ती गंधला म्हाणाली.

अष्टपदी विसावी

राग-वसंत . ताळ रूपक

मुग्धे मधुमथनमनुगतम्
अनुसर राधिके ॥ ध्रु० ॥

मुग्धे मधु-मथनम् अनु-गतम्
अनुसर राधिके ॥ ६० ॥

राधिके, कृष्ण तुला शरण आला. बेटे, आता उशीर न करता तू त्याच्याकडे जा.

विरचितचाट्टवचनरचनं चरणे रचितप्रणिपातम् ।
सम्प्रति मञ्जुलवञ्जुलसीमनि केलिशयनमनुयातम् ॥ १ ॥

विरचित-चाट्ट-वचन-रचनम् चरणे रचित-प्रणिपातम् ।
सम्प्रति मञ्जुल-वञ्जुल-सीमनि केलि-शयनम् अनुयातम् ॥ १ ॥

गोट गेड बोटून ग्याने तुल्य सतुष्ट केलें. तुझ्या चरणांवर त्याने लोटागण घातलें. तो आज्ञा वेनांच्या मनोत्तर कुजांत प्रणयलीलेगाई रचिलेल्या शयनावर जाऊन तुझी वाट पाहता आहे

घनजघनस्तनभारभरे दरमन्थरचरणविहारम् ।
मुखरितमणिमञ्जीरमुर्पेहि विधेहि मरालविहारम् ॥ २ ॥

घन-जघन-स्तन-भार-भरे दर-मन्थर-चरण-विहारम् ।
मुखरित-मणि-मञ्जीरम् उर्पेहि विधेहि मराल-विहारम् ॥ २ ॥

राधे, तुझा भारदार पार्श्वभाग राजहंसीप्रमाणे डाल्ला आहे त्यांत आणखी दाटलेल्या स्तनांच्या भाराची भर पडली आहे. तुझ्या चरणांची गतिदि राजहंसीच्या गतीप्रमाणे दृढकती आणि मदमथर झाली आहे या गतीच्या नालावर तुझ्या कांचीनील मुखर्गाच्या घटिका राजहंसीच्याच कलत्रवाप्रमाणे रुणवृणत आहेत. राधे, जा. आता कृष्णाला भेट कमलांच्या ताटव्यांत रतिसुख भोगण्याचे सुगंधी भाग्यदि राजहंसीच्याच वाट्याला येत तें भाग्य तू कमलाच्या शय्येवर कृष्णाच्या महवासात आपलेंच कर

शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुराचम् ।
कुसुमशरआसनशासनवन्दिनि पिकनिकरे भज भावम् ॥ ३ ॥

शृणु रमणीयतरम् तरुणी-जन-मोहन-मधु-रिपु-राचम् ।
कुसुम-शर-आसन-शासन-वन्दिनि पिक-निकरे भज भावम् ॥ ३ ॥

तर्णांच्या वित्ताला भूल पाडणारा हा मुकुदाच्या मुलीचा मादक मुर नाद ऐकू येत आहे तो ऐकू घुलाचें धनुष्य वापरणाऱ्या मदनाच्या आज्ञेचे बदिवान अम्णारे कोविलाचे समुदाय गोड आग्राजत तुला हांका देत आहेत त्या ऐकू

अनिलतरलकिसलयनिकरेण करेण लतानिकुरम्बम् ।
प्रेरणमित्र करभोर करोति गतिं प्रति मुञ्च विलम्बम् ॥ ४ ॥

अनिल तरल-किसलय-निकरेण करेण लता निकुरम्बम् ।

प्रेरणम् इत्र करभ-ऊरु करोति गतिम् प्रति मुञ्च विलम्बम् ॥ ४ ॥

वर्लाचे कोंकळे शेंडे वाऱ्यावर तग्ल हेल्यावे खात आहेत असें तुला दिसतें पण ते हेल्यावर खात नसून तुला चल, चल, लांवर चल, अशी प्रणा देत आहेत तुझ्या मांड्या हत्तीच्या पिलाच्या सोंप्रमाणें भदार अम्ब्यान तुला लांवर लांवर चालता येत नाही हें खरें. पण तरीहि तू जग लांवर चाल उशीर करू नकोस

स्फुरितमनङ्गतरङ्गवशादित्र मृचितहरिपरिम्भम् ।
पृच्छ मनोहरहारविमलजलधाम्भमु धुचकुम्भम् ॥ ५ ॥

स्फुरितम् अनङ्ग-तरङ्ग वशात् इत्र मृचिन हरि-परिम्भम् ।

पृच्छ मनोहर हार-विमल जलधाम्भम् अमुम् धुच कुम्भम् ॥ ५ ॥

तुझ्या स्तनांच्या जगांवरून सात्रें लोंबणां हा मोऱ्यांचा हार फटश्या मुरांवून गोन धेवानीं उरू जाणाऱ्या गगच्या धारेप्रमाण शोभत आहे तुझ्या मनांत प्रीनांच्या लागू नाचत जात त्यांच्या धडवानीं ह स्तनकण्ठ इचमज्ज अगत याच ताऱ्यावर हा शरहि थरथर जात ही थरथर मज्जे कणाच्या आगामी आरिगनां मृचना दणाग दमस्वून जात कीं नारा हें तू त्या थरथरणाऱ्या स्तनांचाच विचार

अधिगतमगिलमस्तीमिरिद तत्र घपुगपि रतिरणसज्जम् ।
चण्डि रणित्शानारवडिण्डिममभिम्भ सगसमलज्जम् ॥ ६ ॥

अधिगतम् अचिद्र-मूर्खीमि र्दत्र तत्र त्रपु अपि रति-रण सज्जम् ।

चण्डि रणित्शाना रत्र विण्डिग्य अभिम्भ म रमम अज्जम् ॥६॥

मर्पी, विण्डियेक न म्भ्रम र्त्तवत्त अत्र तत्र दनत नर्पेत्त म्भ्रिर्षी
म-वर्षीय रानार्थी मत्तान् तमे दुःख म्भ्रंतीं दुःख प्रमथनाः म्भ्रंतीं म्भ्रंतीं

प्रगयाच्या मुद्दाली सुमञ्ज केले आहे. आता तू प्रणयरागांत चण्डीप्रमाण विजयी होणा आहेस. एणदुर्मोच्या तालावर चालत सेनापनि रणात उडी घेतो तशी नू या उमरुमणान्य मेखलेच्या अत्राजाच्या तालावर चालत शय्यारागांत नि सवोच स्पर्शाने प्रवेश कर.

स्मरशरसुभगनखेन सर्खामवलम्ब्य करेण सलीलम् ।
चलवलयकणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलम् ॥ ७ ॥

स्मर-शर-सुभग-नखेन सर्खाम् अवलम्ब्य करेण स-लीलम् ।
चल-वलय-कणितै अवबोधय हरिम् अपि निज-गति-शीलम् ॥ ७ ॥

मदनयुद्धात पाकम करणाई टोंकदार सुदर नखे अमलेन तुझा हात हलकेच माया साधावर ठेव. भाजा आधार घेऊन लेंकर लेंकर चल. लतामडपाच्या दातात पोहोचतांच हात अशा कौशल्याने खाली घे की, त्यातील कंकणे हालून त्याचा अवाज होईल आणि तू रागपर्यंत घेऊन पोहोचलीस हे कृष्णाला न मागत कळेल.

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामम् ।
हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कण्ठतटीमविरामम् ॥ ८ ॥

श्रीजयदेव-भणितम् अधरीकृत-हारम् उदासित-वामम् ।
हरि-विनिहित-मनसाम् अधितिष्ठतु कण्ठ-तटीम् अविरामम् ॥ ८ ॥

जयदेव कवीने हे गीत गाइलेले आहे. वेचीव रुन्दाच्या योजनेमुळे ते मोर्यांच्या हाराहून अधिक रचनामधुर झाले आहे रमिराना याच्याच म्हाची गेडी लागल्यामुळे सुदर वामलेचना मिरांकडे कोणी पाशात नाही इडणून त्या उदास झाल्या आहेत ज्यांचे मन कृष्णाच्या सुप्रभायनात गलेले आहे त्याच्या वटात हे गीत मतत वमो

विभावी अष्टपदी ममात

सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रियकथां प्रत्यङ्गमालिङ्गनैः
प्रीतिं यास्यति रम्यते सखि समागत्येति चिन्ताकुलः ।
स त्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानन्दति खिद्यति
प्रन्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः पुञ्जे निरुञ्जे प्रियः ॥ २ ॥

सा माम् द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रिय-कथाम् प्रत्यङ्गम् आलिङ्गनैः
 प्रीतिम् यास्यति रंस्यते सखि समागत्य इति चिन्ता-आकुलः ।
 स त्वाम् पश्यति नेपते पुलकयति आनन्दति स्विद्यति
 प्रति-उदगच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः पुञ्जे निकुञ्जे प्रिय ॥ २ ॥

आता ती येईल. ती माझ्याकडे पाहील. ती माझ्याशी प्रीतीच्या गोष्टी बोलेल. मला
 शंगाने आलिङ्गन देऊन ती प्रणय पुलकील. ती माझ्याशी रतिलीला करील. अशा चिंतनाने
 म् अधीर झाला आहे. तू दिमलीस असा भ्रम त्याला सणोसणी होत आहे तो धरधरत
 हि. रोमाचाचे शहारे त्याच्या अगावर फुटत आहेत. प्रणयलीला पुरती झाल्याच्या भासाने तो
 निदित होत आहे. थमाच्या भामाने त्याला घाम फुटत आहे. कृतज्ञतेने तुला धन्यवाद
 च तुला पंचनिष्पासार्थी तो निघत आहे आणि मग इतका वेळ या अध्याच्या रतामुजांत
 पाण एकटेच होतो याची जाणीव त्याला होऊन तो मूर्च्छित पडत आहे

क्ष्णोर्निक्षिपद् अञ्जनं श्रवणयोस्तापिच्छगुच्छआलिङ्ग
 मूर्ध्नि श्यामस्तरोजदामकुचयोः कस्तूरिकापत्रकम् ।
 धूर्तानामभिसारसंभ्रमजुपां विष्वङ् निकुञ्जे सखि
 प्रान्तं नीलनिचोलचारु मुदशां प्रत्यङ्गमालिङ्गति ॥ ३ ॥

अक्ष्णो निक्षिपत् अञ्जनम् श्रवणयो तापिच्छ-गुच्छ-आलिङ्गम्
 मूर्ध्नि श्याम-स्तरोज-दाम कुचयो कस्तूरिका-पत्रकम् ।
 धूर्तानाम अभिसार-संभ्रम-जुपाम् विष्वङ् निकुञ्जे सखि
 प्रान्तम् नील-निचोल-चारु मुदशाम् प्रति-अङ्गम् आलिङ्गति ॥ ३ ॥

शधे, रांरं व गगळ्या धार अगदी मदार जमरा जांरे आणि एगदी गोट सखिदी
 दून का धवटून बन्ड कारात्रयाचा २ बलार मिया धोमशा नेमागाटी जनांना लनराग
 रून मकेलना बड मापनाद निच्या वग्याच्या रूपाने आगमन भ्यापगाग अचार हा
 लयनांची अञ्जा ओझती होव त्यांच्या सारांगाग अञ्जिन दिम्याप्रमाणे वेदून
 जती. त्यांचा दृग्ग अगुग अग्रेड तर होत एग दग्नो त्यांच्या दोळ्यांतल बाजून तो ।
 ति त्यांच्या कर्णांत २ निच्या वग्यांची माप्य होव जेतो त्यांच्या कर्णांत २ निच्या
 पन्ड दुयांवे मुड होव बनतो त्यांच्या कर्णांत ३ निच्या वग्यांचा लेखर होत जेतो.

काश्मीरगौरवपुष्यामभिसारिकाणा-
 मावद्धरेखमभितो मणिमञ्जरीभिः ।
 एतत्तमालदलनीलतमं तमिखं
 तन्प्रेमहेमनिरुपौपलतां तनोति ॥ ४ ॥

काश्मीर-गौर-वपुष्याम् अभिसारिकाणाम्
 आवद्ध-रेखम् अभित मणि-मञ्जरीभिः ॥
 एतत् तमाल-दल-नील-तमम् तमिखम्
 तत्-प्रेम-हेम-निरुप-उपलताम् तनोति ॥ ४ ॥

अधोर्गत चोदीरते प्रकारश्यावा समरत आरे हे तुल्या मवतीच्या अगवर्णित
 दिव्याचे अलगा होत. या मन्वा रोषी वेश्यागाण्या तत्तरीत अगवर्णीच्या मुदी
 आरेत. त्या मन्वाजणी अभिगाय वरणागाटी क्वाग रोधीत आरेत. अधो निज्या
 तमालमवाच्या मणिगाव्या टागल आरे ती तुल्यावर्णित क्वाप्या प्रेमाचा वग फाण्या-
 माटी त्याचा वगोरीचा दगड त्यात आरे. त्यानेच या मन्वा प्रादिर्निना वारे पश्याची
 मधि दिव्येरी आरे. आणि या मन्वा ह्ये मन्वाची प्रात अन्वर्ना क्वा तुर्थे वा पयत
 आरे हीच मुदरवर्णित त्याच्या एवर्णित प्रेमाची वगोरी आहे

विश्यावा मधु ममान

प्रबंध एकविंशत्या

हागवर्णीतगलवाश्चनवाश्चिदाम-
 केतुरणद्रुणमनिद्रुतिरीपिनस्य ।
 द्वारे निद्रुणनिद्रुपस्य हरिं निरीक्ष्य
 मीडावर्णीमथ मन्वा निजगाद राधाम् ॥ १ ॥

हा-अवर्णी-तग-वश्चन-वाश्चि-दाम-
 केतुर-णद्रु-ण-मनि-द्रु-ति-री-पिन-स्य ।
 द्वारे निद्रुण-निद्रु-पस्य हरिं निरीक्ष्य
 मीडावर्णीम् अथ मन्वा निजगाद राधाम् ॥ १ ॥

हृदहृद राधा आणि सखी लतामडपाच्या दाराशी आल्या. राधेच्या कठांतल्या हातातील कौस्तुभमणि, नितबावरील स्नखचित सुवर्ण मेखला, पायांतील स्नजडित नूपुर, करातील स्नकरणे, दडातील द्विध्यामाणदाच्या बांबी याच्या प्रकाशाच्या झळाळीने लतामडपाचे दार उजळले. त्या दारांत राधेची वाट पाहत कृष्ण उभा होता. त्याच्या दृष्टीला दृष्टि मिडताच शालीन राधा विनीत लजेने फुलली. तेव्हा तिला तिची सखी म्हणाली,

अष्टपदी एकविंशती

राग-वगडी : ताल रूपक

प्रविश राधे माधवसमीपमिह ॥ ६५० ॥

प्रविश राधे माधव समीपम् इह ॥ ध्रु० ॥

राधे, आंत प्रवेश कर. माधवाजवळ जा.

मञ्जुतरकुञ्जतलकेलिसदने ।

विलस रतिरभसहसितवदने ॥ १ ॥

मञ्जु-तर-कुञ्ज-तल-केलि-सदने ।

विलस रति-रभस-हसित-वदने ॥ १ ॥

रतिमसाच्या अपेक्षित आनदाच्या एग तुझ्या मालावर फुलत आरंत रतिमसागार्थीच योजितेच्या या मनोर लनाकुजांच्या भुमीत अगलेच्या मिगथ्य शपनावर तू आता वृष्णागद मंत्रिविगम कर

नचमघदशोकदलशायनमारे ।

विगम मुचयदशानरददारे ॥ २ ॥

नच-भवत-अशोक-दल-शायन-मारे ।

विगम मुच-यदश-नरद-दारे ॥ २ ॥

तुझा कठारात रानीराल मग धमम जडे अशोराभा नरनाम उगाते-या वीरगात पार्थीवी एगद शपत या कर्जत जग विधरत दिग्ग वरुन तू मी यशस ११६१.

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ।
विलस कुसुमसुकुमारदेहे ॥ ३ ॥

कुसुम-चय-रचित-शुचि-वास-गेहे ।
विलस कुसुम-सु-कुमार-देहे ॥ ३ ॥

तुझी तव कुसुममाखी सुकुमार आहे. प्रीतीच्या या पवित्र मदिर्गंतसुद्धा तुझ्या तनूला सुखद घाब्या अशा फुलाच्या पायघड्या घातल्या आहेत. तुझ्या कोमल तनूला वष्ट होतील अशी शमा न घेता तू इथे विशुद्ध प्रीतीचे विंगस अनुभव.

मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते ।
विलस मदनशरनिकरभीते ॥ ४ ॥

मृदु-चल-मलय-पवन सुरभि-शीते ।
विलस मदन-शर-निकर-भीते ॥ ४ ॥

मदनाच्या तापाला तू आता का भिनेम ? इथे मल्याचलावर्गल मट वायुलद्वी वादान आहेत त्यांनी हा प्रीतिमत्प सुगधिन आणि शीतल झाला आहे तुझ्या सान्या तापावर उतारा देणारे विलास तू इथे वर

चिततवहुवह्निनवपल्लवघने ।
विलस चिरमलसपीनजघने ॥ ५ ॥

चितत-वहु-वह्नि-नव-पल्लव-घने ।
विलस चिरम अलम-पीन-जघने ॥ ५ ॥

तुझे पुष्ट नितव रतीच्या जोडीने आणि अभिगागच्या शिमान जटावळे आहेत या प्रेक्षमदनात कोमल वेडीच्या बोंबच्या पालवीची दाग, मऊ, उच्च शण्या आहे त्या शप्येवर य। नितबाना विभातून तू आता रनिविंगम वर

मधुमिलितमधुपकुलकालितरात्रे ।
विलस मदनरश्मरश्मभाषे ॥ ६ ॥

मधु-मिलित-मधुप-कुल-कलित-रावे ।
विलस मदन-रभस-रस-भावे ॥ ६ ॥

तुझ्या अतःकरणात प्रीतिभावनेच्या रसालय उधाण आलं आहे. मध पिउन मत्त झालेले भुगे या कुजांत गुजारव करीत आहेत. याच्या गुजनाच्या तालावर तू प्रणयविलासांचें गुजन कर.

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ।
विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ ७ ॥

मधु-तरल-पिक-निकर-निनद-मुखरे ।
विलस दशन-रुचि-रुचिर-शिखरे ॥ ७ ॥

कोकिल्याच्या अनिश्चय मधुर अशा पुढूगीतानें हा मधुप निनादन आहे. कुदकळ्यांप्रमाणें सुंदर जशा दातांनीं शोभणाऱ्या तुझ्या वदनाविन तमेंच मधुर सींचारर रादीन तू इधं प्रीतीचे गग उधळ

विहितपद्मावतीमुखसमाजे ।
भगति जयदेवकविराजराजे ॥ ८ ॥

विहित-पद्मावती-मुख-समाजे ।
भगति जयदेव-कवि-राज-राजे ॥ ८ ॥

बसलमुगी अशा गंधेच्या एखविलासाचें ह गीत जयदेव कविराज गान आहे. या गीतानें जयदेवार्चा पत्नी पद्मावती दिग्धा जीवनांत एखाचें वैभव पुरविले आहे.

एषविग्धापी अटपटी समाप्त

त्यां चित्तेन चिं यद्ददायमतिध्रान्तो भृशं तापितः
फन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधामम्याधयिम्याधरम् ।
अम्याद् तदल्लङ्घुः क्षणमिह भृशेपलक्ष्मीत्रय-
प्रीतो दाम इयोपसेवितपदाम्भोजे पुनः समध्रमः ॥ २ ॥

त्वाम् चित्तं चिरम् बहन् अयम् अति-श्रान्तः भृगुम् तापितः
 कंदर्पेण च पालुम् इच्छति सुधा-सम्बाध-विम्ब-अधरम् ।
 अस्य अङ्कम् तत् अलङ्कुरु क्षणम् इह भू-क्षेप-लक्ष्मी-लव-
 नीतः दास इव उपसेवित पद-अम्भोजे वृत सम्भ्रमः ॥ २ ॥

राधे, वजनानं मारावलेले तुझे पुष्ट अवयव, तुझ्या अगावर आहृत खरे. पण त्यांचे खरें ओझे आपल्या चित्तात सदाचें वाटून हा वृष्ण अतिशय दमलेला आहे. दमलेला अमतांनाच याच्यावर बाण मारून मारून मदन याला व्याकूळ करित आहे तुझ्या सुंदर ओंटावरील धोडेंसं जमूत पिऊन या व्याधीतून उतारा पावावा अशी त्याची इच्छा आहे. ररे म्हणजे तुझ्या नेत्राच्या कटाव्हातील धोऱ्याचा सौंदर्याचें मोल देऊन तू या दासाला तुझ्या चरणाची सेवा करण्यासाठीं विरत घेतलेलें आहे. हा दासच अमभ्यान याच्या मांडीचें आसन ते आता तुझ्याच मालिनीचें आहे. तू आता त्या आमनावर बसून क्षणभर ती माडी शोभव. आणि तुझाच भार वाटून थरलेल्या या दासाला तबचा येण्यासाठीं धोडेंसं अवगमृत त्याला दे. आता विचार आणि सभ्रम वशाला हवा !

एकविंशत्वा प्रबंध समाप्त

प्रबंध द्वाविसावा

सा सस्ताध्वसमानन्दं गोविन्दे लोललोचना ।
 सिञ्जाना मञ्जुमञ्जीरं प्रविवेश निवेशनम् ॥ १ ॥

सा म-माप्स-स-आनन्दम् गोविन्दे लोल-लोचना ।
 सिञ्जाना मञ्जु-मञ्जीरम् प्रविवेश निवेशनम् ॥ १ ॥

राधेचे नेत्र गोविंदानर जळलेले होते राधेच्या आभार घेऊन तिचिन् शीतले — तिचिन् आनदानं, तिचिन् मञ्जानं — तिचिन् शीतले तिने त्या लतामन्थाने दासण्यासाठीं पाऊळ उचलले. तेही तिच्या पायांनीच गुडुर मञ्जु शिवानं निनादले.

अष्टपदी बाविसावी

राग-वराडी • ताल-रूपक

हरिमेकरसं

चिरमभिलपितविलासम् ।

सा ददर्श गुरुहर्षवशंवद-

वदनमनङ्गनिवासम् ॥ ध्र० ॥

हरिम् एक रसम् •

चिरम् अभिलपित-विलासम् ॥

सा ददर्श गुरु-हर्ष-वशंवद-

वदनम् अनङ्ग-निवासम् ॥ ध्रु० ॥

कृष्णाला एक राधेचाच ध्याम लागलेला. राधेलाहि एका कृष्णाचीच प्रीति वाग्त असलेली परस्परार्थी रतिविलास घडाना ही त्यांची म्तिती वाळची अभिलाषा राधा ओडीन आंत आलेली दिसताच आनदानिशयान कृष्णाचें वदन प्रगुळ झालें राधेला तो मूर्तिमत् मदनासारखा सुंदर दिवला

राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभङ्गम् ।

जलनिधिमिय त्रिधुमण्डलदर्शनतरलिततुङ्गतरङ्गम् ॥ १ ॥

राधा-वदन-विलोकन-विकसित-विविध-विकार-विभङ्गम् ।

जल-निधिम् इय त्रिधु-मण्डल-दर्शन-तरलित-तुङ्ग-तरङ्गम् ॥ १ ॥

चंद्रमण्डलाच्या दशानान रागाच्या हृदयाने रस उचकलाच आणि ते त्याच्या प्रभागावर उच उच लागली असल्याच तग नानेन होकार घु मरिणाच्या राधेच्या लज्जागिनि वदनाच्या दर्शनान कृष्णाच्या मनात नाना प्रकारच्या उमेवाने विकसित होणारे प्राणविरस उचकळले आणि ते राधे मग्न त्याच्या वदनात तरंगले २ ३

छागममलतलागुरसि दधतं पण्डित्यितदूरम् ।

स्फुटतरप्येत्यदभ्यस्यारितमिध यमुनाजलधूमम् ॥ २ ॥

हारम् अमल-तर-तारम् उरसि दधतम् परिलम्बित-दूरम् ।

स्फुटनर-फेन-कदम्ब-करम्बितम् इव यमुना-जल-पूरम् ॥ २ ॥

अतिशय निर्मळ शुभ्र मौक्तिकाचा गुट्यापरंत पोडोंचणाग हार त्याने कटात घातलेल्या रोगा, सर्वांगी असल्लग्या शुभ्रधवल फेमाच्या लयांनी निव्या यमुनेचा पूर सुंदर दिग्वा तमा मनान प्रेमाचा पूर आलेल्या निव्या कृष्ण त्या धवल हागने शोभत होना

श्यामल-मृदुल-कलेवर-मण्डन-मधिगत-गौर-दुकूलम् ।

नील-नलिन-मिव पीत-पराग-पटल-भर-वलयित-मूलम् ॥ ३ ॥

श्यामल-मृदुल-कलेवर-मण्डनम् अधिपत-गौर-दुकूलम् ।

नील-नलिनम् इव पीत-पराग-पटल-भर-वलयित-मूलम् ॥ ३ ॥

त्याची श्यामल आणि नील तनु रेशमाच्या मुल्लयम स्पर्शाच्या पिवळ्या वस्त्रात वेदल्यामुळे शोभत होनी. सायकालीं सूर्यविकामी कमले मळूळ होतांना त्याच्या पिवळ्या पगगाच्या राशी औषड्याच्या आणि त्या जलपृष्ठावर तग्नत तग्नत नुस्त्याच उमल्लग्याच्या चंद्रविकसी नीलकमलाच्या टेंटाभोंवतीं फेर धरून जमा झाल्या तमा तो कृष्ण सुंदर दिसत होता. जणू गोर्षांच्या जीवनांत यशयाचा सुगंध ओतणारे कृष्णाच्या विचारील सारे भावजन आनां धुकसध झाले होते आणि स्वानून राधेविषयींच्या प्रणयभावाचे नीलकमल त्याच्या हृदयात प्रभुच उबारले होने.

तरल-दृग्-अञ्जल-चलन-मनोहर-वदन-जनित-रतिरागम् ।

स्फुट-कमलो-दर-खेलित-खञ्जन-युगमि-व शरदि तटागम् ॥ ४ ॥

तरल-दृग्-अञ्जल-चलन-मनोहर-वदन-जनित-रति-रागम् ।

स्फुट-कमल-उदर-खेलित-खञ्जन-युगम् इव शरदि तटागम् ॥ ४ ॥

कृष्णाचे मनेज श्यामल वदन स्वच्छ निलगर जलान अभाग मळल्या शरदुकृतील गोगवाप्रमाणे दिसत होने त्याचे निलगर डोळे त्या गोगवातीं न नवोदित कमलप्रमाणे शोभत होने. त्याच्या पावणा कमलाच्या पादव्यांमाराच्या दिग्मन नेत्या आणि त्यांच्या वजाचे केम मळत्याच्या गंगाभोवतींच्या पगग केमगमाराचे दिग्मत होने. त्यामुळे त्याच्या तरल कटुच्यांना पाण्याचे कमलांत प्रारदनन करणाऱ्या तजरीट (लजवा) पथ्यांचा भाग

होत होता. राधेच्या दर्शनाचा मध पिऊन हे पक्षी उन्मत्त झालेले होते आणि थयथया नृत्य करतात होते. ते कदाक्षनृत्य पाहून राधेची प्रणयमानना उन्मत्त आली

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिरसमकुण्डलशोभम् ।
स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभम् ॥ ५ ॥

वदन-कमल-परिशीलन-मीलित-मिहिर-सम-कुण्डल-शोभम् ।
स्मित-रुचि-रुचिर-समुल्लसित-अधर-पल्लव-कृत-रति-लोभम् ॥ ५ ॥

टण्याच्या वदनाचा सह्यास घडावा म्हणून सूर्यमंडलांनी हिऱ्यांचे रूप घेतलेले होते आणि कुडले बघून ती त्याच्या वानात लॅपत होती. प्रियतमेच्या स्वागतासाठी स्मितहारय करताना निश्चित निलग झालेल्या त्याच्या अधोष्ठाचा रसरमित ओलेपणा आणि चंचल धरधर पाहून त्या ओंठ्यांच्या आरसादाचा लाभ जाणवतास घडावा अशी अभिलाषा राधेच्या वित्तात उगवली.

शशिकिरणचक्षुरितोदरजलधरसुन्दरकुसुमसुकेशम् ।
तिमिरोदितविधुमण्डलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशम् ॥ ६ ॥

शशि-किरण-चक्षुरित-उदर-जल-धर-सुन्दर-कुसुम-सुकेशम् ।
तिमिर-उदित-विधु-मण्डल-निर्मल-मलय-ज-तिलक-निवेशम् ॥ ६ ॥

टण्याने त्याच्या त्रिभुज निळ्या वेगात पुलांच्या मात्र गुफलेच्या होया. टगांमागे उगवणाऱ्या चंद्राचे निरण त्या टगामधील पर्वतून बाहेर याव तशा त्या पुट्यान्त शोभत होया त्यान आपल्या विशाल ललाटाचा लावलेल्या शुभ धरल वदनाचा पायोळा टिटा अध्याच्या निळ्या गत्रांतून दिशेच्या विशाल मालप्रदेशावर नुकत्याच उगवण्याच्या पौष्णिमेच्या गगनरि वागेच्या नत्रनिर्मल चर्चत्राप्रमाणे शोभत होता.

त्रिपुलपुलकभरदन्तुगितं गतिकेलिकलाभिरधीरम् ।
मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणमुभगशरीरम् ॥ ७ ॥

त्रिपुल-पुलक-भर-दन्तुगित-गति-केलि-कला-भिर-धीरम् ।
मणि-गण-किरण-समूह-समुज्ज्वल-भूषण-मुभग-शरीरम् ॥ ७ ॥

त्याच्या अगाडील अठरातान नांना र्चने हीनी. त्याच्या समुदायांतून प्रसाराविष्य उत्सृष्ट होते. त्याच्या उजव्यामुळे त्याचे सुंदर शरीर झटायल होतें त्याच्या सर्वांगावर रोमांचाचा कांय फुल्ल्या होता. राधेशी मोट्या कलामात्रेने रतिविलाम करावयाम ती आतां अधीर झाला होता हें त्या रोमाचामुळे प्रकट होत होतें

श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारम् ।

प्रणमत हृदि प्रणिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदयसारम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-भणित-विभव-द्विगुणीकृत-भूषण-भारम् ।

प्रणमन हृदि प्रणिधाय हरिम् सु-चिरम् सुकृत-उदय-सारम् ॥ ८ ॥

जयदेवाने हें अनिश्चय सुंदर गीत गादलें आहे. जाधीच कृष्ण सुंदर त्यात त्याचे अठरावट सुंदर पण जयदेवाच्या या गीतामुळे त्या सींदर्याची प्रचीति दुष्पट झाली आहे. कृष्णाचे हें दर्शन पूर्वं पुण्याच्या पलाप्रमाणे मनोहर आहे रत्निकांनी हें दर्शन चिरमाल हृदयात धागण कराव

वावितापी अष्टपदी समात

अतिक्रम्यापाङ्गं श्रवणपथपर्यन्तगमन-
प्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः ।

इदानीं राधायाः प्रियतमसमालोकसमये
पपात स्वेदाम्बुप्रसर इव हर्षाश्रुनिकरः ॥ २ ॥

अतिक्रम्य अपाङ्गम् श्रवण-पथ-पर्यन्त-गमन-
प्रयासेन इव अक्ष्णो तरलतर-तारम् पतितयो ।

इदानीम् राधायाः प्रियतम-समालो-क-समये
पपात स्वेद-अम्बु-प्रसर इव हर्ष-अश्रु-निकर ॥ २ ॥

अनिश्चय लाडक्या अशा प्रियतमाच्या सप्तागमाचा समय आता जवळ आला होता राधेच्या भावनाना अनावर पूर आला आणि तिच्या नयनातून एकाएकी आनदाश्रूंचा पूर वाटू लागला जणू त्या नयनातील बाहुल्या कृष्णाच्या एकदमच रगळीकटून पाडून घेण्या-माटीं वेगानें निःकट लागल्या जणू ते डोळे मान्या कृष्णाच्या एकदम आपणान सभावात

घेण्याच्या खययोपांत त्याच्या मर्यादा ओलाइन वानांपर्यंत जाऊ लागले. यामुळे ते श्रमं आणि त्यांतून श्रमजलाचाच महापूर अश्रूच्या रूपाने बाहेर उसळला.

भजन्त्यास्तल्पान्तं कृतकपटकण्डूतिपिहित-
स्मितं याते गोहाद् वहिरवहितालीपरिजने ।
प्रियास्यं पश्यन्त्याः स्मरशरवशाकृतसुभगं
सलज्जा लज्जापि व्यगमदिव दूरं मृगदृशः ॥ ३ ॥

भजन्त्याः तल्प-अन्तम् कृत-कपट-कण्डूति-पिहित-
स्मितम् याते गोहात् वहिः अवहित आली-परिजने ।
प्रिय-आस्यम् पश्यन्त्याः स्मर-शर-वश-आकृत-सुभगम्
सलज्जा लज्जा अपि व्यगमत् इव दूरम् मृगदृशः ॥ ३ ॥

गधा जाऊन रायनाच्या कडेला बगली. प्रेमविकारासाठी आतुर झालेल्या वृष्णाच्या नयनातील आग्नेवी आवाहन ती पाहू लागली. तिच्या मग्या मावध आणि चतुर होया. आतां मगय आता हें त्यांनीं ओळखले. राधेच्या या उताळीमुळे त्यांना पूर्वीचा निचा मग्या आठवून हवू येऊ लागले. पण मोठ्या चानुराईनें न राजगारा वान राजनरिण्याच्या मिश्राने त्यांनीं वानांत बोटें घातलीं आणि आपले माव लपवून त्या बाहेर गेल्या. गधा आणि वृष्ण या दोघांत आतां आपलीच जडचण आहे हें तिच्या लज्जेच्या घानांत आलें आणि प्रणयमीलनांत अज्यव्य आगलाग्या जापत्या निर्लज्जणाची त्याज वाटून ती साज राधेला सोडून गेली.

या पृथिल तीन श्लोकांत मर्यादांचा आशीर्जन आहे

जयश्रीचिन्मस्तीर्महित इव मन्दारकुमुभः
म्ययं सिन्दूरेण द्विपरणमुद्रा मुद्रित इव ।
भुजापीडर्भाडाहतकुचलयपीडपरिणः
प्रक्षिणांशुग्विन्दुर्जयति भुजदण्डो मुगजितः ॥ ४ ॥

जय-श्री-चिन्मस्ती-र्महित इव मन्दार-कुमुभः
म्ययम् सिन्दूरेण द्विप-रण-मुद्रा मुद्रित इव ।

भुज-आपीड-क्रीडा-हृत-कुवलय-आपीड-करिणः
प्रकीर्ण-असृन्-विन्दुः जयति भुज-दण्डः सुर-जितः ॥ ४ ॥

कृष्णार कुवलयपीड हृती चालून आद्य तेव्हा कृष्णानें सुपत्या आपल्या भुजदंडानें त्याला टार मागलें. त्या वेळीं हृतीच्या मस्तमानून रत्नाचे शिनीडे उडाले आणि त्यानीं कृष्णाचा तो हात गून गेला. तेव्हा असें बायलें कीं, कृष्णामारल्या उमचा शत्रूची रणात गाठ पडली म्हणून कुवलयपीडाला वायलेंल्य रणानंद यासार शाला व त्यानें मिंदूर उधळून कृष्णाची पूजा केली. स्वतः जयदेवनेनें भदार सुमनाची उधळण करून गौगविल्याप्रमाणें तो हात दिमन होला. सुगांचा तो भुजदंड विजयी जसा.

सानन्दं नन्दमृनुर्दिशतु मितपरं सम्मदं मन्दमन्दम्
राधामाधाय बाहोर्विबरमनु दृढं पीडयन्प्रीतियोगात् ।
तुङ्गा तस्या उरोजायतनु चरतनोर्निर्गतौ मा स्म भूताम्
पृष्ठं निर्भिद्य तस्माद्बहिरिति चलितप्रीवमालोकयन्वः ॥ ५ ॥

सानन्दम् नन्द-मृनुः दिशतु मित-परम् सम्मदम् मन्द-मन्दम्
राधाम् आधाय बाहोः विबरम् अनु दृढम् पीडयन् प्रीतियोगात् ।
तुङ्गा तस्याः उरोर्जा अ-तनु चर-तनोः नि-गतौ मा स्म भूताम्
पृष्ठं निर्भिद्य तस्मात् बहिः इति चलित-प्रीवम् आलोकयन् व ॥५॥

अनदित झालेला नदनदन कृष्ण सुदुमार गवेल अविशय हृष्टवारपणें आपल्या बाटूच्या निद्रत्यांत घेत आरें. पणु त्याची हृष्टवाता तक्षणी श्रीतीच्या ओवांत बुडून जात आरे. त्यामुळे विला वेदना मोर्तल अशा कटोपणें तो विला आपल्या धर्तीशीं आवळीत आरे. ज्यानें हृष्टवार टावे तोच आजडाड झाल्य, ज्यानें कुम्बाराचें तोच घुमवळ ल्यागळ, तेव्हां आतां या सुदुमार जखलेचें रक्षण शोध करणार अशा बाळर्जनें निद्रा हृष्ट्यांतिल उधेकर पोचलेले राधेचे टण्ड रतन कृष्णाच्या प्रविवागमाचीं उचावन आणेत. कृष्णाचें माम शेत आं कीं, त्याचे झाले त्याची धनी पोचून पाटीतून बाहेर येत आंन. हा माग सग तर मोर्तला अशा विरमणाने तो मान बडून कोणें पागत आरे. अश्रिनांतिल वेदना-सुगंधा अन्त्य अन्मय उपभोगण हा कृष्ण रनिवाच्या जीवनांत प्रगदान्युचें अणर विश्व उपलवणे.

सौन्दर्यैकनिधेरनङ्गललनालावण्यलीलाजुषो
 राधाया हृदि पल्लवे मनसिजक्रीडैकरङ्गस्थले ।
 रम्योरोजसरोजखेलनरसित्वादात्मनः स्थापयन्
 ध्यातुर्मानसराजहंसनिभतां देयान्मुकुन्दो मुदान् ॥ ६ ॥

सौन्दर्य-एक-निधे अनङ्ग-ललना-लावण्य-लीला-जुष.
 राधाया. हृदि पल्लवे मनसिज-क्रीडा-एक-रङ्ग-स्थले ।
 रम्य-उरोज-सरोज-खेलन-रसित्वात् आमनः स्थापयन्
 ध्यातुः मानम-राज-हंस-निभताम् देयान् मुकुन्दः मुदान् ॥ ६ ॥

राधा ही जणू सौंदर्याचा एरमेव साठान आदे. भदनाची पनी स्त्री दिव्या लीलाललित
 मादर्यालादि राधेने जित्रिले आदे. या राधेचे विशाल वधस्थल म्हणजे जणू भदनाने आपल्या
 क्रीडा संकल्प्यागार्हा निवडलेल्या विस्तृत अग्या एरमेनाद्वितीय गमव आदे. सरोवरासारग्या
 विशाल अग्या या वधप्रदेशावर उमगलेल्या स्तनकमन्दांशी संकल्प्यात कृष्ण पात गून गेलेल्या
 आदि राधेप्रमाणे जे लाधे एरमपणे घ्यात वगतान त्याच भवतीच्या वधकमलांत वज्रदग्य-
 प्रमाणे विद्या कग्ने हीच आपणाला मर्वाधिः प्रिय गोट आहे असे तो या स्तनमालानाने
 पण्ट कमेत आहे हा कृष्ण मुकुन्द न्या मर्वांना आनददायी ठगे.

राधेमाया प्रथम गमात

अहाराया नगं गमात

सर्ग वारावा : सुप्रीतर्षितावर

प्रवध तेविसावा

गतप्रति मखीवृन्दे मन्दप्रपाभरनिर्भर
स्मरशरवशाकृतस्फीतस्मितस्त्रापिताधराम् ।
समसमनसं दृष्ट्वा राधां मुहुर्ननपह्लव
प्रसन्नशयने निक्षिप्ताक्षीमुत्राच हरिः प्रियाम् ॥ १ ॥

गतप्रति मखी वृन्दे मन्द-प्रपा-भर-निर्भर
स्मर-शर-प्रश आकृत स्फीत स्मित स्नपित-अधराम् ।
सम-मन-सम् दृष्ट्वा राधाम् मुहु नन-पह्लव
प्रसन्न शयने निक्षिप्त अक्षीम् उत्राच हरि प्रियाम् ॥ १ ॥

गन्त्यांचा मनुद्यय निवृत्त भला राधच्या मनाचा लज्जचा मग जेमला आणि
प्रायाचा मग फुलला वागनाकडूनून फुलणाऱ्या अमरक श्यामनि तिचा अधीश्र
न्याऊन निघाय पोळ्या फुलांपांनांच्या शरणाक ती मूळरपण सांग्या माखा पाह
लगावी सान तिची वासना जाती पाप्या गत्य इ अज्यून काय ला आपल्या
निरत्येव्य श्यामक रूरीत गाल्या

अष्टपदी तेव्हीमागी

सु-विमल नन-गत्या

क्षणामनुना नागव्यवमनुगतमनुसर मारापिके ॥ ध्रु० ॥

क्षणा अनुना नागव्यव अनुगत अनुसर मर अपिके ॥ ध्रु० ॥

हे प्रणयविह्वल मुदगी, मी नारायण तुला शरण आलों आहे. आता तू क्षणमस्तरी माझी हो

किसलयशयनतले कुरु कामिनि चरणनलिनविनिवेशम् ।
तत्र पदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ॥ १ ॥

किसलय-शयन-तले कुरु कामिनि चरण-नलिन-विनिवेशम् ।
तत्र पद-पल्लव-वैरि-पराभवम् इदम् अनुभवतु सुवेशम् ॥ १ ॥

हे प्रणयोन्मुके, तुझे चरण कमलिनीसारखे कोमल आहेत. तू याना फुलांच्या या कोमल शय्येवर ठेव. ज्याची शय्या बनविली आहे ती हे वृक्षांतुर तुझ्या पायाच्या कोवळेपणाशी स्पर्शा करतात. इच्छून ते या पायांचे प्रतिस्पर्धीच आहेत त्यांना खाली घादून त्यांचा पराभव करण्याचें सुत्र तुझ्या या मृणालकोमल पात्रलांना लाभू दे.

करकमलेन करोमि चरणमहमागमिताऽसि विदूरम् ।
क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरम् ॥ २ ॥

कर-कमलेन करोमि चरण-महम् आगमिता असि विदूरम् ।
क्षणम् उपकुरु शयन-उपरि माम् इव नूपुरम् अनुगति-शूरम् ॥ २ ॥

राधे, तू माझ्यागाठी इतक्या दूर आलीस. तुझे पाय शमळे अमर्ताळ. ये. मी माझ्या नाजूक हातांनी तुझी चरणमेवा करतो. तुझ्या पायांचे दाग इच्छून हे नूपुर तुझ्या थोंबर जाताने. त्यांना तू तुझ्या पायांना मिठी मारू देतेस. मीसुद्धी तुझ्या पायांनी मेवा घडवी इच्छून वाटेले तो पगळम फमन मारे अडथळे दूर दग्याग तुझ्या चरणांचा दागच आहे या शयनावर बसून तुझ्या पायांना मिठी मारण्याचें या नूपुरांचे भाग्य करा दे.

घटनमुधानिधिगलितममृतमिष रचय वचनमनुकूलम् ।
विह्वमिषापनयामि पयोधरगोधकमुरसि दुकूलम् ॥ ३ ॥

हैं रेशमी वस्त्र त्याच्या प्रमरणात अथळ्या वर्गीत आहे आपणातीं विरह आना या बंधानच उरला आहे मी आता त बंध आणि आपणानीं विरह पुरुषमच दूर वणार आहे

प्रियपरिरम्भणरभसवलितमिष पुलकितमतिदुरगपम् ।
मदुरसि कुचरुलजं विनिवेशय शोषय मनसिजतापम् ॥ ४ ॥

प्रिय परिरम्भण-रभस-वलि-तम् इष पुलकितम् अति दुः अगपम् ॥
मत्-उरसि कुच-रुद्रशम् विनिवेशय शोषय मनसिज-तापम् ॥ ४ ॥

तुझ्या वस्त्रमध्याचे जोडणें दर्शनसुद्धा मला कधीतरी मोठ्या बंधानच झालें तर घडनें रोमांचानीं फुलल्या अस्थतील त्याचें हें दर्शन मोठे बंधन आहे लज्जक्या मिर्गित शिण्यामाटीं बोंबीं उगळी घ्यावा तमे हे तुझे स्तन उमारीत उमळून अमदाना दिमत जाणेंत गंधे, आतां दूर कां ? माझ्या उरांत आण मडकला आहे तुझ्या उगवर भरलेल कुम जाणेंत आण पळेली दिमत जगतानाहि तिच्यावर अलडुम उपरें न करण इ भोव होण तू दूर ना मी तुझ्या स्तनांचे तुम माझ्या छातीवर उपडे करून तू जनां ही आण विज्ञय

अधरनुधारसमुपनय भामिनि जीयय मृतमिष दासम् ।
त्वयि विनिहितमनसं विगहानलद्रग्धरपुषमपिलासम् ॥ ५ ॥

अधर-सुधार-सम् उपनय भामिनि जीयय मृतम् इष दासम् ।
त्वयि विनिहित-मनसम् विगह-अनद्र-द्रव्य-पुषम् अ विगमन ॥५॥

वामाङ्गे रतिकेलिसङ्कुलरणारम्भे तथा साहस-
 प्रायं कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भि यत्सम्भ्रमात् ।
 निष्पन्दा जघनस्थली शिथिलिता दोर्बहिरुत्कम्पितं
 वक्षो मीलितमक्षि पौरुपरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ॥ ४ ॥

वाम-अङ्गे रति-केलि-सङ्कुल-रण-आरम्भे तथा साहस-
 प्रायम् कान्त-जयाय किञ्चित् उपरि प्रारम्भि यत् सम्भ्रमात् ।
 निष्पन्दा जघन-स्थली शिथिलिता दोः-बहिः उत्कम्पितम्
 वक्ष. मीलितम् अक्षि पौरुप-रसः स्त्रीणाम् कुतः सिध्यति ॥ ४ ॥

प्रीतिपुढाला आम्ब झाला तेव्हां त्या हानघाईच्या मधमात टण्यावर आपण विजय मिळवावा असे साहस राबेला सुचलें, तेव्हां ती कृष्णाच्या डाव्या अंगाला होती ती हें साहस सुचर्चाच पुढम वरचढ झाली. पण तिच्या शौर्याचा हा आवेता ल्येवग्न गपला. हातांत जोर उरला नाही म्हणून ते शिथिल झाले. शरीराची हालचाल धांवरी. उर धपावू त्यागें आणि डोळे गमानें मिडले. बायका त्या बायकाच. त्यांनीं पुरुषांचे मोठें गोंग आपलें म्हणून त्यांना पुरुषांचा पगळम धोडाच राण्य होणार आहे ?

तस्याः पाटलपाणिजांकिनमुरो निद्राकराये दृशो
 निर्धूतोऽधरशोणिमा चित्तुलितस्त्रस्त्रजो भूर्धजाः ।
 काशी दामदरदथाञ्जलमिति प्रातर्निखातर्दशो-
 रेभिः कामशरस्त्रदद्भुतगदो पत्युर्भनः कीलितम् ॥ ५ ॥

तस्या पाटल-पाणिज-अखितम् उरः निद्रा-करापे दृशो
 निर्धून अधर-शोणिमा चित्तुलित-स्त्रस्त्रजो भूर्ध-जा ।
 काशी-दाम-दर-दथा-अञ्जलम् इतिः प्रातर्निखातर् दशो
 रेभिः काम-शरं तत आद्भुतम् अदो पत्यु मन् कीलितम् ॥ ५ ॥

पण हाथी. पण शिथिली अथी मेरी. तिच्या कामागारा कृष्णाच्या वामांगीच्या
 न्यायाचा मूढा होऊ. मधमात्या उलटाने तिची दृष्टि उरक त्याच हाथी होऊ. शोः.
 वीरू मी पण-जगाती विषय हाथी होणे शिथिलीच्या वेगाने व त्या पुरुषा
 अच्युते होणे. अच्युत होणे हाच अच्युत व शिथिली होऊन राण्य घण्टे होणे अच्युत

नेत्याहुडे पावत होना. आणि पुत्रापूर्वी मोठा चमत्कार झाला. कसल, आक्रमण, मोगल
आ इदनांच्या जगाणी जगा पराक्रम केल्या तयाच पराक्रम राधेच्या उग्रवर्गल नसाच्या
जुग, तिच्या नजरेनील लयी, निचा फिकट ओठ, निचा मैल केशममाल आणि निचे
लसवळे वय या पांच बागांनी केल्या. आणि ज्यांचे मन पुढी प्रणयवाननेन व्याकृत
ले.

समप्राप्य मयि स्वयंवरपरां क्षीरोदतीगोदरे
शके सुन्दरि कालकृतमपियन्मृढो मृडानीपतिः ।
न्यं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विशिष्य वामाञ्जलं
राधायाः स्तनसोऽपारि लसन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ ६ ॥

त्वाम् अ-प्राप्य मयि स्वयं-वर-पराम् क्षीर-उद-तीर-उदरे
शके सुन्दरि कालकृतम् अपियत मृदः मृडानी-पतिः ।
न्यम् पूर्व-कथाभिः अन्य-मनसा विशिष्य वाम-अञ्जलम्
राधायाः स्तन-सोऽपारि लसन्त-नेत्र हरिः पातु व ॥ ६ ॥

नेता कृष्ण राधेज्ज शहाला,

“ हानीचे रूप घेऊन तू क्षीरसागरातून बाय आलीस बाय येगाच स्वतः प्या मनानच
तस्यरी विनाद करणावा निर्णय तू प्रसन्न केवळ तेनी तू निवृत्त नारीस असे पातुवच
जगतने आणि हनारने त्या वेळी कडगने तलातल विऊन यकले असे मला वाटत ”

असा जव्या आदरणी कृष्ण बद्द लागत तेनी गथा त्यात गात्री आणि निचे मन
मने. तेनी शोत्रा शोत्रा हट्टच ह्यातल निचा पद दृ क्षेत्र आणि तिच्या मर्याप्या
ज्यास आम्ही ही जडवित्री. तो ह्या तुमच कथा बगे

शालोतः केशपादास्तालितमलकः स्वेदलोली कपोली
पथा दृष्टाधरधीः कुचकलशम्बा हारिता हारयष्टिः ।
गधी काश्चिद्वाराता स्तनजघनपदं पाणिनाच्छाय सधः
शयनी मधपा सा तदपि विदुन्विता मुग्धशान्तिभिनीति ॥ ७ ॥

शालोतः केश-पादाः तमोत्तम आ-तिः स्वेद-लोली कपोली
रथा दृष्टा अ-ध-धी. कुच-कलश-म्बा हारिता हार-यष्टिः ।

शशि-मुखि मुखरय मणि-रत्नाना-गुणम् अनुगुण-कण्ठ-निदानम् ।
मम श्रुति-युगुले पिक-स्व-विकले शमय चिरात् अवसादम् ॥ ६ ॥

चंद्रमुखी राविके, तू मदननृत्य कथेस तेव्हा तुझ्या कर्णोवरील येथेला रुणमुपते. निषा
आवाज तुझ्या कण्ठस्वरप्रमाणेच श्रुतिमयूर अगतो. वीणांचा कडवय ऐतून ऐतून माझे
काग आतां पार वेळ शिण्ठेले आहेत त्याची वेदना उषानभ्यासार्थी तू आतां माझ्याकडून
मदननृत्य कर आणि मंगलेचा मणिराव निनादित कर.

मामनिविफलरुपा विक्लीकृतमवलोकितुमधुनेदम् ।
लज्जितमिव नयनं तव विरमति खजसि वृथा रतिरेदम् ॥ ७ ॥

माम् अति-विफल-रुपा विक्लीकृतम् अवलोकितुम् अधुना इदम् ।
लज्जितम् इव नयनम् तव विरमति सृजसि वृथा रति-रेदम् ॥ ७ ॥

राधे, तू माझ्यावर असण रागावलीस. त्यामुळ माझे ही अशी चिन्त दशा झाली.
आतां तुला मी घडवत नाश असें दिसतं. माझ्याकडे बळगारी तुझी नजर तुझ्या या
कृपणाची तिला लज वाटने म्हणूनच पुन्हा पुन्हा दूर वळत आहे. मी झाले गेले निगळी,
तूहि निमा आणि मी मनोच रोहून दे. कारण त्याच्यामुळे कृपणाच सुरा न होतां या
सर्णी जी रतिरीत्या आपणागमोर जाह तिच्यात रोवचे त्या अकारण मिसळत आहिल.

श्रीजयदेवकवेरिद्रमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम् ।
जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभाप्रयिनोदम् ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-कवेरे. इदम् अनुपद-निगदित-मधु-रिपु-मोदम् ।
जनयतु रसिक-जनेषु मनो-रम-रति-रस-भा-प्र-यिनोदम् ॥ ८ ॥

जयदेवाने काश्चेत्या अतिमधुर गीताच्या सर्वांशदांनून रणण्या वाटव्या आनन्दें
यांन आहें प्रेमांचे अदितप मधु असें प्रकृमा या गीतात वांदि आहेत हे गीत
रतिरजनांच्या दृश्यात अन्द निर्माण येगे.

प्रकृतः पुण्यदादुरेण निविडाभलेषे निमेषेण च
मीटाकृतधियोरितेऽध्वरकुशासनं कथाकलिभिः ।

आनन्दाधिगमेन मन्मथरुलायुद्धेऽपि यस्मिन्भू
उद्भूतः स तयोर्वभूव सुरतारम्भः प्रियंभावुकः ॥ २ ॥

प्रयूह. पुष्ट-अङ्कुरेण निविट-आक्षेपे निमेषेण च
क्रीडा-आकृत-त्रिलोकिने अघर-सुग्रा-पाने कथा-केलिभिः ।
आनन्द-आधिगमेन मन्मथ-वत्या-युद्धे अपि यस्मिन् अभूत्
उद्भूतः स तयो वभूव सुरत-आरम्भ प्रिय-भावुक ॥ २ ॥

ननु मायविशेष अथा त्या प्रेमिणीया धीतिर्जलांना आगम ज्ञात्य प्रणयार्थे हे मम
स्वाजे गतिरेर्निर्ल कलाची स्मोर्थेच शोती या कर्मोर्थे स्वल्प आनन्दमय शोते या
आनन्दान जगाना अगं मिडगी तेव्हा मधे पत्र गेमांचाचीच अदना गुश्लि दृष्टीला दृष्टि
मिडली तेव्हा मधे गड पत्र निमिषागार्थी मिडणाच्या पणपणामुद्धेच पडला अमताचे पान
परण्यागार्थी अज्येरेले ओंड केरळ युजगोटी करण्यागार्थीच विजय झाले

दोभ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजे
राचिद्धो दशनैः क्षताघरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ।
हस्तेनानमिनः कचेऽधरमधुस्यन्देन सम्मोहितः
कान्तः कामपि वृत्तिमापतददो कामस्य कामा गतिः ॥ ३ ॥

दोभ्याम् संयमितः पयोधर-भरेण आपीडितः पाणि-जे
आचिद्ध दशनैः क्षत-अघर-पुट श्रोणीतटेन आहत ।
हस्तेन आनमितः कचे अघर-मधु-स्यन्देन सम्मोहित
कान्तः काम् अपि वृत्तिम् आपतन् अतो कामस्य कामा गति ॥३॥

वामाङ्गे रतिकेलिसङ्कुलरणारम्भे तथा साहस-
 प्रायं कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भि यत्सम्भ्रमात् ।
 निष्पन्दा जघनस्थली शिथिलिता दोर्बह्लिङ्गकम्पितं
 वक्षो मीलितमक्षि पौरुपरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ॥ ४ ॥

वाम-अङ्गे रति-केलि-सङ्कुल-रण-आरम्भे तथा साहस-
 प्रायम् कान्त-जयाय किञ्चित् उपरि प्रारम्भि यत् सम्भ्रमात् ।
 निष्पन्दा जघन-स्थली शिथिलिता दोः-बह्लिङ्ग-उत्कम्पितम्
 वक्षः मीलितम् अक्षि पौरुप-रसः स्त्रीणाम् कुतः सिध्यति ॥ ४ ॥

श्रीनिवृद्धाला आत्म शाला तेव्हा त्या हातघाईच्या मभ्रमांत कृष्णार आपण विजय मिळवावा असे साहस राधेला सुचलें. तेव्हा ती कृष्णाच्या बाव्या अगाला होती ती हे साहस सुचताच एतदम बरचढ शाली. पण तिच्या शौर्याचा हा आवेश लोकरच सपला. हातांत जोर उरला नाही म्हणून ते शिथिल झाले. शरीराची हालचाल थांबली. उर धपापू लागलें आणि डोळे श्रमाने मिटले. बायका त्या बायकाच. त्यांनीं पुरुषांचे मोठें सोंग आणलें म्हणून त्यांना पुरुषांचा पगडम थोडाच साध्य होणार आहे ?

तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरो निद्राकपाये दृशौ
 निर्धूतोऽधरशोणिमा विद्वलितस्रस्तस्रजो मूर्धजाः ।
 काञ्चीदामदरश्लथश्चलमिति प्रातर्निखातैर्दृशो-
 रेभिःकामशरैस्तद्द्भुतमहो पत्युर्मनः कीलितम् ॥ ५ ॥

तस्या पाटल-पाणिज-अकितम् उर. निद्रा-कपाये दृशौ
 निर्धूत अधर-शोणिमा विद्वलित-स्रस्त-स्रजः मूर्ध-जा ।
 काञ्ची-दाम-दर-श्लथ-अञ्चलम् इति प्रातः निखातैः दृशो
 एभिः काम-शरैः तत् अद्भुतम् अहो पत्युः मनः कीलितम् ॥ ५ ॥

पहाट शाली. राधा जिंझली गेली होती. तिच्या वक्षभागावर कृष्णाच्या कमलस्रांच्या नखाच्या गुणा होत्या. रात्रभराच्या जागरणानें तिची दृष्टि लाल लाल झाली होती. ओठा-कील लाली धुतल्यासारसी फिकट झाली होती विस्कटलेल्या केमांतील मारें पुण्यासार ओषकले होणे. बंधन दिलें झालें असल्यानें कटिवद्याची मेपल्या खाली घमसली होती. कृष्ण

दिव्यारुडे पादात होता. आणि पुशार्पूर्वी मोठा चमत्कार शाय. कमल, आम्रमजिर्ण, मोगग अशा मदनरुच्या धारणांनी जमा पगक्रम केला तमाच पगक्रम राधेच्या उरावरील मखांच्या गुला, तिच्या नजलील लाली, तिचा निरुड ओठ, तिचा मेल केशसभाग आणि तिचे शिलाकलेले वय या पाच धारणां केग. आणि कृष्णाचे मन पुन्हां प्रणयवामनेन व्याकुळ झाले

त्वामप्राप्य मयि स्वयम्वरपरां क्षीरेदतीन्दरे
शंके सुन्दरि कालकूटमपिवन्मूढो मृडानीपतिः ।

इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विशिष्य वामाञ्जलं
गधायाः स्तनकोरकोपरि लसन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ ६ ॥

त्वाम् अ-प्राप्य मयि स्वय-वर-पराम् क्षीर-उद-तीर-उदरे
शंके सुन्दरि कालकुटम् अपिवत् मूढ मृडानी-पतिः ।
इत्थम् पूर्व-कथाभिः अन्य-मनसा विशिष्य वाम-अञ्जलम्
राधायाः स्तन-कोरक-उपरि लसत-नेत्र हरिः पातु व ॥ ६ ॥

मैत्र कृष्ण राधेय दृशाला,

“ लक्ष्मीचे रूप धेऊन तू क्षीरगावगावून बाहेर उगलीस बापर यतीच स्वतःच्या मनातच मत्प्राप्ती शिवाह करणाचा निर्णय तू प्रकट करायला तशी तू मिळत नाहीस जय पाटूनच प्रायाने आणि ह्मावेने त्या बेजा शायन ह्यादल पिऊन गवले असे मया बापे ”

असा जया आठवणी कृष्ण वरु लागला तेव्हा गुधा लात मगदी आणि तिचे मन हफे. तेव्हा बेवती बेवती हट्ट कृष्णाने शिवा पर हू केवळ आणि निष्ठा मनांतच वज्यास आकृती ही जडविती ती कृष्ण तुमच कृष्ण व ।

प्यालोः पेशपादास्तरलिनमत्कं. स्येदलोर्ग कपोली
म्यष्टा दृष्टाधरर्धीः कुचकलशर्या हासिता हास्यष्टिः ।
वाधी वाञ्छिष्टनादा स्तनजघनपदं पाणिनाञ्जलय मय
पश्यन्ती मयया स तदपि विलुकिता मुग्धशान्तिभिर्नोति ॥ ७ ॥

यापेः केस-पग तर्ण-वद अर्धे, मोद-लोर्गे वरुर्गे
दृग ददा अत-धी कुच-जगम म्या हर्णित्य हा-यष्टि ।

काशी काञ्चित गत-आशा स्नन-जघन-पदम् पाणिना आच्छाद्य मय
पश्यन्ती स-त्रया सा तत अपि त्रि-दुष्टिना मुग्ध-कान्ति विनोति ॥७॥

राधेच्या वर्णाची बाण उगळणी होनी पैम वाऱ्यावर मुग्ध उडत होते. गाल घामाने
भिजलेले होणे अगाराग विनळला होता जोडारचा धृंगार फगडला होना चोळी अनेनींर्यंत
थोडेनी एदर दिमणारे मोयाचे हार आनां उघड्या पडलेल्या स्ननाच्या शोभेपुढे निम्तेज
द्विगत होते वरुच जाग्यास नमन्यान गारागयाचें तर्ग वाय अशा सध्रमानें कांची
हताश झगि होनी आपले वक्षस्थल आणि उदीपोट नातानींच नमन्य झाकण्याचा प्रयत्न
लज्जामात्रमग्रा राधा करात होनी आपल्या प्रगाधनविग्रहित मूळ रुपाकडे तिचें चित्त
लगवेलें होत आणि त्या मुग्धभिगेळ स्वरूपांत ती वृष्णाला अधिक प्रिय वास्त होनी.

ईपन्मीलितदृष्टिमुग्धविलसत्सीत्कारधारापदात्
अव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसदन्तांशुधौताधरम् ।
शान्तस्तम्भपयोधरं भृशपरिष्वङ्गात्कुरङ्गीदृशो
हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःसहतनोर्धन्यो धयत्याननम् ॥ ८ ॥

ईपत् मीलित-दृष्टि-मुग्ध-विलसत्-सीत्कार-धारापदात्
अव्यक्त-आकुल-केलि-काकु-विकसत्-दन्त-अशु-धौत-अधरम् ।
शान्त-स्तम्भ-पयोधरम् भृश-परिष्वङ्गात् कुरङ्गी-दृश
हर्ष उत्कर्ष-विमुक्त-नि सह-तनो धन्य धयति आननम् ॥ ८ ॥

राधेचे नयन तृतीच्या सार्धात किंचित् मिटलेले होते अनागम हास्य तिच्या चेहऱ्यावर
विलसत होत सुखाची पावती देणारे मी वार आणि रतिकेलीचा कळम भूषणिवारी आकुल
कुजपुत्र करताना तिच्या दाताची मगल प्रभा प्रकाशत होती आणि तिचा ओठ त्या प्रभेच्या
सोदर्यांत न्हाऊन निघत होता पुन्हा पुन्हा आर्लिगनात पुरटलेले पयोधर अर्थां शांत
होने त्याची थरथर सफली होती उत्कृष्ट हर्षाच्या अमद्य अनुभूतींनून याच क्षणां मोकळी
झालेली असल्यान तिची तद्रू या वळख दुसरा कम-त्रि स्पर्श सदन करू शकत नव्हती
या आनदाच्या अनुभूतीवर तिला नेउन धन्य झालेला वृष्ण तिच्या वदनाचीं इवली इवलीं
शुबनें घेत होना

इति च सहसा प्रीत सुरतान्ते मानितातिप्रिन्नाङ्गी ।
राधा जगाद् सादरमिदमानन्देन गोविन्दम् ॥ ९ ॥

इति च सहसा प्रीतम् सु-स्त-अन्ते मानित अति-खिन्न-अङ्गी ।
राधा जगाद् सादरम् इदम् आनन्देन गोविन्दम् ॥ ९ ॥

अशा प्रसारे प्रणयवीज पूर्ण झाली राधेची अग्रे अगदी गटून गेला होती
निच्या शिणलेल्या कायेचा ऋण हळुवार प्रीतीने सन्मान करित होता त्याच्या या कोवळ्या
ममजुतदारपणामुळ राधेचे मन एभाएमी निच्या लडक्या गोविदाप्रिय्या आदगन मरून
आले आणि ती आनदाने त्याच्याची बोळू लागली

तेविनाथा प्रबध समाप्त

प्रबंध चौविसावा

अथ निर्गतवाधा सा राधा स्वाधीनभर्तृका ।
निजगाद् रतिक्लान्तं कान्त मण्डनवाञ्छया ॥ १ ॥

अथ निर्गत राधा सा राधा स्वाधीनभर्तृका ।
निजगाद् रति-क्लान्तम् कान्तम् मण्डन-वाञ्छया ॥ १ ॥

राधेची सारी प्रणयव्यथा आतां सपत्नेली होता प्रणयांतील आपल्या कौशल्यान पत्नीला
तम करून निजे त्याला आपल्या मर्गिन आणलेले होते प्रीतीच्या आनदान भाणवलेला
निचा प्रियकर निच्या कुशोतच होता त्याच्यासहून आपल्या शृंगार करून घात्रा अशी नाम
राधेच्या मनान बघावला आणि ती कृष्णाला म्णाली

अष्टपदी चोविमावी

रा-रामकरी ता-र-रति

निजगाद् सा यदुनन्दने मीडति हृदयानन्दने ॥ ध्रु० ॥

निजगाद् सा यदु-नन्दने मीडति हृदय-आनन्दने ॥ ध्रु० ॥

काञ्ची काञ्चित् गत-आशा स्तन-जघन-पदम् पाणिना आच्छाद्य सद्यः
पश्यन्ती स-त्रया सा तत् अपि वि-लुलिता मुग्ध-कान्ति धिनोति ॥७॥

राधेच्या बेंणीची बीण उमरली होनी केम वायार भुरभुर उडत होने. गाल घामानं भिजलेले होते अगाराग वितळला होना ओठारचा गृगार फाटला होना. चोळी अमेतोपयंत थोडतगी सुदर दिसणारे मोऱ्याचे हार जानां उघट्या पडलेल्या स्तनाच्या शोभेपुढे निम्तेज दिमत होने वरुच जाग्यावर नसल्यानें मारारावयाचें तरी काय अशा सप्रमानें काची हातास झाली होनी आपलें वक्षस्थल आणि उदीपोट हातानींच कमेवमे शाकण्याचा प्रयत्न लज्जाभावनया सदा फर्गत होनी आपल्या प्रमाधनविरहित मूळ रूपाकडे तिचें चित्त टागलेलें होन. आणि त्या मुग्धविलोल स्वरूपांत ती वृष्णाला अधिक प्रिय वायत होती.

इंपन्मीलितदृष्टिमुग्धविलसत्सीन्कारधारावशात्
अत्र्यक्तकुलकैलिकाकुचिकसहन्नांशुधौताधरम् ।
शान्तस्तन्धपयोधरं भृशपरिष्वङ्गात्कुरङ्गीदृशो
हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःसहतनोर्धन्यो धयत्याननम् ॥ ८ ॥

इंपत्त-मीलित-दृष्टि-मुग्ध-विलसत्-सीन्कार-धारावशात्
अत्र्यक्त-आकुल-कैलि-काकुचिकसत्-दन्त-अंशु-धौत-अधरम् ।
शान्त-स्तन्ध-पयोधरम् भृश-परिष्वङ्गात् कुरङ्गी-दृशः
हर्ष-उत्कर्ष-विमुक्त-नि सह-तनो धन्य धयति आननम् ॥ ८ ॥

राधेचें नयन उनीच्या म्साधीन भिचिन् मिडलेले होने अनागम शरय निच्या वेदव्यावर निरसत होन सुताची पावनी देणारे मीनार आणि गनिकेरीचा फळम भूषणियापी टाकल कुजपुज करतांना निच्या दातांची मगल प्रभा प्रकाशन होनी आणि निचा ओठ त्या म्मेण्या सीट्यांत न्हाऊन नियत होना. पुन्हां पुन्हां आश्रितानां पुगलेले पयोधर आज्ञा शीत होने. रागीची धग्धर सफरी होनी. उत्कर शर्पाच्या जगल अनभूनीनून गाच शर्पां मोरळी झालेली अग-याने निची तू या देखीं दुसग कम-गति स्पते मदन टक शरत न्दानी. या आनदाच्या अनुभूतीवर निचा नेशन धन्य झालेला जण निच्या बदनाचीं इवरी इवरीं पुरवें घेा होता.

करपाश माझ्या केशपाशांत गुढविलेस तेव्हां त्या कराना या वानानांच आघार दिला. या वानांची अनां तू पूजा कर त्यांच्या पार्श्वीत तू अनां सुवर्णकुडले घाल.

भ्रमरचयं रचयन्तमुपरि रुचिरं सुचिरं मम सम्मुखे ।
जितकमले विमले परिकर्मय नर्मजनकमलकं मुखे ॥ ४ ॥

भ्रमर-चयम् रचयन्तम् उपरि रुचिरम् सुचिरम् मम सम्मुखे ।
जित-कमले विमले परिकर्मय नर्म-जनकम् अलकम् मुखे ॥ ४ ॥

प्राणसख्या, आपल्या प्रणयानदात या केमानीं सदमर दिला त्यांनीं आनदात मग्नि घातली. तू आतां याची सुंदर वेणी गुफ माझे मुखकमल आपल्या विमल सौंदर्यांत कमलाचाद्रि पगमय वगने असे तू म्हणतोस या सौंदर्यांत कमलामोवती ओळीनें वगनेल्या भ्रमरांच्या सौंदर्याची उणीव आहे. तू केसाची सुंदर रचना केसांम वीं ती वेणी भ्रमरांच्या मदिरपीमारखी या वदनाच्या शोभा देईल.

मृगमदरमवलितं ललितं कुरु तिलकमलिकरजनीकरे ।
विहितकलङ्ककलं कमलानन विश्रमितश्रमशीकरे ॥ ५ ॥

मृग-मद-रम-वलितम् ललितम् कुरु तिलकम् अलिक रजनी-करे ।
विहित-कलङ्क कलम् कमल-आनन-विश्रमित-श्रम-शीकरे ॥ ५ ॥

कमलानना, माझ्या लग्नावर आलेले रतिशीतीचे धर्मविंदु अना जिराले आहेत. त आता चादण्यात मिजलेल्या चंद्राप्रमाणें शोभत आहे फक्त या चंद्रावर कलकशोभा नेवटी उणी आहे. तू तुज्या हातनीं कस्तुरीचा रम बनव आणि माझ्या लग्नावर रेखीव सुंदर निरुप लाव.

मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानद मनसिजध्यजचामरे ।
रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखण्डिशिखण्डकटामरे ॥ ६ ॥

मम रुचिरे चिकुरे कुरु मान-द मनसि-ज-ध्यज-चामरे ।
रति-गलिते ललिते कुसुमानि शिखण्डि-शिखण्डक-टामरे ॥ ६ ॥

श्रीतीत माझा बहुमान करणाऱ्या माझ्या जीवा, माझे हे मदर केस म्हणजे निंदासनावर वगलेल्या मदनगजाची वज-चामरेच आहेत या केसातील गच्छ्य घातून मोरानाहि

प्रणयपूर्तीच्या नंतर सहजच घडणारे थळ गेलणाऱ्या प्राणप्रिय अशा यदुनन्दन
कृष्णाला राधा म्हणाली.

कुरु यदुनन्दन चन्दनशिशिरतरेण करेण पयोधरे ।
मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमङ्गलकलशसहोदरे ॥ १ ॥

कुरु यदु-नन्दन चन्दन-शिशिर-तरेण करेण पयोधरे ।
मृग-मद-पत्रकम् अत्र मनोभव-मङ्गल-कलश-सहोदरे ॥ १ ॥

प्राणा, तुझ्या हाताचा स्पर्श चदनाच्या स्पर्शाद्वनदि अधिप शीतल आहे. माझे स्तन
मदनाच्या पृजेत माडलेल्या मराठ कलशांप्रमाणे आहेत. प्रणयसणांत आपण आनदाच्या
यशावर चढलों तें या कलशांनीं मद्रासाची कृपा केली म्हणूनच आता या कलशाची पत्रा
तू तुझ्या हाताने पर तू तुझ्या हातांनीं वस्तुरी कालत्र आणि पूजेच्या कलशांमो-
शुभर असा आश्रयार्थी माडणी असत तशीं परे माझ्या स्तनांवर त्या वस्तुरीन चितार.

अलिकुलगजनसञ्जनकं रतिनायकसायकमोचने ।
त्र्यधरचुम्बनलम्बितकज्जलमुज्ज्वलय प्रियलोचने ॥ २ ॥

अलि-कुल-गजन-सञ्जनकम् रति-नायक-सायक-मोचने ।
त्र्य-अधर-चुम्बन-लम्बित-क-ज्जलम् उ-ज्ज्वलय प्रिय-लोचने ॥ २ ॥

प्रणयाच्या रणांत रतिपति मदनाचे बाण सोडण्याचें काम माझ्या या नयनांनीं केलें.
तू पृजेने घेतप्रिय तेंही त्यांनील मार काजळ पुगळें गेलेलें जादे. तू जातो तुझ्या हातांनीं
माझ्या लोच्यांत काजळ घाल तुझ्या प्रीतिपूर्ण रगिनीं ते काजळ घालें कीं तें अधिक
उज्ज्वल दिवाल जणि त पाहून प्रसंगाने त्याच्या दाट काच्या रंगानीं राज बाईल

नयनकुण्डनरङ्गजिलासनिरोधकरे धृतिमण्डले ।
मनसिजपाशविलासधरे शुभशेष निवेशय पुण्डले ॥ ३ ॥

नयन-कुण्डन-रङ्ग-विशम-निरोध-करे धृति-मण्डले ।
मनाम-ज-पाश-विशम-धरे शुभ-शेष निवेशय पुण्डले ॥ ३ ॥

जुल पादाळ वगणाऱ्या माझ्या नयनांनीं लक्ष्मीच्या मानसविश्रामास माझ्या
पानांनीं व मनांदा पानथ प्रीत्याच्या विगणोपायी मनां वदन जाळ पानांना तू तुझे

करपाश माझ्या केशपाशांत गुंनविलेले तेंव्हां त्या कराना या करानांचा आधार दिला. या करानांची आतां तू पूजा कर लांच्या पाठींत तूं आतां सुवर्णकुडलें घाल.

भ्रमरचयं रचयन्तमुपरि रचिरं सुचिरं मम सम्मुखे ।
जितकमले विमले परिकर्मय नर्मजनकमलकं मुखे ॥ ४ ॥

भ्रमर-चयम् रचयन्तम् उपरि रचिरम् सुचिरम् मम सम्मुखे ।
जित-कमले विमले परिकर्मय नर्म-जनकम् अलकम् मुखे ॥ ४ ॥

प्राणसख्या, आपल्या प्रणयानदांत या केमानीं सदरार दिला त्यानीं आनदांत भरदि घावली. तू आतां याची सुदर वेंणी शुक्र माझे मुक्कमल आपल्या विमल सौंदर्याने कमलाचाहि पगभव करत असें तू म्हणतोस. या सौंदर्यांत कमलामोवतीं ओळीनें वसलेल्या भ्रमराच्या सौंदर्याची उणीव आहे. तू केमाची सुदर रचना केन्वीस कीं ती वेंणी भ्रमराच्या भरिपीसासखी या बदनाला शोभा देईल.

मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकमलिकरजनीकरे ।
विहितकलङ्ककलं कमलानन विथ्रमितध्रमशीकरे ॥ ५ ॥

मृग-मद-रस-वलितम् ललितम् कुरु तिलकम् अलिक रजनी-करे ।
विहित-कलङ्क-कलम् कमल-आनन-विथ्रमित-ध्रम-शीकरे ॥ ५ ॥

कमलानना, माझ्या लग्नावर आलेले रनिशांतीचे धर्मविदु आता जिगले आहेत. त आता चादण्यात मिजलेल्या चद्रापमाणें शोभत आहे पण या चद्रावर कलकचोमा तेवढी उणी आहे तू तुझ्या वानःनीं वस्तुनींचा तस वनव आणि माझ्या व्यग्रगवर रेणोर सुदर निवृत्त लाव.

मम रचिरे चिकुरे कुरु मानद मनसिजध्वजचामरे ।
रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखण्डिशिखण्डकटामरे ॥ ६ ॥

मम रचिरे चिकुरे कुरु मान-द मनसि-ज-ध्वज-चामरे ।
रति-गलिते ललिते कुसुमानि शिखण्ड-शिखण्डक-टामरे ॥ ६ ॥

प्रीतीन माझा बहुमान करणाऱ्या माझ्या जीवा, माझे हे सुदर केम म्हणजे मिहामनावर वसलेल्या मदनगज्याचीं ध्वज-चामरेच आहेत या केमांतील रगच्छा पाटून शोभानाहि

त्याच्या पिसा-पारशील ग्गसगतीची लज वाटत आहे. प्रीतियुद्धात यांचा शृंगार गळाला आहे तू यात आता फुलाची ललितमनोहर रचना कर.

सरसघने जघने मम शम्बरदारणवारणकन्दरे ।
मणिरशनावसनभरणानि शुभाशय वासय सुन्दरे ॥ ७ ॥

सरस-घने जघने मम शम्बर-दारण-वारण-कन्दरे ।

मणि-रशना-वसन-आभरणानि शुभ-आशय वासय सुन्दरे ॥ ७ ॥

हे शम्भरा, मदनाने शक्यामुगचा वध केल्यावर त्याला विश्रांती घ्यावीच वाटते. परतानील घनदाट, दुर्गम आणि निविड दरीत गजराज विश्रांतीला जावा तरा मदन माझ्या प्रियतम आणि प्रीतिरसाने रसरमलेच्या उदरमलात विश्रांतीसाठी प्रवेशला. तू स्वयंचलित मेखला, वधे आणि भूषणे यांनी माझा हा सर कथित मुभूषित कर.

श्रीजयदेवचसि शुभदे हृदयं सदयं कुरु मण्डने ।
हरिचरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकल्पज्वररज्जण्डने ॥ ८ ॥

श्री-जयदेव-चसि शुभदे हृदयम् स-दयम् कुरु मण्डने ।

हरि-चरण-स्मरण-अमृत-निर्मित-कलि-कल्प-ज्वर-ज्जण्डने ॥ ८ ॥

जयदेव करीन श्रीहृद्याच्या चरणांचे अमृतामृतें गुणगान या गीतात केले आहे. कल्पियुगातील दोषानून उपपन्न होणाऱ्या कष्टांना विगम पाडून आनंद देण्यास हे गीत गमर्थ आहे रचकांनी याच्या गोडीचा आस्वाद घेऊन हृदयाने आणि मदनचूर्तने घ्यावा.

चापरिभाषी अष्टपदी समाप्त

रचय कुचयो पत्रं चित्रं कुरुष्य कपोलयो
घटय जघने काञ्चीं मुग्धस्त्रजाकयपीभरम् ।
कलय बलयश्रेणीं पाणीं पदे कुरु नपुंग
विति निगदितः प्रीतः पीताम्बरोऽपि तथाऽकरोम् ॥ ९ ॥

रचय कुचयोः पत्रम् निरग्न कल्पय कपोलयो

घटय जघने काञ्चीं मुग्ध-स्त्रजा-कयपी-भरम् ।

कथय ब्रह्म-श्रेणीम् पाणी पदे नुरु नूपुरा
इति निगदित प्रीत पीत-अम्बर अपि तथा अकरोत् ॥ २ ॥

“ ऋष्या, तू माझ्या स्तनींवर सुंदर आकृति रगत्र माझ्या गालावर सुंदर बेलपुत्री वाद
माझ्या कटिप्रदेशावर बघाची गाठ बाध माझ्या केशाची वेणी घालून त्यात उमलत्या
पुलांची माला घाल मादरा करात यरणे चढव पायांत रत्नखचित नूपुरे बांध ” असे
यथा ऋणाला इष्टाली तिच्या प्रीतने मनुष्य झालेल्या ऋणांने तें तें मार तमें तसें केले

पर्यङ्कीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनां गणे
सङ्क्रान्तप्रतिविम्बसङ्कलनया विध्रद्धिमुर्विक्रियाम् ।
पादाम्भोरहधारिवारिधिसुतामक्षणां दिदृक्षुः शतै
कायव्यूहमिवाचरन्नुपचिताकृतो हरि पातु व ॥ ३ ॥

पर्यङ्कीकृत-नाग-नायक-फणा-श्रेणी-मणीनाम् गणे
सङ्क्रान्त-प्रतिविम्ब-सङ्कलनया विध्रत्त विमु विक्रियाम् ।
पाद-अम्भ-रह-धारि-वारि-सुताम् अक्षणाम् दिदृक्षुः शने
काय-व्यूहम् इव आचरन् उपचिन्त-आकृत हरि पातु व ॥ ३ ॥

आपले पाय मातीवर घेऊन पुरणाचा लक्ष्मीचें दर्शन दोन डोळ्यांनीं घेऊन भगवताचें
समाधान होईना म्हणून त्यानें महत्प्रथाया नागनायकाला आपला पांय बनविलें
त्यामुळे त्या नागाच्या पक्षातील हजार रत्नमण्यांत त्या भगवताचें प्रतिबिंब पसरलें मग
त्या महत्प्रतिबिंबाच्या दोन सङ्घ डोळ्यांनीं तो लक्ष्मीनें मोदर्य पाहू लागला आणि
तेव्हा अनेक वाचूनी दिग्गजाच्या निच्या अलकांशी मादर्यदर्शनानें तो मदनमोरित झाला
तो भगवान् ऋण तुमचें कल्याण करे.

यद्गान्धर्वकलासु कीशलमनुष्यानश्च यद्वैष्णवं
यन्द्वाहारविशेकतस्यरचनावाच्येषु लीलायिनम् ।
तन्सर्वं जयदेवपण्डितकवेः शृण्वैकतानात्मनः
सानन्दा. परिशोधयन्तु सुधियः श्रीगीतगोविन्दत. ॥ ४ ॥

यत् गान्धर्व-कलासु काँगलम् अनुध्यानम् च यत् वैष्णवम्
यत् शृङ्गार-विवेक-तत्त्व-रचना-काव्येषु लीलायितम् ।

तत् सर्वम् जयदेव-पण्डित-कवेः कृष्ण-एक-तान-आत्मनः
स-आनन्दाः परिशोधयन्तु सु-धियः श्री-गीत-गोविन्दतः ॥ ४ ॥

हृष्णवर्णा एतस्मिन् झालेल्या जयदेवकवीने हे काव्य रचिलेले आहे. नृत्य गीत इत्यादि गधर्वमुलम ललितरुतातील कुशलता, कृष्णप्रियगीं नितात प्रीति आणि आदर, आणि काव्यामधे शृंगारमाच्या गाम्याचे वर्णन कौशल्याने करण्याचे रचनासामर्थ्य हे सारे गुण जयदेवांत पुरुवले आहेत. जे विदग्ध रमिक आहेत त्यानी या मंत्रे सौंदर्याचा शोध या काव्यांत घावा.

साधूनां स्वत एव संमतिरिह स्यादेव भक्त्यर्थिनाम्
आलोच्य ग्रथनश्रमं च विदुषामस्मिन्भवेदादरः ॥

ये केचित्परकृत्युपश्रुतिपरास्तानर्थये मन्वृतिम्
भूयो वीक्ष्य वदन्वचयमिह चेत्सा वासना स्थास्यति । ५ ॥

साधूनाम् स्वत एव संमतिः इह स्यात् एव भक्ति-अर्थिनाम्
आलोच्य ग्रथन-श्रमम् च विदुषाम् अस्मिन् भवेत् आदरः ।
ये केचित् पर-कृति-उपश्रुति-परा तान् अर्थये मत्-कृतिम्
भूय वीक्ष्य वदन्तु अ-वचम् इह चेत् सा वासना स्थास्यति ॥ ५ ॥

जे भक्तियुक्त गज्जन आहेत त्यांना हे काव्य अपोआपच समत वेदेल. जे विद्वान आहेत ते या प्रथाच्या रचनेत ओतवेडे परिश्रम पाहून त्याप्रियगीं आदर बाळगू लागतील. दुसऱ्यांचे ऐरून एखाद्या गोटीप्रियगीं मन बनविण्याची ज्यांना गरज असते त्यांना माडी अशी प्रार्थना आहे की, त्यानी हा मय स्वतः पुढी पुढी पाहता अणि तो पाहूनहि त्याच शब्द इच्छण्याची त्यानी इच्छा बाळगच राहिली तर मग त्याच म्हातः शब्द म्हातः.

श्रीमोजदेवप्रभवस्य रामादेयीगुनधीजयदेवकम्य ।
पराशरादिप्रियवर्गकण्ठे श्रीगीतगोविन्दकविन्वमस्तु ॥ ६ ॥

श्री भोजद्वय प्रभयस्य रामादेवी सुत-श्री नयनेपस्य ।
 परापर आदि प्रिय र्ग ऋषे श्री गानगोपि द नन्विचम् अस्तु ॥६॥

श्रामाजद्वय आण रामद्वी याचा लखा पुत्र जयद्वय याने हे गानोविद काव्य
 रचिले आ नयदवाच न पगशादि रमिझनना आन त्याच्या कडात हे काव्य सद्व
 निवाम को

साध्वी माध्वीरचिन्ता न भवति भवत शरिरे कर्कशासि
 द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति के त्वाममृतमृतमसि क्षीर नीर रसस्ते ।
 मानन्द वन्द कान्ताधर धर न तुला गच्छ यच्छन्ति भाय
 यावच्छृंगारसाग शुभमिज जयदेपस्य वैदग्ध्ययाच ॥ ७ ॥

माधी माध्वीरचिन्ता न भवति भवत शरिरे कर्कशासि
 द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति के त्वाम् अमृत मृतम् असि क्षीर नीर रस त ।
 मानन्द वन्द कान्ता अधर धर न तुलाम् गच्छ यच्छन्ति भायम्
 यास्त शृंगार मारम् शुभम् इज नयनेपस्य उदग्धय याच ॥ ७ ॥

नयद्वयध्वीचे ह विदग्ध भवे गीतगोवद काव्य गृंगारमाया भागुनि मल्ले ग्गून
 निशय रमाळ असे आ श्रीगप्या गुणकानान मलेट ग्गून ह निशय कणाणर
 आहे हे नवर अम्निवान आ तोंवर ह मधा मा गन आ मला कोतरी खाऊन
 टारीळ अर्गी वाळजी दग्धयाचे तुला काता नाग माखे तुझ्या नावांतच जिथ कच्छ
 स्वर आ तोंवर तुझा गीतधी माझ्या काव्याच्या गीतधी तुझ्या कोटून अर गुण्य
 गीतगोविंद अमकाना आवयावारी तुझ कोटिदि पिळगा नाग टाच मिळ न्वाय
 अमृत गानगोविंदापुत्र तुझ कोटी विचारणा ना । ग्गून तु मर्थात वमा आर्ग्य
 क्षीरमाय नुजांत त । गीतगोविंदातना रस कुट आहे ? शब्द तुझ्यातील रस इतून
 तुमने पाच आहे ह आझप्या न न्वाय ग गानोविद आ तोंवर कुटिदि तुझा
 रस घात नाश लक्षण आश्वीळ भवून गानगोविंदाचा गीतगोविंदा तुझ्या
 तुझ्या शरु शम्भर नाठी कृष्णनाच गीत गाइन वृ पदी मन मानल निरह जा

इत्य कलितवामिदृत्य यमुनाकृते मम राधया
 तद्रोमायन्मिमांजिकायन्मिदुगे वणीध्रम विभ्रति ।

यत् गान्धर्व-कलासु कौशलम् अनुधानम् च यत् वैष्णवम्
यत् शृङ्गार-विवेक-तत्त्व-रचना-काव्येषु लीलायितम् ।

तत् सर्वम् जयदेव-पण्डित-कव्यैः कृष्ण-एक-तान-आत्मन
स-आनन्दा-परिशोधयन्तु सु-धिय श्री-गीत-गोविन्दतः ॥ ४ ॥

कृष्णवर्णा एवम् झालेल्या जयदेवकवीनें हे वाक्य रचिलेले आहे नृत्य गीत इत्यादि गधर्वसुलभ ललितकलांतील कुशलता, कृष्णात्रिण्यां नितात प्रीति आणि आदर, आणि काव्यामध्ये शृंगारमाच्या गाम्याचें वर्णन कौशल्यानें करण्याचें रचनासामर्थ्य हे मारे गुण जयदेवात एकरुले आहेत. जे विदग्ध रमिक आहेत त्यांनीं या सर्व सौंदर्याचा शोध या काव्यांत घ्यावा

साधूनां स्वत एव संमतिरिह स्यादेव भक्त्यार्थिनाम्
आलोच्य ग्रथनश्रमं च विदुषामस्मिन्भवेदादरः ॥

ये केचित्परकृत्युपश्रुतिपरास्तानर्थये मत्कृतिम्
भूयो वीक्ष्य वदन्त्वद्यमिह चेत्सा वासना स्थास्यति । ५ ॥

साधूनाम् स्वत एव ममति इह स्यात् एव भक्ति-अर्थिनाम्
आलोच्य ग्रथन-श्रमम् च विदुषाम् अस्मिन् भवेत् आदर ।
ये केचित् पर-कृति-उपश्रुति-परा तान् अर्थये मत-कृतिम्
भूय वीक्ष्य वदन्तु अ-द्यम इह चेत मा वासना स्थास्यति ॥ ५ ॥

जे मनिपुन सज्जन आहेत त्यांना हे वाक्य आपोआपच समज होईल जे विद्वान् आहेत ते या प्रथाच्या रचनेत ओतनेनें परिश्रम पाहून त्यात्रिण्यां आदर वाक्य लागतील दुसऱ्याचें ऐकून एकापा गोष्टीविषयी मत वनविण्याची ज्यांना मग्य अगने त्यांना माझी अशी प्रार्थना आहे की, त्यांनीं हा प्रय स्वत पुत्रां पुत्रां पाहारा आणि तो पाहूनहि त्याला धृष्ट म्हणण्याची त्यांची इच्छा वायमच राहिली तर मग त्याला गुराल धृष्ट म्हणारे.

श्रीभोजदेवप्रभवस्य रामादेवीमुत्थीजयदेवकस्य ।
पराशरादिप्रियवर्गकण्ठे र्धागीतगोविन्दफचित्शमन्तु ॥ ६ ॥

श्री मोनेत्र प्रभवस्य रामादेवी मुत श्री जयदेवस्य ।

पराशर आदि प्रिय जग जगटे था गातगोविन्द-रुचिन्वम् अस्तु ॥६॥

श्रीमोनेत्रव आदि रामादेवा याचा लडका पुत्र जयदेव यानें हं गातगोविंद काव्य
 किलें ०१६ जयदेवाचे जे परशुरादि रमिजस्वर्ग आहेत त्यांच्या कृतात हें काव्य सदेव
 निराम की

साध्या माध्याकचिन्ता न भवति भवत शर्करे कर्कशासि
 द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति के त्वाममृतमृतमसि क्षीर नीर रसस्ते ।

मानन्द मन्द कान्ताधर धर न तुला गच्छ यच्छन्ति भाव
 पात्र छुगारसार शुभमिव जयदेवस्य प्रदग्ध्ययाच ॥ ७ ॥

मान्या माध्याकचिन्ता न भवति भवत शर्करे कर्कशा असि

द्राक्षे द्रक्ष्यति के त्वाम् अमृत मृतम् असि क्षीर नीर रस ते ।

मानन्द मन्द कान्ता अधर धर न तुलाम् गच्छ यच्छन्ति भावम्

पात्रत शृगार मरम् शुभम् इव जयदेवस्य प्रदाय याच ॥ ७ ॥

चदपरस्वीचे हें निदग्ध अने गीतगोवद काव्य शृगातमाच्या मावृतीन मल्लें, म्हणून
 भविश्य रागळ अने आ श्रीदुच्या गुणवर्तमानें मल्लें म्हणून हें अतिशय कल्याणकर
 अह हें अतिशय अतिशय आ तोंवा ह मया, मी गड आ मला कोणीतरी खाऊन
 दयान जशी बरळी वगाराचें तुला काण नागें साखरे तुला नावातच जिधें पर्वश
 स्व ०१६ मोंक तुला गेल्पी मद्या जग्याच्या गेल्पी तुला कोटून ? अर द्रव्य,
 १ तीविंद अस्ताना आमवापारी तुला कोणदि पिकणार नाग उगाच मिऊ नसेव
 अमृत रानोविद्याचें तुला कोण विचलणार नागें म्हणून तु मल्यात जमा आहम
 धागामा तुलाच ती रानोविद्यातक रम वृ जह २ क्षेत्रग तुल्यानील रम म्हणजे
 तुला पागाव आह ह अश्रष्टा तू मुला २ गातगोविंद आहे तोंवर जगति तुला
 म्य ह्याच मय तल्या अंगवरील अमृत, गातगोविंद्या गानेसी तुलासुद्धी
 तुला शर दह्या नागें म्हणूनच गय म्हणून तू जगां मन मानल निवडे वा

रथ केन्तितर्नाविंदस्य यमुनामृते सम राधया
 तटोमात्रिभौ सकारणियुगे वणीध्रम विधति ।

तत्राल्हादिकुचप्रयागफलयोर्लिप्सावतोर्हस्तयोः

व्यापाराः पुरुषोत्तमस्य ददतु स्फीतां मुदां संपदम् ॥ ८ ॥

इत्थम् केलि-तनी. विह्वय यमुना-कूले ममम् राधया
तत् रोम-आवलि-मोक्षितम्-आवलि-युगे वेणी-भ्रमम् विभ्रति ।
तत्र आल्हादि-कुच-प्रयाग-फलयो लिप्सावन. हस्तयोः

व्यापारा. पुरुष-उत्तमस्य ददतु स्फीताम् मुदाम् संपदम् ॥ ८ ॥

अशा प्रसंगे कृष्णाने गमुनेच्या तीगसर नानाप्रकारचे त्रिलाम केले राधेच्या नामांतून वर सरकरलेली निळशा लवची रंगा हीच जणू यमुना आणि तिच्या गळ्यांतून पाली उतरलेली मोल्यांची शुभ्र माला हीच जणू गंगा. त्यामुळे त्यांचा सगम झाला त्या स्तनांतर्ज्या खळीला प्रयागतीर्थाचे स्वरूप प्राप्त झाले. प्रयागाची तीर्थयात्रा केली व्हा म्हणून पुण्यफल ठेवलेच त्याचप्रमाणे या शुगाराच्या प्रयागतीर्थाची फळेच असे स्तन या तीर्थक्षेत्रात उगवले ही आनंददायी पुण्यफळे हातांत यागी म्हणूनच कृष्णाच्या हाताची हालचाल घडते त्या पुरुषोत्तम कृष्णाच्या हातांची ही हालचाल त्रिपुल आनंदसंपदा उत्पन्न परो

चोविमावा प्रचध समाप्त